

INSTITUTUL DE ȘTIINȚE
BIB 10279 xh
Nr. inv.

Xenopoliana

Buletinul Fundației Academice "A. D. Xenopol" din Iași

În acest număr:

DIȘCURSUL ISTORIC LA ÎNCEPUT DE SECOL ȘI DE MILENIU

Semnează:

Mihai Chioveanu, Mihai Chiper, Adrian Cioflâncă,
Sorin D. Ivănescu, Steliu Lambru, Bogdan-Petru Maleon,
Andi Mihalache, Cătălina Mihalache, Bogdan Moșneagu, Dragoș Petrescu,
Alexandru-Florin Platon, Gh. Platon, Alexandru Zub

Restituiri:

A.D. Xenopol, *Expunere pe scurt a principiilor fundamentale ale istoriei*

Xenopoliana

Buletinul Fundației Academice "A. D. Xenopol"

IX, 2001, 1-4

COORDONATOR

Alexandru Zub

RESPONSABIL DE NUMĂR

Andi Mihalache

TEHNOREDACTARE COMPUTERIZATĂ

Mihaela Daniluc

ADRESA REDACȚIEI

RO-6600 Iași, Str. Lascăr Catargi 15

Tel./Fax.: 00-40-32-212614

E-mail: xeno@mail.dntis.ro

Xenopoliana

Buletinul Fundației Academice "A. D. Xenopol"

IX, 1-4

DISCURSUL ISTORIC

LA ÎNCEPUT DE SECOL ȘI DE MILENIU

INSTITUTUL DE ISTORIE
"A. D. XENOPOL"
BIBLIOTECA
Cota P-187

IAȘI, 2001

CLIO SUB ZODIA TRANZIȚIEI

Alexandru Zub

În ciuda discreditului care a lovit adesea istoriografia în secolul nostru, mai cu seamă sub regimul comunist, ea n-a conținut să caute căi noi de expresie și să propună soluții care au scos-o mereu din impas. Între entuziasm și negație, descriind un spectru vast de atitudini, discursul ei continuă să suscite interes și dincolo de sfera specialității, dată fiind tocmai curiozitatea largă pe care istoria o stârnește în mediile cele mai diverse și trebuința inexorabilă de a folosi trecutul prospectiv.

Tranziția a devenit, în chip legitim, o temă curentă a gândirii istorice, cu atât mai stăruitoare cu cât schimbările din acest secol s-au vădit mai spectaculoase. Acolo unde există o conștiință a timpului, există și una a tranziției ineluctabile, iar aceasta poate fi tot așa de veche ca și procesul hominizării. Ultimele secvențe temporale indică un ritm alert, care face tranziția mai lesne sesizabilă decât înainte. S-au și produs de altfel, pe seama ei, numeroase analize și studii, în tentativa mereu reînnoită de a descifra posibilele căi ale viitorului.

Dar nu istoricii primează, în inițiative ca acestea, ci specialiștii din domenii conexe, îndeosebi politologi, ziariști, sociologi, obligați însă și ei să situeze cât de cât fenomenul actual într-o necesară diacronie. Căci "nu se poate face politică fără o viziune globală asupra omului și a destinului său. La limită, nu se poate înțelege economia și *a fortiori* sprijini pe ea fără acest adaos de suflet ce cantonează, în lipsă de altceva, în metafizică", ne previne Pierre Chaunu¹, autorul unei incitante cărți despre *tranziție*, concept operațional și sintetizator pentru epoca noastră. Ca și Borges, amintitul mare istoric apreciază că "totul e tranziție, viața însăși e o tranziție de la individ la biosferă, trecând prin specie; punctișor de spațiu-timp, ne mișcăm insensibil spre absurdul, inconceptibilul neant sau către un dincolo de timp și spațiu care ar atribui în fine un sens oricărei clipe trăite de o conștiință de sine sub privirea morții"². De aceea, tranziția pe care o ia Chaunu în studiu se prezintă ca "o intrare într-un sistem tot mai imploziv, cu totul ireproductibil, în sens propriu, un viitor fără destin"³; *future sans avenir*, cum spune același autor în alt eseu de mare audiență, recomandând un apel rigu-

ros la analiza istorică a prezentului pentru a înlesni pe cât posibil o perspectivă mai puțin sumbră⁴.

La acea vreme, deși se întrezăreau importante schimbări geopolitice, analiștii fenomenului contemporan erau departe de a prevedea amplitudinea fără precedent a mutațiilor ce aveau să se producă la finele anilor '80 și mai târziu. Ei se mai află încă în dificultatea de a circumscrie adevăratele linii de forță, multitudinea de factori ce cooperează la tranziția actuală. Echilibrul terorii, instalat după al doilea război mondial, a dispărut odată cu autodistrugerea sistemului comunist. În căutarea confuză a unui alt echilibru, lumea trăiește momentan mizeriile derutei, ale haosului încă dominant într-o bună parte a planetei. Un fin observator al situației sesiza că după căderea comunismului "nu mai rămân după el decât oamenii care, fără să fi fost învinși, au trecut de la o lume la alta, reconvertiți la alt sistem, partizani ai economiei de piață și ai alegerilor libere sau reciclați la naționalism. Din experiența lor anterioară nu rămâne însă nici o idee. Popoarele ce ies din comunism par obsedate de negarea regimului în care au trăit, chiar dacă moștenesc de la el obiceiuri și moravuri"⁵. Este concluzia lui Francois Furet, care trata recent ideea comunistă ca pe o iluzie al cărei trecut poate fi supus deja analizei sistematice.

Mai puțin convinși de șansele unei asemenea analize par a fi istoricii din zona dominată până nu demult de sovietici în numele idealurilor comuniste. Ei așteaptă parcă o "limpezire a apelor", o distanță în timp care să le permită accesul la arhive și un examen *sine ira et studio*, după buna regulă a profesiei. Condamnați deocamdată la aprecieri cu totul generale sau la restituții de amănunt, mai mult sau mai puțin aleatorii, istoricii din fostul "lagăr socialist" sunt încă debitorii altor științe sociale interesate de analiza sistemului. În Polonia, în Ungaria, unde sistemul fusese mai tolerant în ultima fază, ei au putut beneficia de înlesniri care le-au permis cel puțin să se informeze mai bine, motiv pentru care manifestă acum o dezinvoltură ce-i deosebește de confrății din alte "țări surori".

Cât despre istoriografia română, este de observat că puținele sinteze tratând și perioada comunistă au apărut în exil (Vlad Georgescu, Octavian Bîrlea etc.) și că încercările analoage din țară au fost mereu condamnate la eșec. Tratatetele și compendiile de istorie națională, produse aici până la "explozia" sistemului, erau condamnate *de plano*. În cazul cel mai bun, ca și în studiile mai mărunte, ele valorizau convenabil detaliile, dar falsificau deliberat ansamblul, creind o imagine distorsionată, "partinică", a trecutului. Sintezele apărute, pe epoci sau pe ansamblul duratei românești, atestă din plin această situație, a cărei precaritate se va răsfărânge inevitabil asupra noii etape, după 1989, când exigența unei alte viziuni asupra istoriei, mai aproape de realitate, a ajuns să fie un imperativ.

Am avut ocazia să mă refer, în altă parte (*Sfera politicii*, 39/1996), la condiția discursului istoric după evenimentele din decembrie, sesizând intima relație dintre patologia postrevoluționară, indentificabilă în mai toate registrele vieții sociale și evoluția istoriografiei noastre din ultimii ani. "Septenatul" tranziției de la comunism la o societate liberală, democratică, a însemnat și pentru studiul istoriei o perioadă plină de căutări și convulsii, deloc favorabilă sintezei de care societatea avea totuși atâta nevoie. Breasla istoricilor n-a fost în măsură să-și coordoneze eforturile în această direcție. Fiecare a socotit că e destul să continue vechile proiecte, sub semnul unui fragmentarism inerent mai înainte, dar inacceptabil în noua etapă. Programul novator anunțat de un grup de istorici în zilele revoluției decembriste a rămas un *pium desiderium* până acum, atât cu privire la organizarea instituțională a cercetării, cât și în demersurile de alt ordin, preconizate atunci cu o fervoare ce nu se mai regăsește în inițiativele consumate între timp.

Desigur, un bilanț al istoriografiei române din ultimii ani ar fi prematur și prezumțios. Libertatea de expresie, eliminarea vechilor tabuuri ideologice, reluarea contactelor cu specialiștii străini, o anume înzestrare logistică, unele specializări în medii universitare din Apus, noile teme luate în studiu sunt achiziții însemnate, la care se pot adăuga altele privind renovația produsă în acest domeniu. Explozia editorială a înlesnit apariția de lucrări noi, în care efortul de "alinieri" la istoriografia occidentală e vizibil, ca și valorificarea altora ce nu puteau fi admise mai înainte.

Procesul de recuperare a memoriei se vădea însă anevoios, îndelungat, fiindcă nu era vorba numai de o simplă restituție materială, ci totodată de lupta cu o stranie patologie a memoriei colective, patologie prezentă sub orice dictatură. Regimul comunist a adus o profundă alterare a istoriei, la toate nivelele, în toate registrele societății. Regenerarea se cuvenea a fi întemeiată pe un examen critic al trecutului, spre a putea fi asimilat și integrat. Era de dorit o cât mai largă deschidere spre *celălalt*, în spiritul ecumenic ce animă azi partea cea mai responsabilă a umanității. Eliberarea de mituri și angoase reclamă neapărat intervenția istoriei. O bună lectură a acesteia poate fortifica spiritul în străduința lui de armonizare cu sine și cu lumea. Corpul social, atins îndelung de racilele sistemului, reclamă și o terapie prin relectura istoriei. Se depun deja străduințe în acest sens, deși rezultatele sunt încă modeste. Echipe inițiate în istoria orală se ocupă de studiul totalitarismului, complinind informațiile transmise prin "limba de lemn" a documentelor oficiale. Minoritarii, alteritatea, miturile istorice, elitele, partidele politice sunt teme abordate acum cu predilecție, dat fiind că ele au fost interzise ori falsificate sub dictatură. Bilanțul lor nu se poate face acum, dar e sigur că asistăm la o înnoire profundă, pe seama "modelelor" existente în istoriografia străină, dar și a unor filioane autohtone redescoperite în ultimii ani. Carențe de organizare îi întârzie însă rezultatele.

Deși există un Comitet Național, sub egida secției de resort a Academiei, activitatea acestui comitet s-a rezumat până acum la dialogul cu organizatorii

congreselor mondiale de specialitate. Puțin, prea puțin, în timp ce breasla istoriografică ar avea nevoie de un organism mai dinamic, care să organizeze dezbateri, conferințe, anchete, congrese etc., organism care să o reprezinte și în raport cu instituțiile statului.

Se pune desigur întrebarea dacă această inerție se explică numai prin lipsa de interes a statului în domeniul respectiv și chiar, pe un plan mai larg, față de cercetarea fundamentală. Nu, firește, o multitudine de factori sunt de luat în seamă, cel subiectiv nu mai puțin. O lipsă de voință e sesizabilă și în tagma istoricilor, așa cum analiștii au detectat-o deja în alte domenii. Atomizarea de care s-a vorbit în ansamblu pe seama intelectualității din epoca "tranziției" e, din păcate, un fenomen lesne decelabil și în istoriografie⁶.

S-a afirmat adesea în acest interval tulbure că intelectualii români n-au ajuns încă la solidarități semnificative, în stare să le asigure un impact social corespunzător, să le prezerve mai bine interesele. Discuții și polemici s-au purtat, desigur, pe această temă, însă rezultatele n-au fost pe măsură. Observația e încă mai adevărată când e vorba de istorici: breaslă socialmente în declin, de mai mult timp, cel puțin la noi, compromisă în ultima jumătate de secol prin aservirea ei la discursul puterii (îndeosebi prin istoria mai nouă) și atât de timidă în manifestările post-decembriste.

Se remarcă, mai ales sub acest unghi, absența unor sinteze menite a satisface nevoia de adevăr, de comprehensiune a trecutului, de asimilare a valorilor autentice produse de-a lungul unei istorii atât de agitate. Fără o bună asimilare a trecutului nu se poate închipui nici armonia visată a prezentului, nici solide proiecte pentru viitor. Istoricul e chemat să ofere corpului social instrumentele acestei asimilări, viziunea capabilă să integreze experiențe aporetice, să asigure cumva unitatea diacroniei sub unghi etnocultural. Or, tocmai pe acest tărâm, istoriografia s-a vădit fără destule resurse, timidă, ezitantă, ineficace. Prea puțini profesioniști ai domeniului au acceptat să iasă din orizontul secvențial în care se plasaseră mai înainte, adesea și din motive tactice, pentru a se angaja în direcția sintezei.

Dacă s-au produs totuși câteva lucrări de acest fel, ele au venit din zona unor specialiști care dăduseră și înainte de 1990 sinteze, fie și parțiale, ceea ce le ușura acum reconstrucția. Reabilitarea unor teme și figuri interzise anterior, eliminarea unor concepte compromise sub dictatură, mici ajustări de metodă, spre a indica racordarea la noile direcții din istoriografia mondială, e tot ce s-a putut obține în acești ani. Faptul nu trebuie să surprindă pe nimeni. S-a întâmplat așa peste tot în zona de dominație sovietică, unde discursul istoric a fost în genere pervertit și nu s-a putut salva decât în abordări secvențiale sau hiperthe-niciste. Fragmentarismul fusese, timp de câteva decenii, pentru istoricii mai scrupuloși, un mijloc de a supraviețui fără mari concesii. Unii au reușit astfel să se apere de asiduitățile politicului, iar până la un punct de presiunile ideologiei

oficiale. Ei au putut da restituții de amănunt, valabile și astăzi, dar și-au blocat drumul spre sinteza integratoare.

Construcția sintetică, susceptibilă să ușureze asimilarea trecutului, mai cu seamă a celui apropiat, e încă marea miză a istoriografiei noastre. Ea nu scutește însă breasla de celelalte obligații, fie că e vorba de surse, studii monografice, analize de tot felul, a căror desfășurare e mereu sincronă în raport cu sinteza.

1 Pierre Chaunu, *Histoire et imagination. La transition*, Paris, 1980, p. 12.

2 *Ibidem*, p. 37.

3 *Ibidem*.

4 Idem, *Un futur sans avenir. Histoire et population*, Paris, 1979.

5 François Furet, *Trecutul unei iluzii*, București, 1996, p. 7.

6 *România pe aripile stagnării*. Ioan Buduca și Radu G. Țeposu în dialog cu Andrei Corbea și Dorel Șandor, în *Cuvântul*, II, 2, feb. 1996, p. 8-9.

Text preluat din *Secolul 20*, 1996, 11-12, p. 117-120.

ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ ASTĂZI: ÎNTREBĂRI ȘI RĂSPUNSURI

Gh. Platon

1. ISTORIOGRAFIA ÎN ANII REGIMULUI TOTALITAR

Nu mă situez în rândul celor dispuși să considere instituirea “cortinei de fier” și dominația regimului totalitar drept fenomene de ruptură totală în evoluția vieții noastre istorice. După instituirea acestui regim, sub o formă sau alta, relațiile cu lumea au continuat, elitele sociale și politice, deși supuse unui sistematic regim de exterminare fizică și psihică, au continuat să existe. Din interiorul regimului s-au constituit altele, noi, lipsite de spiritul de obediență pe care regimul urmărea să-l inoculeze oamenilor. Obiceiurile, tradițiile, credința au fost păstrate, fără ca regimul să le altereze în substanța lor intimă. Gândirea nu a putut să fie deplin încătușată; a rătăcit spre limanurile libertății, în căutare de aer proaspăt, revigorator. Revoluția din 1989, înlăturând regimul politic de opresiune, a redat gândirii climatul de libertate în care aceasta se putea dezvolta. Mutatis-mutandis, situația este valabilă și pentru domeniul istoriografiei. Cu excepțiile dureroase deja cunoscute, istoricii români, făcând concesii, au putut să-și continue activitatea. Dezvoltarea istoriografiei, sincopată în anii regimului totalitar, a intrat în normalitate după 1989.

Istoriografia perioadei totalitare și producția de orientare marxistă nu trebuie judecate în bloc și aruncate, în întregul lor, la coșul de gunoi. Marxismul și comunismul – se știe – au reprezentat orientări politice și intelectuale cu mare pondere în Occident, până târziu, în deceniul '70. Un scriitor din România, care a cunoscut ororile temnițelor “naționale”, emigrat în Occident, relatează dificultățile pe care le-a înfâmpinat în explicarea adevăratei fețe a comunismului (așa cum era el promovat în România) în fața unor tineri atașați ideologic doctrinei, a cărei aplicare politică era atât de deosebită la noi, în țară (cf. Hans Bergel, *Întâlnire cu civilizația și cultura română a fost decisivă pentru tot restul vieții mele*, “Contrafort”, an VIII (2001), nr. 9-11 (83-85), septembrie-noiembrie 2001, p. 30-31).

Istoricii mari ai perioadei, chiar dacă – din convingere sau din obligație – au adoptat ca metodologie de cercetare materialismul marxist (am cita, în rândul acestora, pe David Prodan, Ștefan Pascu, Constantin Daicoviciu, P.P. Panaitescu, A. Oțetea ș.a.) au elaborat opere cu impact decisiv asupra istoriografiei și a isto-

ricilor tineri, care s-au format și și-au desfășurat activitatea în anii regimului totalitar. *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea, Supplex Libellus Valachorum* (cu cele trei ediții ale sale), și *Răscoala lui Horea, 1784, Meșteșugurile în Transilvania în secolul al XVI, Voevodatul Transilvaniei, Interpretări românești*, sau *Tudor Vladimirescu*, operă a lui Andrei Oțetea, istoric ce a dat un răspuns nimicitor imposturii și aroganței ascunse sub mantia marxismului (polemica în jurul cărții scrise de impostorul S. Știrbu), sunt cărți de referință, cu puternic impact în epocă.

Firește, istoricii oficiali, de serviciu (cum sunt numiți) nu au lipsit; au prisosit, chiar. Formație, în special, în Institutul de istorie de pe lângă C.C. al P.C.R., aceștia aveau misiunea să instaureze ideea potrivit căreia Partidul comunist ar reprezenta întruchiparea spiritului absolut în istoria noastră și să facă din N. Ceaușescu zeul tutelar. În acest scop, au fost falsificate date, îngroșate evenimente istorice, absolutizată interpretarea luptei de clasă în istorie, exacerbate miturile, istoriografia sovietică fiind apreciată drept “far călăuzitor” ș.a. Manualul editat de M. Roller (redactat însă de apologeți ai regimului totalitar) reprezintă o mostră evidentă cu privire la denaturările pe care regimul le-a impus istoriei poporului român. La acestea, s-au adăugat interpretările exagerate, cu caracter naționalist și protocronismul, străine spiritului istoriei și adevărilor ei.

Firește, societatea, în întregul ei, nu a putut să nu fie contaminată de ideologia regimului, profesată în școli și promovată și difuzată de toate instrumentele puterii. Au existat însă și ferestre care, deschise, au lăsat să pătrundă aerul proaspăt al spiritului liber. În felul acesta – deși slab și sporadic – istoricii de bună credință, numeroși, au încercat să mențină legătura cu lumea; cu istoriografia occidentală (fără a putea să se încadreze însă în ritmurile dezvoltării) și să respingă încercările grosolane de mistificare a unora din adevărurile fundamentale ale istoriei noastre. Reamintim, din nou, rolul care a revenit profesorului A. Oțetea în reconsiderarea revoluției din 1821. *Victoria* reputată atunci a fost cu mult mai importantă decât simpla demascare a unui impostor, aflat în slujba regimului. A fost triumful adevărului în istoriografie. De asemenea, în același sens, trebuie amintită și dejucarea tentativei întreprinsă de Institutul de istorie militară – aflat sub conducerea generalului Ilie Ceaușescu – de a împinge epoca de formare a poporului român în secolul al III-lea.

Istoriografia epocii totalitare se cere analizată nu numai în laturile sale negative, în construcțiile deliberate ale regimului, ci și în realizările sale; acestea nu au lipsit, înscriindu-se pe linia procesului de sociologizare caracteristic și istoriografiei occidentale. Studiile de istorie socială – de istorie a țărănimii, de demografie istorică, explorarea științifică a mentalităților și lucrările de statistică, cele vizând, cu deosebire, comerțul și industria sau multe din cele privitoare la fenomenul național, se situează în această arie. De asemenea, autoritatea pe care și-a câștigat-o istoriografia și-a găsit expresie (după anul 1980, mai cu seamă) în corectarea datelor falsificate cu privire la rolul burgheziei și al moșierimii în istoria noastră modernă, la caracterul așa-zisului regim “burghezo-

moșieresc”, la rolul monarhiei, la condițiile de dezvoltare a României moderne, la cauzele răzcoalelor țărănești ș.a.

Toate acestea dovedesc faptul că *istoria adevărată* a reprezentat o preocupare constantă a numeroșilor istorici formați în anii regimului totalitar, care au izbutit să mențină legătura cu tradiția istoriografiei românești și cu progresele realizate de istoriografia europeană. Analiza cumpănită a istoriografiei acestei perioade trebuie să fie realizată atât pe orizontală cât și pe verticală, cu menționarea dreptă a plusurilor și minusurilor înregistrate de știința noastră istorică.

Școli sau curente mărturisit atașate unei personalități sau linii metodologice nu s-au putut constitui. “Religia” oficială, cea marxist-leninistă, nu îngăduia asemenea abateri. “Școala Analelor” franceze, cu noile sale direcții și metodologii, a oferit mereu un exemplu și o linie de conduită conștient urmărită, de cele mai multe ori. Profesorul D. Prodan, de pildă, a reprezentat o personalitate exemplară, atât prin atitudine civică, precum și prin scrisul său, care a influențat întreaga noastră mișcare istorică. De asemenea, aș aminti și realizările istoricilor din Iași, mai puțin conformiști față de tendințele oficiale. “Anuarul Institutului de istorie «A. D. Xenopol»” a fost una din publicațiile cele mai căutate și în afara hotarelor țării.

2. ISTORIOGRAFIA ÎNTR-O EPOCĂ DE TRANZIȚIE?

Nu cred că istoriografia se află într-o fază de tranziție. Tranziția (a devenit, aproape, un eufemism, pentru a marca neputința adaptării noastre la noua ordine) – există în viața politică, în economie, în administrație, în organizarea instituțională, toate, rânduite pe alte baze. Istoriografia, cu configurația ei particulară deja definită, nu și-a pierdut statutul, nu și-a modificat structura. A fost eliminat balastul ideologic impus de regimul totalitar și înlăturată, uneori polemic, convenția dogmatică. Libertatea de gândire și de abordare a tematicii, a orientat-o, cu mai multă fermitate, spre ecourile și sugestiile venite de la istoriografia occidentală, receptate creator, pentru a se ajunge la acomodarea și încadrarea în ritmurile și în metodologia acesteia.

După revoluția din 1989, s-au cerut și s-au scris *Istории adevărate* sau *sincere*, dorite și așteptate de cei mulți aflați aproape de istoria națională și de valorile sale. Nu este vorba însă de o *altă istorie*, de *una nouă*. Regimul totalitar a încercat să impună o asemenea istorie, scrisă potrivit obiectivelor sale politice. Nu a izbutit. Spre sfârșitul perioadei – așa cum s-a notat și mai sus – multe din exagerările sau falsificările impuse de regim au fost eliminate sau amendate. Nenumărate tabuuri ale marxismului au fost, și ele, sensibil modificate. Istoriografia națională ajunsese la un echilibru, în care dominau profesionalismul și valoarea.

Marea majoritate a istoricilor care și-au respectat statutul și au păstrat rigoarele disciplinei profesate au avut sentimentul că scriu – și chiar au și scris – o istorie sinceră, adevărată, fără vreo constrângere din afară.

Este drept, sinceritatea, ca și adevărul, sunt subiective, ele fiind în acord cu pregătirea profesională, cu capacitatea intelectuală, cu informația și maniera de interpretare ș.a. Optica și viziunea asupra proceselor și fenomenelor istorice diferă. Unele din aprecieri pot fi validate, altele nu, multe pot să fie amendate. Depinde și de maniera în care este realizată aprecierea, judecata critică. Aceasta trebuia făcută – cel puțin – cu același profesionalism și aceeași bună credință ce au stat la baza elaborării lucrărilor în discuție. Când întreaga producție istoriografică a perioadei totalitare va trece prin filtrul criticii, când aprecierile vor putea fi făcute *la obiect* – lipsite de prejudecăți sau presiuni de tot felul – vor putea fi obținute răspunsurile așteptate la multe din întrebările care frământă lumea intelectuală. Să sperăm că o asemenea evaluare, de marcată profesionalitate, nu va întârzia prea mult să apară.

3. ISTORIA ȘI MANUALELE ALTERNATIVE

Maniera în care au fost alcătuite manualele și reacția care au provocat-o sunt simptomatice pentru locul ce-l deține istoria în conștiința opiniei publice de astăzi. Dacă discuția s-ar fi purtat între istorici (cum ar fi fost firesc), ea s-ar fi desfășurat, cred, în liniște și riguros subordonată adevărului. Fiecare din grupurile de istorici angajați în alcătuirea manualelor a avut libertatea să le alcătuiască în acord cu cerințele programei analitice elaborată de MEC, care urmărea alinierea învățământului istoric din România la cerințele generale ale UE. Interesul general existent față de istoria națională și intervenția factorului politic au făcut ca discuția să depășească limitele impuse inițial, actul educațional angajând o dispută generală, străină, în multe aspecte, de perspectiva comprehensivă ce legitimează o judecată de valoare dreaptă.

Frustrările interne, de natură națională, numeroase în anii tranziției noastre, polemica aprinsă cu privire la globalizare și la limitele acesteia, în perspectiva intrării României în UE, evenimentele din ultimii ani petrecuți în Balcani, precum și cele mai recente, mai cu seamă, voința manifest afirmată a României de a adera la NATO, *toate*, au imprimat discuției din jurul manualelor alternative de istorie un caracter de-a dreptul dramatic. În condițiile în care *tranziția* noastră a adoptat drept numitor comun negarea a tot ceea ce a aparținut “vechiului regim” și adoptarea unor noi valori, care să corespundă spiritului democratic, dezbaterile având în vedere, mai mult, extremele, a fost înverșunată. Trebuie spus, înainte de toate, că programele – aprobate în grabă de MEC, pentru a se îngădui apariția rapidă a manualelor – au fost defectuos alcătuite, fără a se ține seama că, în acest domeniu, alinierea la standardele europene nu se poate realiza la fel de ușor ca în domeniul economic, în administrație, justiție sau în instituționalizarea unor practici sociale. Pe de altă parte, unii dintre autori, a căror bună credință nu poate fi pusă sub semnul îndoielii, au crezut că sunt capabili să realizeze – dintr-o dată – o nouă istorie, eliminând tot ceea ce li s-a părut că reprezintă a fi adaos excesiv, mit sau exagerare, selectând materialul istoric într-o

manieră proprie, forțând, uneori, interpretarea, pentru a apropia conținutul istoriei noastre de al celei occidentale (în trecut fie spus, alcătuirea manualelor școlare a provocat și în Franța, de pildă, o discuție aprinsă. Și aici, s-a observat, evident, disparitatea între istoria savantă și cea folosită ca obiect de învățământ. Aceasta din urmă, așa cum s-a spus, a rămas, pentru cei mai mulți, o simplă *liturghie*. De asemenea, alcătuirea operei monumentale cunoscută sub denumirea de *Lieux des Mémoires*, urma să înfățișeze faptele cele mai semnificative din istoria Franței, într-o manieră nouă, a avut un final neprevăzut. Opera – care s-a vrut o replică împotriva vechii maniere de a scrie istoria (maniera lavissiană) – a sfârșit prin a fi o reîntoarcere la această direcție, adică, un moment lavissian, ca urmare a reacției stârnite în opinia publică.

Încercarea – făcută de unii din autorii manualelor alternative, cu stângăciile lipsei de experiență, cu mult aplomb, însă – a provocat o adevărată furtună. În general, specialiștii, dominându-și subiectivitatea, și-au rostit cuvântul cumpănit, de pe pozițiile eticii și ale competenței profesionale; oamenii politici, însă, au invocat argumente care să conducă la acuze de lipsa de patriotism și de trădare a intereselor naționale. De asemenea, excesele naționaliste reliefate cu prilejul dezbaterilor nu au fost apreciate, nici ele, cu mai multă îngăduință.

În linii foarte generale, discuția a reliefat, credem, un fapt deosebit de important: anume, nevoia imperioasă de a se scrie nu o *altă istorie*, ci un *alt fel de istorie*, care să fie înțeleasă, iubită și respectată în lumina experiențelor românești contemporane. O istorie utilă instrucției și educației, factor constituent al viitorului societății noastre. Totodată, s-a desprins și nevoia ca, în domeniul acesta (în care trebuie căutate, selectate și promovate valorile ce au concurat la formarea identității naționale, necesar transformate în tezaur național) să fie evitate graba și improvizația. Valorile reale trebuie selectate și impuse prin concepție clară, prin cercetare metodică și schimb activ de idei, departe de improvizația diletantă și ignorarea adevărului.

Cu excepția intruziunilor politice și a unor excese de limbaj și procese de intenție, discuția a fost totuși constructivă. Ea nu a depășit decât rareori limitele deontologiei profesionale. Tinerii, mai ales, acei care s-au aventurat în operația de selectare și interpretare a faptului istoric, au înțeles, se pare, că această operație solicită nu numai îndrăzneală, ci și o strictă competență profesională. Să nu se uite că, în trecutul nu prea îndepărtat, manualele pentru școlile secundare erau alcătuite de specialiști consacrați, cu autoritate și prestigiu științific (în rândul acestora i-am aminti pe N. Iorga, A. Oțetea, V. Papacostea, E. Diaconescu, C.C. Giurescu ș.a.). În cazul nostru, competența și cumpătarea sunt cu atât mai necesare cu cât din manualele noi trebuie eliminat balastul neproductiv și corectate falsificările întreprinse în timpul regimului totalitar, pentru a pune în lumină valorile care se înscriu în patrimoniul național, în cuprinsul unei rostiri echilibrate, în acord cu cerințele puse în fața școlii de imperativele timpul nostru. Istoricii mai vârstnici, la rândul lor, care cunosc, dar și simt istoria (lăsând la o parte imperfecțiunea programelor), au înțeles și ei,

mai bine, poate, necesitatea scrierii istoriei naționale în acord cu orizontul de așteptare al timpului nostru.

Pe acest teren – sau, mai bine zis, în acest domeniu, ce aparține, încă, pedagogiei naționale și ne reprezintă ca parte a identității noastre și a culturii ca document expresiv al spiritualității românești și latură constitutivă a patrimoniului umanității – trebuie lucrat cu grijă și pricepere, pentru a ne putea păstra și întări imaginea și a impune valoarea pozitivă a eforturilor românești. Această nevoie, comună, solicită colaborare, iar nu dispută lipsită de orizont. Oricum, *momentul manualelor alternative* a fost unul semnificativ, atât pentru definirea opțiunilor profesioniștilor, cât și pentru reliefaarea manierei în care este percepută astăzi istoria de către opinia publică, în general. Firește, constatările și explicațiile pot fi cu mult mai numeroase decât cele pe care, deziderativ, le-am formulat noi.

4. TRATATUL DE ISTORIE A ROMÂNILOR AL ACADEMIEI

Președintele Secției de Științe istorice și arheologie a Academiei Române, academicianul Dan Berindei, în calitatea sa de redactor responsabil, a oferit un răspuns autorizat la întrebarea referitoare la locul pe care îl ocupă Tratatul de istorie în actualul context. Îl reproducem în deplină adeziune la el: Tratatul, a spus recent domnia sa, reprezintă o “lucrare bilanț pe care istoricii români trebuie s-o aibă la îndemână la acest început de nou mileniu, dar totodată este și o lucrare de interes național. Este conexat stadiului actual de dezvoltare a istoriografiei mondiale, dar el urmărește, înainte de toate, să înfățișeze “*sine ira et studio*” cursul istoriei naționale, să clarifice confuzii care au “înflorit” în ultima perioadă, să pună capăt unor denigrări ale personalităților istorice, exagerărilor, demitizării, punând capăt “aruncării copilului odată cu baia” și reluând în mâinile istoricilor specialiști tratarea în care s-au implicat deseori după decembrie 1989 cei chemați dar și cei nechemăți. În nici un alt domeniu științific nu s-a asistat la acest fenomen de “invazie” al nespecialiștilor ca în cel al istoriografiei, mulți din afara profesiei, fără studii de specialitate, considerându-se specialiști și nu doar în istoria contemporană, dar chiar și în istoria veche, medie sau modernă. Apropiata apariție a Tratatului va reprezenta un eveniment benefic nu numai pentru domeniul științelor istorice, dar și pentru complexul proces de tranziție pe care-l străbatem, pentru normalitatea și stabilitatea pe care le dorim a fi instaurate” (Cf. “*Academica*”, an XI, nr. 11 (31) septembrie 2001, p. 1, 4).

Pot adăuga că, alcătuită cu conștiinciozitate și profesionalism riguros, în respectul valorilor ce ne reprezintă, lucrarea va putea fi și un util punct de plecare, cel puțin, pentru scrierea acelei *istorii adevărate* pe măsura așteptărilor generațiilor care vor da expresie cerințelor noului secol în care am intrat.

Tratatul va aduce la zi informația, eliminând interpretările subiective, tendențioase, aprecierile encomiastice și protocroniste, încercând să înfățișeze, cu

obiectivitatea solicitată de deontologia profesională, stadiul actual de dezvoltare a istoriografiei.

Firește, trebuie ținut seama că opera este una colectivă. Faptul împieteză asupra unității, a interpretării, uneori, a formei de expresie, ivită din individualitatea scrisului autorilor. Discursul istoric nu a putut fi adus la același numitor. Nimeni nu-și face iluzia că, odată realizată, noua sinteză de istorie a românilor va întruchipa perfecțiune. Unii – semnificativ pentru lumea în care trăim – au început să o critice fără a aștepta să iasă de sub tipar. Cei mai mulți însă o așteaptă cu interes, în speranța de a afla răspuns la multe din întrebările controversate astăzi din cauza intruziunii în scrisul istoriei a așa numiților “istorici de duminică” – pentru care istoria, ca și sportul, reprezintă un simplu hobby, care-și închipuie că pot folosi materialul de viață al trecutului, pentru a oferi scrieri de amuzament sau de divertisment, cu interpretări fanteziste, lipsite cu totul de profesionalism. Sunt și voci care apreciază că nu a venit încă timpul pentru a scrie o istorie de asemenea proporții, deoarece direcțiile de dezvoltare, spiritul în care trebuie alcătuită istoria nu sunt decantate, încă. De asemenea, sunt unii care apreciază că prejudecățile cu privire la realitățile istoriei noastre continuă să existe, iar înțelegerea adâncă a determinismului istoric, baza scrierii unei istorii care explică și învață este încă departe.

În pofida acestor obiecții, Academia Română și-a asumat responsabilitatea de a realiza sinteza – era de datoriat să și-o asume – cu convingerea că va servi interesele generale, naționale, fiind o operă reprezentativă pentru personalitatea și demnitatea noastră.

5. ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ ȘI EUROPA

Așa cum se știe, în condițiile existenței libertății de opinie și dezbateri, în țările Occidentului s-a dezvoltat o filozofie a istoriei, care a servit drept suport orientării cercetării în domeniu, atingând cote superioare de reflecție. *Socială în întregul ei*, istoria a devenit, în Franța, de pildă, datorită lui Braudel, mai cu seamă, un adevărat “centru federativ al științelor umane”, revistei “Annales” revenindu-i rolul de “depozitară a socialului”. *Omul*, în întregul său, cu sistemul de viață și de gândire, a devenit obiectul esențial al cercetării istorice. Prin direcțiile imprimare de Braudel, Foucault și Chaunu, socialul este cercetat ca un ansamblu de interrelații în mișcare. S-a ajuns, chiar, la o istorie socială a politicului, înlăturându-se barierele între istoria cotidianului și istoria politică. O deschidere similară este înregistrată și în istoriografia germană, în așa numita *Alltagsgeschichte* (istorie a cotidianului), reacție împotriva analizei proceselor sociale globale și a structurilor, în favoarea faptelor trăite, a realităților de jos, în care sunt angajați oamenii de rând.

În Franța – la care ne referim mai mult – această *turnantă critică* (cum a fost numită), ce dă expresie reînnoirii istoriei sociale (a istoriei, în general, în fond) și a mentalităților, exprimând stadiul actual al gândirii istorice și drumul

parcurs, de la Lavisse la Foucault, nu reprezintă un simplu joc al spiritului, ci un efort imens de reflecție, întreprins în cercetarea istoriei omului, pentru apărarea istoriei și a situației ei pe locul care i se cuvine, în contextul științelor umane. Este un efort intelectual, cu rezultate care au favorizat nu numai dezvoltarea spiritului în Franța; el folosește cercetării istorice în general, civilizației umane.

Progresul a fost mare; *noua istorie* și, apoi, *turnanta critică* și-au găsit expresie într-o producție istoriografică importantă, de mare profunzime și diversitate.

În cei 50 ani de regim totalitar, lipsită și de o filozofie a istoriei – marxism-leninismul fiind *religia* admisă în interpretarea faptelor istorice – istoriografia noastră – chiar cunoscând direcțiile înregistrate în Occident – nu a putut să se încadreze în ritmurile de dezvoltare ale istoriografiei continentale sau americane. Au fost înregistrate progrese importante în cercetarea vieții rurale, a problemei agrare, a realităților sociale, a demografiei istorice și a mentalităților ș.a. Legăturile cu Occidentul au fost sincopate; în consecință, unele din obiectivele de cercetare proprii noii istorii au fost abordate sporadic, fără finalitate. După 1964, când a survenit “dezghețul”, reliefat prin orientarea cercetării istorice spre zona naționalului și cea a politicului (domenii interzise, aproape, până atunci), au fost realizate succese importante. Nu au fost puține, însă, nici exagerările și mistificările.

Cercetarea arhivelor nu a mai cunoscut intensitatea anterioară. În schimb, în timp, cercetările în domeniul arheologiei au atins o certă dezvoltare, cu rezultate pe măsură. Integrarea deplină în ritmurile și în direcțiile istoriografiei europene nu a fost posibilă. Fără să fie lipsită de realizări notabile în direcția cercetării și a descoperirii multor pete albe ale istoriei noastre, gândirea istorică românească, fără să ignore cuceririle istoriografiei occidentale, nu i s-a putut alinia.

Alinierea nu se poate realiza teoretic, numai; principiile teoretice trebuie aplicate și verificate prin investigarea propriei noastre istorii, prin cercetarea și valorificarea materialului documentar de care dispunem. Or, în această direcție, handicapul care ne separă de Occident este enorm. În timp ce, în Franța, de pildă, arhivele cuprind un material istoric ce oferă posibilitatea ca evoluția comunităților umane să poată fi urmărită secole de-a rândul (exemplul cel mai convingător este celebra lucrare alcătuită de istoricul francez Emmanuel Leroy Ladurie, *Montaillou village occitan*), la noi, materialele lipsesc; cele care există, pentru epocile mai apropiate, este încă departe de a fi sistematizat și interpretat.

În ultima vreme, în Transilvania, mai cu seamă, unde arhivele sunt mai numeroase și mai bine conservate, au putut fi întreprinse cercetări importante, cu rezultate deosebite, în domeniul demografiei (care le continuă, augmentându-le, pe cele începute în deceniul VII), al vieții și civilizației rurale ș.a. Cercetări remarcabile au fost întreprinse în domeniul imaginarului social, în cel al mentalităților. Suntem, departe, însă, de a atinge aria de cuprindere a istoriografiei mondiale, în cadrul unei cercetări disciplinare, organizate. În ultimii zece ani, mai cu seamă, literatura noastră istorică s-a aplecat, cu predilecție (faptul

apare firesc), asupra descifrării resorturilor intime ale regimului totalitar. Memoriile, cele ale oamenilor politici sau ale deținuților, care au suferit rigorile temnițelor regimului totalitar, ca și literatura exilului, au ocupat un loc important.

Ne aflăm într-un moment istoric, într-o turnantă, în care trebuie să ne angajăm, cu responsabilitate și studiu metodic pentru a evita riscul sporirii decajalului care ne desparte de istoriografia generală. Nu putem arde etapele. Cercetarea istorică are nevoie de dreaptă orientare și fermă disciplinare a eforturilor, întreprinsă în centrele principale de studiu al trecutului și prezentului istoric. Academia Română, prin Secția sa de istorie, trebuie să-și asume, în configurațiile istorice schimbate, noi atribute în sporirea spațiilor cunoașterii și a capacității de creație.

6. ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ ȘI ȘCOLILE ISTORICE

Așa cum am observat și mai înainte, în sensul propriu al cuvântului, *școala* presupune o direcție sau direcții de cercetare, corifei îndrumători, publicații de profil și lucrări reprezentative, care să o motiveze și să-i dea expresie. Or, în condițiile în care marxism-leninismul și materialismul dialectic și istoric au reprezentat singurele modele în raport cu care trebuia orientată cercetarea istorică, dizidențele nu au fost posibile. Chiar dacă au existat abateri de la această *linie* (ele au fost numeroase, chiar), acestea au fost rezultatul unor eforturi individuale, ele nu au putut determina curente și iniția direcții. Au existat însă și există, încă, *școli* și trăsături distincte, în cele trei principale centre ale țării, mai cu seamă: București, Iași și Cluj.

În primul rând, cele trei provincii istorice, foste entități statale deosebite, au avut o viață istorică proprie, până la un punct. Ele posedă arhive organizate; ca urmare, o parte importantă a efortului istoriografic a fost rezervat reconstituirii istoriei provinciilor respective. Istoria generală a românilor, care reprezintă rezultatul contopirii istoriilor regionale (provinciale), a fost realizată prin studierea din unghiuri deosebite a întregului național românesc, prin reliefaarea legăturilor complexe ce au contribuit la realizarea acestui întreg, expresie a efortului politici desfășurat pentru constituirea statului național. Studiul istoriei provinciale, așa cum a fost el orientat și realizat, conferă putere stimulativă explorării istoriei naționale.

Firește, între *școlile* existente în cele trei centre istoriografice ale țării, există deosebiri; acestea au în vedere particularități ale discursului istoric, existența personalităților, orientarea cercetării și a publicațiilor ș.a. Este dificil de realizat o ierarhizare valorică. Nici nu este necesară, credem, o asemenea operație. Fiecare din cele trei centre are contribuția sa de merit la dezvoltarea istoriografiei românești în anii dificili ai regimului totalitar (asupra căruia se concentrează observațiile noastre).

Capitala, de pildă, în cele două centre importante – de învățământ și cercetare, Facultatea de istorie și Institutul “N. Iorga” – a beneficiat de realizările

unor personalități remarcabile (în rândul acestora, am putea menționa pe Dionisie Pippidi, P.P. Panaitescu, C.C. Giurescu, N. Berza, Emil Condurachi, A. Oțetea), de un puternic grup de profesori și cercetători, care s-au format și s-au manifestat în cuprinsul celor două nuclee esențiale asigurând, și astăzi, continuitatea progresului istoriografic în centrul principal al țării. Nume de prestigiu, activitate pe măsură, legitim recunoscută. Capitala însă și achizițiile sub raport istoriografic dobândite aici au fost supuse presiunii politice a regimului totalitar, care urmărea să utilizeze istoria și producția istoriografică în scopuri străine evoluției științei și interesului național. Istoricii adevărați au trebuit să *lupte* (în sensul propriu al cuvântului) pentru a apăra deontologia profesională, pentru a îndepărta impostura și a impune adevărul. Am arătat mai sus *triumful* prestigios al profesorului A. Oțetea în lupta cu impostorul Solomon Știrbu. Departe de a fi o victorie personală, episodul, se poate spune, reprezintă o victorie pe linia rezistenței istoriografiei naționale în fața celor care-i amenințau esența și rostul.

Din nefericire, în capitală, regimul e vegheat cu mai multă strășnicie la menținerea *liniei* politice și ideologice în orientarea cercetării și afirmarea publicațiilor. De asemenea, Institutul de istorie a Partidului, bine înzestrat cu fonduri și personal, a reprezentat un adevărat cal troian în interiorul cercetării istorice. Pe parcurs, depășind, deliberat, firește, limitele în care și-a cantonat inițial activitatea, acest instrument al regimului totalitar și-a extins domeniul de autoritate asupra întregii istorii românești, încercând să impună cercetării soluții politice comandate. Faptul nu a rămas fără repercursiuni și consecințe asupra conținutului adevăratei istorii.

Firește, lucrurile nu trebuie absolutizate. În interiorul acestei instituții, și-au desfășurat activitatea și cercetători cu vocație și simț al datoriei profesionale și civice, care au scris pagini de istorie care au rămas în patrimoniul istoriografic. O analiză nepărtinitoare a lor o va dovedi.

Așadar, mai mult decât în celelalte provincii ale țării, instituțiile reprezentative de care depindeau învățământul și scrisul istoriei naționale din capitală au trebuit să facă față unei presiuni mai mari, fiind supuse unui control mai sever. Spre onoarea lor, unii din reprezentanții "Centrului", cu misiunea de a verifica calitatea politică și orientarea ideologică a activității creatoare din provincie, asumându-și riscuri, au sprijinit producția istoriografică, sustrăgând-o, de multe ori, rigorilor cenzurii totalitare.

Școala istorică din Cluj a beneficiat de contribuția și prezența determinantă în viața spirituală a colectivității academice a unor mari personalități, reprezentative pentru istoriografia noastră: Constantin Daicoviciu, David Prodan, Ștefan Pascu. În timp ce primul, cu prestigiul și influența sa, a contribuit la dezvoltarea puternică a Școlii de arheologie transilvană, cel de al doilea, prin opera sa monumentală și prin ținuta-i civică, a creat direcții de cercetare, fiind, totodată, un reper moral, de conștiință profesională și condiție umană. Influența acestui mare dascăl a depășit limitele Transilvaniei, repercutându-se, benefic, asupra întregii noastre istoriografii. Profesorul Ștefan Pascu – deși, unii, i-au

contestat valoarea operei istorice, condamnându-i și labilitatea cu care a dat curs orientărilor regimului totalitar – a fost, credem noi, un istoric de prestigiu și un mare dascăl, care a format elevi și a sprijinit dezvoltarea cercetării istorice în centrul academic al Transilvaniei. Fără activitatea acestor mari istorici – ei nu au fost singurii – nu am putea înțelege efervescența creatoare din domeniul istoriografiei, care domnește în Transilvania. Astăzi, lucrul apare evident, contribuția istoriografică a colegilor din Transilvania este masivă și valoroasă. Cercetarea și valorificarea materialelor arhivelor de pe teritoriul provinciei istorice reprezintă o normă de conduită, cu tradiție, cu rezultate de recunoscută importanță științifică deosebită. Banatul a început mai târziu să se afirme independent de câmpul istoriografiei, impunându-se cu producții de ținută. Bucovina, la rândul ei, și-a creat propriul său centru de studii, realizând cercetări importante asupra vieții istorice a provinciei.

Școala istorică din Iași are, și ea, unele particularități care o disting. În primul rând – este drept să o spunem – ea nu a dispus de personalități de statura celor existente la București sau la Cluj. Moartea profesorului Ilie Minea, care a pud bazele Institutului de istorie, și a lui Paul Nicorescu și, apoi, plecarea la București a profesorului A. Oțetea au creat un handicap important. Venirea unor cadre “din afară” nu a rezolvat numeroasele probleme puse de învățământul istoriei și de cercetarea în domeniu, cu toată valoarea, indiscutabilă, a unora dintre noii veniți. Alături de aceștia însă și-au găsit loc și “oameni ai zilei”, stipendiați ai regimului. O excepție merită să fie reținută. Profesorul Mircea Petrescu-Dâmbovița, arheolog venit la Iași, cu o pasiune, un profesionalism, o competență și un devotament situate mai presus de orice laudă, a creat aici o adevărată *școală de arheologie*, (Este singurul domeniu în care sintagma își găsește aplicabilitatea) demult afirmată pe plan național și internațional.

Se cuvine să amintim, de asemenea, rolul de excepție care a revenit unuia dintre profesorii din Iași – Dimitrie Berlescu. Acesta, am spune, cu adevăr și bună credință, a imprimat o direcție distinctă și fermă cercetării istoriei noastre moderne. Fără să se fi distins în domeniul cercetării prin lucrări în domeniu, profesorul D. Berlescu a fost un excelent îndrumător și pedagog, izbutind, în cadrul colectivului de istorie modernă al Institutului de istorie a Filialei din Iași a Academiei Române, pe care l-a condus, să creeze, ca factor coagulant, un important centru de cercetare în acest domeniu. A știut să selecteze cadrele, să le orienteze în activitatea lor și, mai ales, să le apere de rigorile și persecuțiile regimului totalitar. Al. Zub, Leonid Boicu, Ecaterina Negruți și semnatarii acestor rânduri își revendică, cu mândrie, titlul de elevi ai profesorului Berlescu. Îi închin, și cu acest prilej, gânduri de pioasă recunoștință.

Câteva din trăsăturile ce caracterizează cercetarea istorică în Iași – respectul pentru document, obligativitatea studiului comparat și reliefaarea interdependențelor, situarea fenomenului istoric în procesualitatea și devenirea lui concretă, aplecarea către generalizare și sinteză ș.a. nu sunt specifice numai

școlii istorice din capitala Moldovei. Credem că aceste cerințe sunt aplicate, cu mai multă rigoare, poate, aici.

Trebuie să amintim că, în centrul academic al Iașului, există un puternic nucleu de studiu metodic în domeniul slavisticii și a documentelor slave. După moartea profesorului C. Cihodaru, cercetările în acest domeniu sunt continuate și dezvoltate cu stăruință, competență și devotament.

Așadar, în lipsa unor *școli* reprezentative, particularitățile care personalizează producțiile cu caracter istoric din provinciile țării se întâlnesc și se întregesc, benefic, în cuprinsul elaboratelor și sintezelor istorice cuprinzătoare, ce reliefează, prin insistența semnificativă a preocupărilor, contribuția fiecăruia la realizarea istoriei naționale, a României.

7. EXISTĂ ÎN ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ UN CONFLICT ÎNTRE GENERAȚII?

Nu, nu cred în existența unui asemenea conflict. Am spus-o și mai înainte, atunci când m-am referit la discuția purtată în jurul manualelor alternative de istorie. În primul rând, nu avem istorici care să susțină și să reprezinte *un vechi regim*; regimul totalitar a fost repudiat, nu numai formal, de întreaga suflare românească. Firește, a fost respinsă în bloc, de toți istoricii cu bun simț, producția istoriografică cu caracter encomiastic și falsificările deliberate, realizate cu scopul de a asigura supraviețuirea, prin legitimare, a regimului totalitar. De asemenea, nu se poate vorbi de o rezistență conservatoare față de noua istorie. *Noua istorie*, în sensul acordat sintagmei în Occidentul european, a devenit, de multă vreme, un proiect major al specialiștilor. Astfel, imagologia, alteritatea, mentalitățile, istoria structurilor, studiile de sociologie istorică, de etnologie, psihologie etc. nu au fost considerate doar preocupări întâmplătoare, după cum studiul imaginarului social a constituit, și el, un obiect de explorare. Nu se poate postula o ruptură între generații, ci o continuitate pe aria succesiunii. Deosebirile, dacă există, țin doar de individualitatea discursului sau de natura preocupărilor și, firește, de posibilitățile de înțelegere și maniera de interpretare.

Într-o societate ca cea a noastră, în care activitatea istoriografică nu a putut să fie extinsă și aprofundată până la ultimele consecințe, când au rămas atât de multe goluri, care așteaptă să fie acoperite și un imens material arhivistic de examinat, nu este deloc productiv să se vorbească de o *înfruntare*, ci de o necesară și utilă complementaritate în domeniul cultivării sistematice a istoriei naționale.

Desigur, pe tărâmul istoriografiei – ca pe întregul câmp al activității noastre culturale, de altfel – confruntarea între idei nu lipsește. Aceasta are în vedere, așa cum s-a observat și mai sus, valorile patrimoniului național, condițiile de abordare a problematicii naționale, personalitățile exemplare ale istoriei, miturile naționale etc. Toată lumea este de acord că istoria trebuie curățată nu numai de zgura regimului totalitar, dar și de acele exagerări care-i falsifică

esența. Pe acest teren, părerile opuse, contradictorii, nu pot și nu trebuie să lipsească. Cu toții suntem de acord, credem, că, în noul orizont al globalizării, *istoria*, cartea noastră de vizită, nu poate intra într-o istorie universală cu întreaga ei încărcătură actuală. Trebuie selectate acele fapte și fenomene, acele procese și evenimente și puse în valoare acele personalități care sunt și rămân reprezentative pentru identitatea noastră.

În legătură cu aceasta, nu credem că, în istoriografie, cel puțin, se poate vorbi de un *postmodernism* (A se vedea, de pildă, discuția asupra postmodernismului din revista "Contrafort" – Revistă a tinerilor scriitori din Republica Moldova, an VII, nr. 9-11 (83-86), septembrie-noiembrie 2001, p. 16-24). Preocupările pentru *Noua istorie, mutatis mutandis* au început în deceniul '80. *La Nouvelle Histoire*, sub direcția lui Jacques le Goff, a apărut în 1978, și nu reprezintă începutul unei noi ere istoriografice, parte a unei noi ere culturale, ce s-ar încadra doar în mileniul care a început. Ea nu este o direcție care se afirmă împotriva celei vechi, ci se situează, în procesul evolutiv organic, ca o legitimă continuare a acesteia.

Sintagma lui Fukuyama: *sfârșitul istoriei* (a lumii vechi) trebuie înțeleasă ca exprimând nu o spaimă metafizică, ci, mai mult, ca o expresie a speranței în instituirea unei alte lumi, mai bune, mai drepte. Istoria nu se sfârșește odată cu instaurarea unei asemenea lumi. Dimpotrivă, ea rămâne, pentru a se înfățișa posterității în adevărata sa înfățișare, substanțial implicată în programul de îmbunătățire a condiției umane.

Secolul al XX-lea a fost un secol al spaimii, al războaielor distrugătoare, al holocaustului fizic și psihic. Traumele suferite de popoarele lumii au fost incomensurabile (două războaie mondiale, cărora le-au urmat războaie locale fără sfârșit. Populații întregi decimate și terorizate de ciurma brună și de cea roșie, mințile încătușate în lanțurile unei gândiri simplificatoare, ce avea în vedere crearea unui om nou, lipsit de capacitatea și voința de a acționa. Istoriografia trebuie să răspundă – și ea – noilor aspirații ale umanității, să contribuie la formarea unor noi conștiințe, în acord cu vremurile în care trăim. Sunt convins că nu există nici un slujitor al istoriei care să nu adere responsabil și generos la aceste adevăruri, să nu răspundă activ acestor cerințe fundamentale ale timpului nostru. Noua sinteză de istorie a românilor, pe care o pregătește Academia, urmărește angajarea istoriografiei naționale pe această cale.

Desigur, istoricii tineri, structurați mai hotărât pentru nou, își afirmă, cu mai multă îndrăzneală, opțiunile pentru o nouă istorie. Deocamdată, însă, tendința de *revizuire* a istoriei se desprinde, mai mult, ca o constatare de ordin metodologic, căreia i-au fost fixate unele repere. Istoriografia noastră are nevoie de specialiști care să facă această revizuire, cu competență și profesionalism, în acord cu interesele noastre culturale și naționale. Generațiile care vor urma, aparținând secolului care a început, își vor alcătui propria lor istorie, prin redimensionarea întregii viziuni asupra științei și culturii.

Oricum, este important de semnalat că tinerii reprezintă, astăzi, un contingent important, care s-a afirmat puternic pe terenul istoriografiei, prin lucrări de valoare. Cunosc personal câțiva din București, mă simt și sunt mai aproape de cei din Cluj și din Iași și am bucuria să constat că, beneficiind de *anul slavei* – care, pentru ei, dar și pentru noi, a fost 1989 – gândesc și acționează cu înțelegerea și cumpănirea solicitate de cerințele disciplinei istoriei.

Aș dori ca, în scrierea istoriei, în perspectiva mileniului în care am intrat, cei angajați într-o perspectivă comprehensivă pe tărâmul istoriografiei să se întâlnească și să lucreze laolaltă la alcătuirea unei istoriografii naționale reprezentative; tinerii să manifeste înțelepciune, posibilitățile de discernere critică ale maturității, iar cei vârstnici, îndrăzneala, capacitatea de muncă și setea neostoită de cunoaștere a tinerilor. Asemenea lui M. Kogălniceanu, tinerii să fie *bătrâni*, iar bătrânii *tineri* în judecarea faptelor și în scrierea istoriei naționale.

8. STAREA ACTUALĂ A ISTORIOGRAFIEI ROMÂNE

Ne aflăm, actualmente, într-un *stadiu de așteptare*. A apărut o bogată literatură a detenției, a rezistenței, numeroase lucrări aparținând genului memorialistic, care lămuresc aspecte importante ale perioadei regimului totalitar. De asemenea, au fost scrise, în țară sau peste hotare, la fel de numeroase cărți, aparținând tuturor genurilor, care analizează perioada dintre cele două războaie mondiale, dictatura regimului totalitar ș.a. În egală măsură, au fost elaborate lucrări judicioase cu privire la falsificările produse în scrisul istoriei și la consecințele lor, au fost delimitate mecanismele metodologice ce au contribuit la articularea miturilor istorice. În tot acest timp, în lipsa unei reviste de direcție și a unei analize de natură să fixeze liniile de dezvoltare a istoriografiei, cercetarea continuă în institutele de profil ale Academiei Române și în facultățile de istorie, pe baza unei tematici generale sau speciale, înscrise în planurile unităților. Granturile, numeroase, sunt acordate unor teme largi, la elaborarea cărora contribuie cercetători aparținând unor vârste și experiențe deosebite. Amploarea cercetărilor probează graba care se manifestă în acoperirea găurilor existente și tendința de aliniere metodologică și tematică la istoriografia universală.

Sperăm că sinteza pe care o va reprezenta *Tratatul de istorie* va aduce o clarificare, de natură să fixeze, cu mai multă fermitate, obiectivele orientative. Oricum, credem că a venit timpul să fie întreprinsă o analiză completă, riguros exactă și constructivă a istoriografiei din anii regimului totalitar. Fără aceasta, va fi dificil să fie depășite prejudecățile sau ideile preconcepute care apasă asupra epocii, a oamenilor și a creației lor. Nu credem că, în realizarea acestei operații, mai sunt necesare distanțarea de evenimente și o decantare mai accentuată a acestora. O analiză concretă și pragmatică, adaptată realului istoric, efectuată acum, când oamenii sunt mai aproape de trecut, are, credem, o mai mare șansă de a fi autentică și, deci, credibilă.

LES VISAGES DE JANUS: L'HISTORIOGRAPHIE ROUMAINE AU DEBUT DE SIÈCLE*

Alexandru-Florin Platon

Sans doute que la récente fin de siècle (et, à en croire les calculs les plus rigoureux, de millénaire) constitue une bonne occasion pour les réflexions rétrospectives. La coïncidence rarissime de la fin simultanée de deux interstices augmente considérablement la tentation, même si les historiens savent bien que les structures d'une civilisation tiennent rarement compte dans leur évolution de pareilles limites chronologiques. Bien qu'elle n'appartienne *stricto sensu* à aucune de ses structures, l'historiographie ne fait pas non plus exception à la règle. De cette perspective, le vrai moment du changement par lequel devrait commencer l'évolution n'est pas l'an 2001, mais décembre 1989. C'est à cette époque, à la veille de la dernière décennie du siècle passé, qu'un cycle a pris fin et qu'un autre a commencé, dont douze années se sont déjà écoulées. Pour l'historiographie roumaine, le nouveau millénaire n'est pas de date si récente.

C'est d'ailleurs le repère que nous nous sommes proposés de placer au centre de cet essai. Notre tentative se justifie non pas par l'absence des réflexions à caractère de bilan. Car, les dernières années, de telles tentatives n'ont pas manqué, même si elles ont été plutôt sporadiques, strictement individuelles et sans un appui programmatique de la part de la confrérie des historiens. Les réflexions souscrites par Șerban Papacostea à l'égard de l'évolution de l'écriture de l'histoire pendant la période communiste¹, l'"histoire sincère" du peuple roumain proposée par Florin Constantiniu², la critique radicale de la mythologie nationale entreprise par Lucian Boia³ – qui a déclenché un immense scandale, mais aucun débat vraiment consistant, consacré à l'esprit, aux concepts et aux méthodes qui ont orienté les dernières décennies l'historiographie roumaine – et, récemment, les analyses très pertinentes et exactes du même phénomène, de même que celles du statut de l'historien, faites par Gh. Platon⁴, Al Zub⁵ et Bogdan Murgescu⁶, tous ces efforts constituent à cet égard des preuves éloquents, mais – il faut le reconnaître avec regret – singulières. Ce n'est donc pas la carence des réflexions de ce type qui a inspiré les pages qui suivent. Ce qui nous a poussés à les écrire, c'est plutôt

* Versiunea românească a textului a apărut în *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane "Gheorghe Șincai"*, III-IV, 2000-2001, p. 7-23.

un désir d'intelligibilité. Ce n'est pas tant la période communiste qui nous intéresse ici (bien que celle-ci ne puisse pas être contournée), que surtout ce qui se passe *aujourd'hui* avec nous et autour de nous. Est-ce que les changements radicaux auxquels nous assistons depuis plus d'une décennie ont vraiment un sens? Est-ce que le désordre des faits quotidiens de toutes ces années laisse voir une certaine logique? Quels sont les défis qui confrontent actuellement l'histoire et les historiens et quelles en sont les implications sur cette profession en soi? Voilà quelques-unes des questions auxquelles les lignes qui suivent essaieront de répondre, n'en ayant pas d'autre prétention que celle d'un éclaircissement personnel.

Cette démarche réclame tout de même une comparaison, soit-elle minimale, avec la période pré-décembriste et même avec celle, beaucoup plus éloignée, d'avant la guerre, période qui demeure encore aujourd'hui pour beaucoup d'historiens de chez nous un objet de référence nostalgique. Pour ce faire, nous choisirons deux plans: l'un – conceptuel – méthodologique, l'autre – institutionnel, plans dont nous examinerons la "physionomie" par rapport à l'historiographie, tout le long des principales périodes qui ont marqué durant le XXe siècle l'évolution de notre historiographie.

1. Nous commencerons par évoquer l'historiographie roumaine de l'entre-deux guerres, afin de rendre très nettement compréhensible le changement d'option opéré ultérieurement par le communisme.

2. Le deuxième intervalle pris en considération sera celui compris entre 1948 – 1964/68 qui coïncide dans l'évolution de l'historiographie romaine avec la période du stalinisme "dur et pur".

3. Le troisième moment auquel on fera référence ici c'est le tournant produit à la suite de l'avènement de Ceaușescu au pouvoir, moment caractérisé par la récupération de la dimension nationale de l'histoire, systématiquement occultée dans la période antérieure. Nous allons insister ici sur les multiples conséquences de ce changement, tant de la perspective de l'attitude des historiens roumains envers leur propre métier, qu'envers le régime communiste.

4. Nous finirons par un bref bilan de la situation actuelle, telle qu'elle se présente douze ans après la révolution de décembre 1989.

Il faut encore ajouter dans ce préambule que la structure ordonnatrice, fonction de laquelle peut être le mieux comprise l'évolution de l'historiographie roumaine – de même que celle de toute la culture – est constituée par le rapport entre l'élément autochtone et celui européen. Les inflexions en sont évidentes dans chacun des interstices mentionnés.

1. Après 1918, l'historiographie roumaine est entrée sous un signe qui ressemble à beaucoup d'égards à l'actuel cycle post-décembriste⁷. Délivrée, pour un temps, de la tyrannie du politique, et dans les nouvelles circonstances d'après la réalisation de l'unité de l'État, elle est devenue capable d'associer à l'ancienne dimension nationale – dans les limites de laquelle elle avait évolué lors de tout le

siècle précédent – une féconde dimension européenne, dans un équilibre et une symbiose on pourrait dire exemplaires.

Cet agencement n'était évidemment pas nouveau. Ses signes prémonitoires peuvent être détectés avant aussi, dans diverses circonstances. Sauf que, dans un siècle dominé jusqu'à l'obsession par l'idéal national, comme le XIXe siècle l'avait été, l'ouverture totale de la culture autochtone vers l'Europe avait été mise en attente, sous la pression de l'urgence et de la priorité d'un programme politique auquel on avait tout subordonné. Comme il est bien connu, l'histoire, le passé dans un sens générique, a constitué partout en Europe Centrale et de l'Est, pendant le siècle des Lumières et celui du Romantisme, un facteur extrêmement important dans le processus de configuration de l'identité nationale des peuples de cette région. Les Roumains non plus ils n'ont pas fait exception à cette tendance, cherchant dans la redécouverte du propre passé un moyen de légitimation collective et de constitution des droits auxquels ils aspiraient. C'est une chose extrêmement importante à retenir, vu le fait qu'elle ait créé ce que l'on pourrait nommer un vrai paradigme : non seulement que l'histoire nationale a été investie par les élites du temps d'un rôle du premier ordre dans la coagulation et l'expression des solidarités collectives, lui ayant consacré un vrai culte. En égale mesure, ce que l'on s'est proposé de trouver dans le cadre de cette histoire, ç'a été tout d'abord les faits voués à attiser le patriotisme de la nation et à rendre celle-ci consciente de la nécessité de transgresser les divisions sociales et culturelles internes dans le but d'un idéal plus haut et commun, soit-il l'idéal national, l'indépendance ou la confrontation avec les ennemis réels ou imaginaires. Autrement dit, l'histoire s'est associée dès le début chez les Roumains (comme chez les autres nations de l'Europe Centrale et des Balkans) une forte dimension militante et donc inévitablement politique, ce qui excluait de sa sphère d'intérêt tout ce qui n'était pas conforme à son programme et à son but⁸. La dimension "autochtoniste" de l'historiographie roumaine a donc précédé la dimension européenne et a indiscutablement tenu le premier plan tout le long du XIXe siècle, jusqu'avant la première guerre mondiale, même si la relation entre les deux éléments a connu des oscillations périodiques, des tensions et des disputes. Héritées en grande partie de l'époque de "Junimea", ces tensions et oscillations ont tendu parfois à défaire la relation entre *l'autochtonisme* et *l'esprit européen* dans ses directions composantes, n'ayant quand-même pas réussi à les séparer. En fait, ces directions ont continué de se nourrir réciproquement, puisque, si la première a été préoccupée, comme on l'a dit, par *"la restitution historique [et] par la récupération des valeurs anciennes"*, la deuxième *"a entraîné des efforts non moins significatifs d'insertion de ces valeurs dans l'universalité"*⁹. Dans le nouveau cadre de l'après-guerre, la réalisation inattendue du programme national a enlevé, pour un certain temps, à la dimension autochtone de l'historiographie roumaine, la signification symbolique qu'elle avait eue jusqu'alors, laissant ainsi l'espace libre à l'affirmation de l'ouverture européenne. Il existe en ce sens des preuves indiscutables, qu'il s'agisse de la réception locale de certains courants en

vogue à l'Occident – comme par exemple l'histoire économique et sociale – ou de la création d'une infrastructure institutionnelle moderne et tout à fait européenne (les instituts d'histoire nationale et universelle, d'études turques, d'études classiques, etc.), en accord autant avec les nouveaux besoins du pays, qu'avec les exigences toujours plus grandes du domaine. On pourrait ajouter aussi l'exemple de la convergence parfaite du point de vue de la méthode et de la conception de l'histoire entre la plupart des historiens roumains et les historiens anglais ou français de l'époque, facile à apercevoir si on relit, par exemple, *La mer Noire* (*Marea Neagră*) de G.I. Brătianu¹⁰ et la fameuse *Méditerranée* de Fernand Braudel¹¹. Ce n'est qu'une des dizaines des preuves qui pourraient être invoquées à l'appui de ce synchronisme, mais qui montre combien l'historiographie roumaine était allée loin dans la voie d'une véritable intégration et affirmation européenne.

Malheureusement ce processus – comme on le sait si bien – n'a pu se dérouler jusqu'au bout. La période de l'entre-deux guerres s'est avoué pour la confrère des historiens roumains, un interstice si fertile que bref. La détérioration du climat politique interne et international de la dernière partie de la quatrième décennie du XXe siècle, la menace de la guerre et surtout la recrudescence du révisionisme dont les victimes annoncées allaient être les nouveaux États constitués après 1918, tout cela a imposé aux historiens roumains de nouvelles préoccupations et priorités, situées dans un écart de plus en plus évident par rapport à l'époque antérieure. Dans le nouveau contexte, et pour réagir de manière adéquate aux défis de l'extérieur, l'histoire a réactivé sa traditionnelle vocation militaire, partiellement occultée lors de la décennie précédente. C'est surtout à la suite des événements tragiques de l'été de 1940 (quand la partie Nord de la Transylvanie et la Bessarabie ont dû être cédées à l'Hongrie, respectivement à l'U.R.S.S) qu'on a vu se multiplier les études et les synthèses concernant les problèmes majeurs du passé national (origine et formation du peuple roumain, le mouvement d'émancipation nationale des XVIIIe et XIXe siècles, les droits historiques sur les provinces qui venaient d'être occupées), dont la réactualisation, à l'usage du public étranger, était considérée comme essentielle dans la perspective de la future réorganisation de l'après-guerre. Dans les circonstances extrêmement graves du moment, qui avaient déterminé d'autre part la réduction au minimum des contacts avec les milieux internationaux, l'historiographie roumaine est ainsi revenue à l'ancienne obsession nationale du siècle précédent, s'éloignant de la dimension européenne qui lui avait tant servi jusqu'alors. L'équilibre symbiotique entre les deux côtés établi après 1918 a été brisé, et cette rupture allait se montrer par la suite – bien que personne ne le supposât à l'époque – de très longue durée.

2. L'instauration du régime communiste au début de 1948, à la suite d'une période de trois ans de transition vers le totalitarisme (1944-1947), a complètement cligné la face du pays, et il en fut de même pour l'histoire et l'historiographie. Sous prétexte de rendre le passé plus "scientifique", le nouveau pouvoir a

vite procédé à la réécriture intégrale de celui-ci, le situant abusivement sous le nouveau paradigme de la lutte de classe et en lui ajoutant toutes les (fausses) données qu'il fallait afin de légitimer à la fois le gouvernement installé par les armées soviétiques et la nouvelle orientation politique de la Roumanie vers l'Est. D'autre part, étant conscient de la puissance affective de la mémoire, le régime a pris soin d'éliminer du texte écrit tout ce qui eût pur rappeler les états de choses si détesté du passé. La réécriture intégrale de l'histoire a ainsi évolué du pair avec les ciseaux de la censure, faisant disparaître des bibliothèques les livres qui ne convenaient plus, sélectionnant soigneusement ceux qui, tout de même, "allaient" ou en produisant du jour au lendemain d'autres, nouveaux, faisant passer les valeurs par une grille de sélection truquée d'avance. L'histoire de l'U.R.S.S. et celle du parti bolchevik – offerte par le pouvoir, en compensation à tout ce que celui-ci avait dévalisé – sont devenus les principaux objets d'étude de l'enseignement de tout type, et avec le marxisme – discipline d'étude inventée *ad-hoc* mais vouée à une grande longévité – la pierre de touche de nombreux destins à l'époque et beaucoup de temps après.

Non seulement que tout contact avec l'étranger était devenu impossible, mais – fait sans précédent – l'histoire même semblait maintenant être menacée par la perte d'identité et de sa raison d'être : l'esprit national. Préparé par la destruction des institutions créées avec tant d'effort avant la guerre, et par l'annulation de toutes les revues correspondantes, le processus de dés-nationalisation s'est manifesté aussi par la destruction de nombreux monuments du passé.

La nouvelle époque avait besoin d'une histoire nouvelle.

Il est difficile de dire tous les maux auxquels se sont confrontés les historiens roumains pendant cette période. De toute façon, il est certain que les survivants de la première il est certain que les survivants de la première vague d'épurations (1947-1950) ont partagé le sort de tout le monde en cette période accablante, finissant par se rallier – avec résignation – au nouveau cadre, au moment où ils avaient compris pareils aux autres – qu'il n'y avait plus rien à faire.

3. Leur adhésion définitive au régime – comme d'ailleurs celle de toute la société – ne s'est pas produite tout de suite, mais seulement après 1964, date à laquelle a commencé en Roumanie un lent virage nationaliste, en accord avec la séparation du régime de Bucarest de l'U.R.S.S. (une séparation qui n'a jamais dépassé le seuil d'une autonomie limitée, puisque, de point de vue économique, les communistes roumains ont continué d'être jusqu'à la fin étroitement liés à la nomenclature moscovite).

Afin de comprendre comment les choses se sont passées en réalité, il ne faut pas oublier d'abord que c'était la période où l'histoire se montrait à nouveau en plein jour, au bout de deux décennies d'une dépersonnalisation extrême, et, que, en second lieu, le caractère fort répressif surtout au début du nouveau pouvoir avait modelé les consciences beaucoup plus qu'on ne pouvait l'imaginer. Dans

ces conditions, le tournant nationaliste esquissé en 1964 par Gheorghiu-Dej et mis à son terme par Ceaușescu en 1968 a été unanimement ressenti par les historiens comme une vraie délivrance. Ayant obtenu d'un seul coup l'adhésion de la société, qu'il avait tant convoité jusqu'alors, le régime communiste s'est retourné vers l'histoire nationale si méprisée jusqu'alors, ayant compris que celle-ci était dans les nouvelles circonstances l'unique modalité de lui assurer non seulement la crédibilité, mais somme toute, la survie politique.

La récupération des origines, la possibilité de repenser intégralement la durée, par l'annulation des découpages arbitraires du passé et – comme un corollaire de toute la réévaluation de l'histoire – le renforcement de la particularité de l'évolution unitaire sont devenues quelques-unes des lignes de force du nouveau discours historiographique, mettant aussi les bases d'un programme de recherche auquel presque tous les historiens ont souscrit. Même si le parti communiste s'est habilement servi de la nouvelle direction afin de se forger un passé honorable et de l'insérer de travers dans l'évolution historique, en lui conférant ainsi une auréole organiciste, le compromis n'ait pas paru aux spécialistes roumains si grave qu'il ne puisse être accepté, du moment où, au prix de cette apparemment minime concession, on leur offrait la possibilité de remettre leur discipline en ses droits naturels, et de continuer leurs projets qui avaient traîné si longtemps. Tout le monde avait compris qu'une nouvelle époque s'ouvrait pour l'historiographie nationale et que ses favorables auspices devaient être au plus vite exploités et de la meilleure manière.

C'est vrai que tout ce qu'on a réalisé dans cette période de point de vue quantitatif ne se retrouve pas du côté de la qualité. Des textes essentiels et des contributions remarquables voisinent avec des improvisations velléitaires et des productions mineures. D'autre part, la situation de l'histoire au premier plan du discours officiel n'a pas été doublée d'une liberté d'expression équivalente. On pourrait même dire qu'on a assisté de ce point de vue à un phénomène contraire : plus l'histoire était invoquée par le régime, plus sa surveillance devenait rigoureuse.

C'est surtout dans la décennie d'avant 1989 que la politisation excessive de la discipline a continuellement limité les principales directions de recherche, non sans restreindre en même temps les possibilités d'expression individuelles. Pareil à la littérature (et surtout au roman) où le double langage a été durant toutes ces années une règle préétablie, l'histoire a utilisé à son tour et avec succès le même procédé, puisque, si rien ne bloquait, au moins formellement, la déviation du texte prononcé vers certains sujets interdits (le procédé étant tacitement encouragé), tout texte écrit faisait l'objet d'un contrôle sévère, aucune des questions soi-disant "délicates" du passé ne pouvant être évoquée sans l'accord du pouvoir et, éventuellement sous forme allusive.

Malgré tous ces inconvénients, on ne pourrait pas dire que les résultats obtenus n'ont pas été significatifs. Une nouvelle historiographie, basée sur le facteur national, s'est développée les trente-cinq dernières années, constituant à

coup sûr non seulement une importante acquisition scientifique, mais, dans les circonstances actuelles où nous écrivons, un bon point de départ pour d'explorations plus subtiles, en accord avec les perspectives et les méthodes propres à l'historiographie "euro-atlantique". D'autre part, les recherches d'histoire sociale – inspirées par les affinités de classes du marxisme – se sont concrétisées dans des contributions non moins importantes sur l'histoire de la paysannerie et des rapports sociaux du monde rural à l'époque de transition du Moyen Âge à l'époque moderne, fort pertinentes pour la maturité à laquelle l'historiographie roumaine était parvenue à l'époque. Les livres de David Prodan sont, de ce point de vue, fondamentaux et – on peut le répéter – difficiles à égaler.

Mais on peut se demander si tous ces résultats se sont situés au niveau des exigences les plus modernes du temps? Autrement dit, est-ce qu'ils attestaient, pendant ces années du régime communiste, un consensus, fut-il partial, avec l'évolution de l'historiographie européenne? La réponse en est, à notre avis, négative, à cause principalement de la pauvreté des contacts avec l'étranger et de l'impossibilité grandissante d'avoir un accès riche et permanent aux informations scientifiques.

Il n'est donc pas si étonnant que, dans l'isolement qui allait toujours croissant dans la période d'avant 1989, la communauté des historiens roumains est restée, en général, étrangère aux débats conceptuels et méthodologiques de la culture européenne, aux renouvellements épistémologiques de la science de l'histoire ou même à l'élémentaire possibilité d'un accès permanent à l'information.

À l'exception de quelques tentatives isolées, l'écho des transformations scientifiques de l'Occident n'a suscité chez nous aucune réflexion indépendante, aucun débat collectif, aucun programme commun de travail ou quelque réaction que ce soit. C'est pour la même raison que le paradigme marxiste de la recherche est toujours resté en vigueur, continuant d'être formellement respectée, même si son finalisme intrinsèque, sa préférence pour les catégories larges, non différenciées dans l'analyse sociale et politique, ont fait voir une inadéquation croissante aux rigueurs de l'interdisciplinarité et aux modalités plus subtiles d'investigation, spécifiques aux nouveaux domaines de l'histoire: l'anthropologie historique et culturelle, l'histoire des élites, etc.

D'autre part, la reconversion sur le facteur national, opérée par l'ancien régime communiste vers la moitié de la septième décennie, a eu – de manière apparemment paradoxale – le même effet, ayant limité les possibilités de notre historiographie de s'ouvrir aussi vers d'autres méthodes et domaines du passé (la vie quotidienne, l'imaginaire collectif), plus difficiles à ajuster à une pareille problématique.

Nous ne voulons pas reprendre ici une discussion largement présentée ailleurs¹², dans le but d'expliquer comment est-on arrivé à cette reconversion nationale de l'historiographie roumaine et quels effets a-t-elle eu sur la recherche historique. Pour le but que nous nous sommes assigné dans ces pages, il suffit de rappeler que, de notre point de vue, ce n'est pas cette perspective nationale, en

soi, qui nous semble critiquable, mais son utilisation comme instrument politique¹³, de même que l'exclusivisme avec lequel – pour diverses raisons – elle a été embrassée. En second lieu, il faut dire que la coïncidence sur ce plan entre les intérêts politiques du régime et ceux scientifiques des historiens a eu, au-delà du rapport encore plus serré des historiens à la sphère de domination du pouvoir, certaines conséquences positives pour la discipline de l'histoire et pour le statut symbolique et institutionnel de ses pratiquants. Rappelons-nous par exemple de la transformation de l'histoire en un objet d'étude privilégié à l'école et à l'université, du soutien généreux (au moins jusqu'au début des années '60) des recherches archéologiques et des revues de spécialité ou de la présence constante et massive des historiens dans la vie publique de temps, dans leur qualité de co-auteurs (ou seulement émetteurs) d'un discours identitaire où le passé constituait une véritable pierre de touche. C'est très clair que tout a eu un prix à payer – le prix du silence – et ceux qui l'ont accepté ont été très nombreux.

Mais pour la majeure partie, ce prix semblait être compensé par la certitude d'une position sociale et institutionnelle stable et influente, non seulement pour eux-mêmes, mais aussi pour leur discipline. Il serait cependant injuste de mettre cette adhésion de la communauté des historiens à la politique de parti seulement sur le compte de mesquins calculs d'opportunité. En réalité, ces calculs sont beaucoup plus complexes et pas toujours faciles à systématiser. Certainement, un rôle important a été joué ici par la dissociation que la majeure partie des honnêtes gens de la communauté a opérée entre la profession proprement-dite et la propagande de parti: en pratiquant l'histoire nationale, la plupart de nos spécialistes éprouvaient la conviction qu'ils faisaient effectivement leur métier, tout en servant une cause au-delà de toutes contingences et qu'ils ne jouaient pas le jeu du régime. Ce qui a encore compté – au-delà du fait que la récupération de la dimension nationale du passé avait associé au communisme un nimbe de légitimité qui décourageait toute opposition évidente – c'est aussi l'impression, non point dépourvue de bien-fondé, conformément à laquelle la valorisation nationale de l'histoire semblait d'autant plus organiquement et naturellement associée au parti communiste qui l'avait remise en ses droits après 1965/68, que de cette façon on avait recouvré la prestigieuse tradition des XVIIIe et XIXe siècles, qui avait fait de cette discipline son livre de chevet. Se révolter donc alors contre un régime qui avait remis le passé national en ses droits normaux constituait un acte lourd à assumer et, de point de vue psychologique, pratiquement impossible.

4. Aujourd'hui, douze ans après la chute du régime en 1989, le statut de l'histoire et de ses pratiquants se trouve, à de nombreux points de vue, à l'antipode de la période précédente. En tout cas, ce statut passe par un changement radical dont le point terminus est encore difficile à apercevoir. L'interprétation optimiste de ce changement peut certainement invoquer beaucoup de signes encourageants. La disparition de la censure, par exemple, permet maintenant une totale liberté d'expression, ouvrant à la recherche des possibilités illimitées

d'affirmation, à commencer même avec l'histoire la plus récente qui a d'ailleurs fait l'objet de nombreuses explorations. D'autres part, les positions institutionnelles de l'histoire semblent s'être beaucoup améliorées, tant par la multiplication des facultés de profil et l'augmentation du chiffre d'étudiants, que par l'intégration dans des instituts et des universités d'une nouvelle génération de spécialistes, capable d'assumer, avec toute la rigueur exigée, les responsabilités de la profession. Les contacts internationaux se sont aussi amplifiés et diversifiés, facilitant, à un point jusqu'ici inconnu, la libre circulation des gens, l'élaboration de projets communs et, en premier lieu, les stratégies de formation et de recherche presque absentes (ou extrêmement rares) aux années précédentes. De plus, dans le cadre de la communauté des historiens, les hiérarchies ont été, en grande partie, reconstruites, selon le critère de la compétence, ce qui a ramené au devant de la scène des professionnels de haut talent et de caractère, pour remplacer – comme il était naturel – les anciens fonctionnaires idéologiques.

Mais, il y aussi un revers de la médaille, de nature à inspirer, à notre opinion, de sérieuses inquiétudes. Il est vrai, par exemple, que les circonstances des dernières années ont favorisé les progrès de la recherches, mais cela s'est reflété plutôt dans le niveau quantitatif que dans celui qualitatif. Nous ne pensons pas seulement à l'abondance de productions historiographiques sous-médiocres parues pendant toutes ces années, dont la multiplication a été encouragée par l'abandon de l'esprit critique et par l'absence de décision dans l'élaboration et l'application de standards de valeurs nettes. Au fond, une telle évolution était prévisible dans les conditions où la promotion académique dépend encore non seulement de la qualité des livres et des études publiés, mais aussi de leur quantité (bien que, correctement parlant, nous devons reconnaître qu'un critère quantitatif ne peut manquer aux grilles d'évaluation).

Nous pensons tout d'abord au fait que la liberté d'expression s'est traduite dans le plan historiographique par le droit de quiconque d'écrire n'importe quoi et surtout n'importe comment, sans aucune responsabilité, pour ne plus parler de bonne foi ou de rigueur professionnelle, qualités si importantes tout de même dans une profession telle que la nôtre. Ces carences nous semblent évidentes surtout dans la manière dont on a analysé lors des dernières années le mouvement d'extrême droite (ou "légionnaire") et le régime de Ion Antonescu, au sujet desquels on a écrit avec beaucoup de parti-pris apologétique, ce qui n'a pas contribué à une meilleure compréhension de ces problèmes soit occultés, soit traités d'une façon nettement nationaliste par le régime passé. C'est aussi la raison pour laquelle, malgré douze ans de liberté politique et malgré un accès beaucoup plus large aux documents internes et externes, la seule monographie solide consacrée au phénomène de l'extrême droite dans la société roumaine n'appartient pas à un historien roumain mais à un étranger. Il s'appelle Armin Heinen¹⁴. Les exemples de ce genre sont forts nombreux et ils en disent long sur le dilettan-

tisme qui se fraie à cette heure son chemin dans l'historiographie, profitant de la sus-dite débilité de l'esprit critique. Pour ne plus parler, hélas, d'imposture.

Ce qui est incomparablement plus dramatique c'est le fait que cette croissance exponentielle de la production historiographique ne se double pas d'un renouvellement conceptuel et méthodologique fort nécessaire après une si longue période de figement épistémologique. En fait, il aurait été plus correct de dire non pas "renouvellement", mais "construction", pour autant que la dimension théorique de notre historiographie sous le communisme ait été – pour des raisons mentionnées dans la section précédente – toujours déficitaire. Paradoxalement, les liens de la dernière période avec les milieux académiques internationaux n'ont pas réussi non plus à imposer une pareille orientation autrement que de manière marginale bien que, normalement, cela eût dû se produire. Au bout de plus d'une décennie de liberté, notre recherche historique reste donc éminemment empirique, malgré toutes les tentatives, assurément méritoires et encourageantes, de valoriser chez nous aussi, par rapport à notre documentation, les suggestions thématiques et méthodologiques des historiographies voisines.

Et pourtant, à une première vue, cette pauvreté théorique aurait eu toutes les conditions pour être, sinon évitée, au moins limitée avec le temps par le développement spectaculaire – après 1989 – de l'enseignement historique universitaire. Le fait que, à la différence de la période précédente, lorsqu'il n'y avait que trois facultés d'histoire qui donnaient environ 100 diplômés chaque année, aujourd'hui on compte 15 facultés (d'État et privés) avec plus de mille diplômés¹⁵, en est, de ce point de vue, la preuve la plus éloquente. Malheureusement à ce chapitre institutionnel non plus l'évolution quantitative n'a pas été renforcée par un changement quantitatif. Laissant de côté les personnes qui illustrent après 1989 la discipline de l'histoire dans les nouveaux centres d'enseignement supérieur, et tenant compte seulement des conditions nécessaires à une pareille démarche (bibliothèques, centres de documentation, musées, etc.) il est évident que les nouvelles universités ne peuvent pas assurer une formation compétitive. Les contraintes financières jouent ici comme partout ailleurs un rôle immense, mais elles ne sont pas les seules (quoique de loin les plus graves). Il serait tout de même profondément injuste de mettre la dramatique diminution de la qualité de l'enseignement historique dans les Universités seulement sur le compte de ce coefficient d'augmentation. Les vieilles Universités, n'en ont pas été, elles non plus, exemptes, ce phénomène tendant parfois à prendre des proportions alarmantes. Les explications en sont multiples et ne tiennent pas seulement à la qualité des personnes ou à leur éthique professionnelle. En réalité, on a à faire ici à un vrai "réseau" de causes qui se tissent et s'influencent réciproquement, mais qui ne sont pas toujours faciles à cerner en leurs dimensions réelles. Nous allons découper de ce "puzzle" seul un petit fragment, afin de faire voir leurs ramifications.

Il faut d'abord dire que les exigences financières dont on vient de parler ont contraint toutes les facultés à augmenter de façon substantielle le nombre de leurs étudiants, dans les conditions où celle-ci était la seule possibilité d'obtenir des revenus supplémentaires, en dehors du budget d'État. L'enseignement à taxes, récemment mis en place, a eu les mêmes effets, faisant augmenter les effectifs des étudiants au-delà du seuil auquel on pouvait assurer une corrélation acceptable avec la base matérielle de l'institution et avec les possibilités physiques du corps enseignant. Comme suite à toutes ces augmentations, celle du nombre des heures de cours qui en a résulté (heures payées, mal payées ou non-payées) a non seulement rendu de plus en plus difficile le dialogue avec les étudiants, mais elle a aussi compromis les chances d'une formation de spécialité "personnalisée" et de qualité, dans le contexte d'un enseignement universitaire à une tendance de masse de plus en plus prononcée.

Le drame de cette situation a été d'autant plus marqué que cette multiplication des effectifs n'a pas été accompagnée – comme il aurait été nécessaire – par la reconfiguration correspondante des curricula. Pour une bonne période, celles-ci sont restées inchangées, ce qui a encore aggravé le déficit de qualité. Pour ne plus parler ici du cumul de normes, tant dans l'enseignement d'État que dans le privé (pour des raisons – hélas! – toujours financières) qui a eu le même effet, enlevant aux professeurs le temps nécessaire à un travail soutenu et de haute qualité. Un prix semblable a dû être payé, quelque bizarre que cela puisse paraître, pour pouvoir assumer les responsabilités qui résultaient des nouveaux impératifs du statut académique. Avant 1989, ce que nous appelons aujourd'hui le côté administratif ou "managérial" de l'enseignement se réduisait à une fonction sinon décorative, alors certainement exécutive, dans la mesure où la marge d'action de ceux investis de pareilles responsabilités (doyens, chefs de départements) était sévèrement limitée, et réduite le plus souvent à la mise en œuvre des décisions du parti communiste. La révolution de décembre 1989 a apporté, de ce côté aussi, des changements radicaux. La loi sur l'autonomie universitaire, l'apparition des programmes internationaux de financement de l'enseignement académique, les nouvelles opportunités apparues à la suite de la coopération avec les milieux académiques de l'étranger – bref, ce que nous nommons par un seul mot (souvent démonétisé) "réforme", a mis les enseignants dans la situation de devenir, tout d'un coup, directeurs de projets, directeurs de programmes et des "bâtisseurs" institutionnels, tout cela représentant des responsabilités pour lesquelles personne ne les avait préparés auparavant. Les effets de cette situation ont été divers, mais pas toujours positifs. Il est vrai qu'il y a des enseignants qui ont atteint des performances remarquables de ce point de vue, s'étant découvert de vraies vocations de réformateurs. A long terme, cependant, la dé-professionnalisation demeure pour nous tous une grave menace, dans les conditions où la complexité et le nombre toujours croissant des sollicitations administratives réclament un investissement de temps et d'effort qui ne laisse plus aux personnes concernées par ces projets et travaux la possibilité de se consacrer avec la même

énergie aux projets d'enseignement et de recherche. Or – on ne doit pas l'oublier – les critères de promotion dans le système académique sont élaborés (et à bonne raison) non pas en fonction des activités administratives, quelque méritoires qu'elles soient, mais de la réalisation de ces projets. C'est pourquoi à ce moment en Roumanie le choix auquel se confrontent les universitaires a un caractère si dramatique et essentiel à la fois: non seulement parce que les deux termes de l'option (science vs administration) sont, dans les circonstances actuelles, également importants, mais aussi parce que ce choix, une fois opéré, a toutes les chances de rester définitif. Cela nous apparaît comme un des dilemmes quasi-insolubles de notre temps. C'est à la fois un des facteurs de la dépréciation qualitative de l'enseignement supérieur.

Pour compléter ce tableau, il faut encore ajouter que les difficultés auxquelles se heurtent aujourd'hui les historiens (avec des répercussions sur l'historiographie) sont aggravées aussi par une transformation d'ordre symbolique: la perte de leur prééminence dans l'édification du discours identitaire et la position de second rang dans la compétition académique et de *status* avec les nouvelles disciplines humaines ravivées ou apparues après 1989: la sociologie, la psychologie et surtout les sciences politiques. Nous ne voulons pas trop insister la-dessus, bien que cet angle soit à lui seul suffisamment important pour pouvoir associer aux avatars contemporains de l'histoire un plus d'intelligibilité.

Comme tous les domaines de la transition, l'histoire et l'historiographie ont, eux aussi, un double visage, qui défie les caractérisations trop tranchantes et les bilans précis. En fait, ce n'est pas d'une "transition" qu'il s'agit ici (ce terme supposant une durée limitée), mais de la construction hésitante d'une nouvelle société, d'un nouveau système politique et d'une nouvelle culture (en sens anthropologique), tous les trois étant des processus qui rappellent la modernisation commencée lors de la seconde moitié du XIXe siècle et qui, dorénavant, ont toutes les chances de s'étendre au moins sur l'espace d'une génération. Cette ressemblance nous semble tenir de plusieurs points de vue. À l'époque, tout comme aujourd'hui, l'édification du nouveau système s'est fait avec les gens de l'ancien système. Aujourd'hui, comme alors, les *formes* tendent à avoir une nette prééminence sur le *fond* et même à le créer. À l'époque, comme de nos jours, la force motrice de cette construction est moins représentée par les initiatives individuelles et par la pression sociale exercée d' "en bas", que par les injonctions d'en haut, celles du législateur.

Enfin, aujourd'hui comme autrefois, le résultat global, mais encore provisoire de cet immense processus, c'est ce que l'on pourrait nommer une "société de transition" (non pas en sens chronologique, mais structural) où l' "ancien" et le "nouveau", le définitif et le provisoire, l'essentiel et l'accessoire se côtoient et se mêlent à tous les niveaux et dans toutes les hypostases. Notre discipline, pouvait-elle se soustraire à cette ambiance? Aurait-elle pu avoir un autre visage? Nous sommes enclins à croire que non.

- 1 *Captive Clio: Romanian Historiography under Communist Rule*, "European History Quarterly", vol. 26 (1996), pp. 181-209.
- 2 *O istorie sinceră a poporului român (Une histoire sincère du peuple roumain)*, Bucarest, Ed. Univers Enciclopedic, 1997.
- 3 *Istorie și mit în conștiința românească (Histoire et mythe dans la conscience roumaine)*, Bucarest, Humanitas, 1997 (la 2ème édition est parue en 2000).
- 4 *La société roumaine et la gestion du passé historique*, "Nouvelles Études d'Histoire", X, 2000. Publiées à l'occasion du XIXe Congrès International des Sciences Historiques, Oslo 2000, pp. 43-53.
- 5 *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură (Horizon clos. L'historiographie roumaine sous la dictature)*, Iași, Institutul European, 2000.
- 6 *A fi istoric în anul 2000 (Être historien en l'an 2000)*, Bucarest, Ed. ALL Educațional, 2000.
- 7 Pour les considérations qui suivent, voir aussi nos textes, *Valorizare națională și deschidere europeană în istoriografie. Cazul românesc (Valorisation nationale et ouverture européenne en historiographie. Le cas roumain)*, "Dacia Literară", N°s 1-2/1991, 1-2/1992 et *Despre desincronizarea discursului istoriografic (Sur la désynchronisation du discours historiographique)*, "Xenopoliana", I, Iași, 1993, 1-4.
- 8 Pour ce qui est de cette fonction de l'histoire chez les Roumains et, en général, chez toutes les nations de l'Europe Centrale et de sud-est, voir Anne-Marie Thiesse, *La création des identités nationales. Europe, XIXe-XXe siècle*, Paris, Les Éditions du Seuil, 1999.
- 9 Ces informations et celles qui suivent, chez Al. Zub, *Istorie și istorici în România interbelică (Histoire et historiens en Roumanie de l'entre-deux guerres)*, Iași, Junimea, 1989, *passim*.
- 10 G. I. Brătianu, *La mer Noire. Des origines à la conquête ottomane*, Paris, 1969 (avec deux éditions roumaines, dans la traduction de Michaela Spinei et annotées par Victor Spinei, Bucarest, 1988 et Iași 2000).
- 11 Fernand Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, 1ère éd., Paris, 1949 (une édition roumaine est parue en 1985-1986). Pour ce qui est de la similitude de forme et de conception entre les deux monographies, voir aussi notre étude, *Gheorghe I. Brătianu et Fernand Braudel, "La mer Noire" et "La Méditerranée": Parallélismes et convergences*, "Revue des Études Roumaines", XVII-XVIII, Paris-Iași, 1993, pp. 73-83.
- 12 Voir Alexandru-Florin Platon, *Despre desincronizarea discursului istoriografic (Sur la désynchronisation du discours historiographique)...*, *loc. cit.*, *passim*.
- 13 Cette manipulation politique ne doit être imputée à tous les historiens, mais, tout au plus, à ceux parmi eux qui faisaient de façon délibérée et ostentatoire le jeu du pouvoir, par les fonctions qu'ils détenaient dans l'appareil idéologique et de propagande du parti.
- 14 *Legiunea "Arhanghelului Mihail". O contribuție la problema fascismului internațional (La légion de l'Archange Michel. Une contribution au problème du fascisme international)*. Traduction de l'allemand en roumain par Cornelia et Delia Eșianu. Contrôle scientifique, Florea Ioncioaia, Bucarest, Humanitas, 1999 (la version originale, en allemand, est parue à Munich, en 1986).
- 15 Voir Bogdan Murgescu, *op. cit.*, p. 95.

OBIECTIVITATE, RELATIVISM, ADEVĂR ÎN ȘTIINȚELE SOCIALE. NOTE DE LECTURĂ LA RICHARD RORTY

Mihai Chiper

Una dintre personalitățile cele mai provocatoare din spațiul gândirii anglo-saxone, Richard Rorty, și-a făcut intrarea pe piața românească prin grupajul de eseuri intitulat "Contingență, ironie, solidaritate". Ulterior, cei interesați s-au putut bucura de un al doilea ciclu de eseuri *Obiectivitate, relativism, adevăr. Eseuri filosofice* (vol. I, traducere de Mihaela Căbulea, București, Editura Univers, 2000), aflat în atenția noastră.

În dezbaterile intelectuale americane audiența autorului a depășit de mult sfera discuțiilor filosofice profesionale și a trezit interesul în lumea largă. Rorty a ajuns un fenomen de "masă", dacă facem comparație cu dezbaterile obișnuite pretențioase europene, desfășurate în cercul unui număr restrâns de inițiați. De altfel, și volumul de față este, în cea mai mare parte, un colaj de texte, prezentate la diferite simpozioane și reunite sub expresiile emblematice: obiectivitate, relativitate, adevăr.

Prima parte a volumului oferă o descriere antireprezentationalistă a relației dintre științele naturii și restul culturii. Conceptul de "representation", care poate fi tradus prin reprezentare într-un sens mai amplu, desemnează la Rorty toate variațiile posibile ale unei relații de oglindire sau de opoziție stabilite între un subiect (conștiință, minte, propoziție) și un obiect (realitate, natură, fenomen, lucru în sine, referent). Conceptul are o conotație negativă și este asociat tradiției metafizice.

Pentru Rorty, efortul disciplinelor umaniste de a identifica ceva dincolo de spațiul finit al existenței, căutare unor "căi de acces nemijlocit" la această sferă de semnificație, "speranța că există puncte de sprijin într-un orizont "ideal", "divin", "transcendent" sau "rațional", trădează prezența unor tensiuni existențiale transfigurate cultural. În această serie autorul identifică ontologia greacă, teologia medievală, rațiunea naturală, fiecare instanțe ale unei strategii intelectualizate de anihilare a angoasei față de "contingența radicală" a vieții.

La fel ca Nietzsche, Heidegger, Wittgenstein sau Derrida, reprezentanții pragmatismului apreciază că insistența filosofilor de a găsi fundații ultime

cunoașterii maschează nevoia de confort metafizic într-o lume sustrasă certitudinii religiei. Pragmatistii susțin că nu putem legitima formele culturale pe care le adoptăm într-un anumit moment istoric și într-un context social determinat, invocând autoritatea unor procedee de justificare presupuse infailibile, desprinse din structura "intrinsic rațională" a operațiilor noastre mentale.

Rorty împrumută aici o expresie de la Richard Berstein, vorbind de o "anxietate carteziană". Ea ar desemna incertitudinea cu privire la legitimitatea convingerilor noastre, în timp ce meditațiile lui Descartes ar putea fi interpretate și ca note ale unei călătorii terapeutice printre construcțiile noastre mentale. Poziția pragmatistilor este că adevărata miză a cartezianismului nu se rezumă la o justificare rațională a cunoașterii; ea caută regăsirea echilibrului într-o cultură care și-a pierdut, treptat, certitudinile tradiționale. Conceptul de "Iluzia carteziană", pe care îl dezvoltă autorul privind incorigibilitatea cunoașterii, își trage rădăcinile din speranța că întemeierea acesteia din urmă, potrivit unor principii incontestabile, poate vindeca o angoasă existențială.

Rorty dizolvă iluzia carteziană și teoria reprezentățională a cunoașterii și deconstruiește pretențiile fundamentale ale filosofiei modernității pornind de la slăbiciunile de ordin tehnic ale teoriei reprezentării și ale epistemologiei care îi corespunde. Rezultatul este o critică a științei moderne, în care anxietatea carteziană este depășită nu prin tipurile "întemeierii raționale" a convingerilor pe care le îmbrățișăm, ci prin asumarea failibilității umane și a contingentei proiectelor noastre. Ceea ce face pragmatismul rortian nu este numai abandonarea epistemologiei reprezentăționaliste ca model al culturii, ci a filosofiei însăși ca activitate independentă de întemeiere, dotată cu o metodă de investigație "riguroasă". Astfel, între filosofii "științifice" și "raționale" (constituite sub influența kantianismului, pozitivismului și empirismului logic) și așa numitele filosofii "literare" și "relativiste" (existențialiste, hermeneutice sau poststructuraliste) Rorty le alege pe cele din urmă și, într-o viziune care-l apropie foarte mult de Foucault, reduce orice demers de cunoaștere la practici recunoscute social, la solidarități. În final, propune o înlocuire a obiectivității cu solidaritatea. Știința este exemplară pentru că reprezintă un model de solidaritate umană.

În acord cu viziunea lui Rorty, tipul de discurs care ar lua naștere în urma cunoașterii ca reprezentare ar fi dominat nu de idealul obiectivității, cât de acela al cultivării individuale, în tradiție *hermeneutică*. De ce? Spre deosebire de tradiția filosofică platonistă, hermeneutica nu se arată interesată de realitățile extratextuale. Ea cultivă imaginea individului care se autocreează prin relații de dialog cu membrii comunității de proveniență. Pentru o astfel de persoană este importantă asumarea responsabilității personale față de alegerile pe care le face și nu de elucidarea pretenției de adevăr a reprezentărilor sau propozițiilor sale despre realitate. Deci, soluția pe care o propune autorul nu urmărește identificarea adevărului obiectiv, ci constituirea practicilor conversației între partenerii

de dialog. Scopul lui nu este să denigreze "adevărul" sau "obiectivitatea", ci să demistifice aceste etichete onorifice.

O primă întrebare la care autorul caută un răspuns se referă la modul în care prăbușirea relațiilor de reprezentare se repercutează asupra subiectului cunoscător. Sugestia oferită ar fi că noțiunea de adecvare a intelectului (sau a limbajului) la realitate trebuie înlocuită cu o noțiune de justificare a enunțurilor, în care afirmația este garantată nu de autoritatea unor principii derivate din structura cunoașterii obiective, ci de acceptarea enunțurilor "adevărate" de comunitatea care le recepționează. De aici și o fațetă a noțiunii rortiene de adevăr, înțeles ca acceptabilitate socială.

A doua provocare este legată de soarta conceptului tradițional de "raționalitate". Rorty spune că abandonarea ideii de întemeiere obiectivă, dizolvarea relației cognitive subiect-obiect, face ca pragmatismul pe care îl propune el să ajungă la o *alternativă dincolo de obiectivism și relativism*, în care apelul la practicile comunității de apartenență înlocuiește speranța identificării unor criterii absolute de întemeiere și în care etnocentrismul cultural suplinește solicitările de universalitate și obiectivitate pe care le promitea noțiunea tradițională de raționalitate.

O scurtă opinie asupra termenilor de "obiectivism" și "relativism", în înțelesul dat de autor, este necesară. Obiectivismul la Rorty are sens peiorativ și presupune că există un cadru conceptual anistoric, la care putem face apel atunci când descriem natura raționalității, cunoașterii adevărului, realității, binelui sau justiției. În tradiția filosofică anglo-americană obiectivismul nu este altceva decât o *pretenție privind existența unei realități externe independente de mintea noastră*, la care am avea acces privilegiat. La rândul său, relativismul presupune concepția că nu există un punct comun al viziunii totale, în care să ne retragem contemplativi, din care să putem compara, evalua și pe seama căruia să putem întemeia paradigme prevalente într-un anumit moment istoric sau cultural.

Relativismul susține că nu putem să nu vorbim de standardele noastre sau standardele altora de raționalitate. Nu există standarde în mod autentic universale, neafectate de schimbarea istorică sau temporală. Relativismul pretinde că oricare convingere privind un anumit obiect este la fel de bună ca oricare alta, numai că nimeni nu poate susține un asemenea punct de vedere.

S-a observat că poziția relativismului rortian este paradoxală, contradictorie: oferă argumente valide pentru a susține imposibilitatea de a apela la o noțiune de adevăr sau orice altă noțiune universal valabilă. Nimeni nu poate susține că două opinii incompatibile sunt la fel de bune. Filosofii relativiști susțin totuși că temeiurile pentru a decide între astfel de opinii sunt mai puțin algoritmice decât se crede în mod obișnuit. De fapt, concluzionează Rorty, filosofii acuzați de relativism sunt stigmatizați pentru că nu pot să ofere o teorie filosofică, o "superștiință". Ei se îndoiesc că există o modalitate absolut necesară

troversată de a decide între diferitele teorii incompatibile despre realitate și de a le ancora pe cele legitime. Pentru autor teoriile ca atare fie se descurcă singure, fie sunt pur și simplu abandonate, dacă își pierd capacitățile predictive, ori alte teorii mai atractive sunt adoptate de comunitate. Deci, toate ontologiile sunt relative la limbajele în care sunt descrise, iar acestea din urmă la utilitatea lor socială. Nu se poate spune nimic despre adevăr sau raționalitate în afara descrierii procedurilor familiare de justificare pe care o societate dată le folosește pentru o anumită arie de investigație.

O asemenea abordare nu a rămas fără răspuns. Unul dintre filosofii contemporani cu care intră în polemică este Hilary Putnam, care a sintetizat două mari obiecții. Prima ar fi că poți să susții că există teorii mai bune sau mai rele, în absența unui principiu și a unei atitudinii filosofice neasumate și anume o atitudine de omnisciență. Cu alte cuvinte, relativismul ar susține că te poți plasa atât în interiorul propriului limbaj, cât și în afara lui. Al doilea amendament, cu implicații pentru științele sociale, este că decizia între diferitele feluri de a vorbi și de a acționa nu poate fi lăsată pe seama consensului social și a deciziei majorității (Motivul invocat de Rorty ar fi că "garantarea" nu poate să însemne mai mult decât apelul la opinia unui grup social influent, potent politic). Decizia este abandonată în seama celor care își pot impune punctul de vedere. Dacă nu puteam invoca nici un fel de standarde, putem susține oricând că "nazimul" a fost "mai bun" întrucât germanii anilor 30 "au ajuns să vadă că este mai bun", iar evreii homosexuali nu ar avea la îndemână nici un standard obiectiv că naziștii nu au dreptate, în vreme ce opozații fascismului au dreptate. Soluția ar fi să apelăm la standarde interne, în cadrul cărora să decidem opiniile și valorile alternative.

Răspunsul formulat de Rorty este nuanțat. El nu vede cum societatea care ar accepta că nazismul este mai bun, nu ar fi altceva decât comunitatea pe care noi ne-o dorim să fie, dat fiind faptul că nici o astfel de societate nu poate pretinde că se află în posesia unei "perspective divine". Nu vede cine altcineva ar fi acești "noi" decât liberalii, toleranți și educați, dispuși oricând să discute și despre cealaltă față a lucrurilor. Cu alte cuvinte, ar trebui să fim mai curând etnocentrice decât relativști.

Discuția despre etnocentrism la Rorty, propusă în capitolele "Introducere: Antireprezentationalism, etnocentrism și liberalism" și "Despre etnocentrism – o replică la Clifford Geertz", vine în întâmpinarea ultimelor dezvoltări despre studiul alterității, dinamica grupurilor și aplicațiile teoriei identității în științele sociale. Etnocentrismul poate fi definit ca dependența convingerilor unei persoane de sistemul de credințe și opinii împărtășite de comunitatea din care provine. De exemplu, comunitatea de origine pe care o invocă autorul este cultura socio-politică liberală a democrației burghize nord atlantice, iar argumentarea de pe poziții etnocentrice se rezumă la a construi *un consens intersubiectiv* cu privire la valorile istorice ale culturii occidentale, consens care

înlocuiește apelul formal la obiectivitatea rațiunii și a oricăror principii de justificare. Practic, Rorty optează pentru "reinterpretarea obiectivității ca intersubiectivitate", prin comunicare și solidaritate socială.

Așadar, autorul înclină spre a recunoaște circularitatea fatală a tuturor justificărilor noastre. Etnocentrismul nu este o formă de excludere, cât mai degrabă un mod a plasa și a susține într-un anumit context, legat de originea fiecăruia, narațiuni autobiografice persuasive, prin care indivizii emit ideile și susțin valorile în dialogurile întreținute unul cu celălalt. Angajarea unei discuții presupune afilierea la o rețea de justificare. Atunci când ne prezentăm credințele culturale, ne plasăm automat sub incidența convențiilor de acceptabilitate în care se desfășoară discursul public.

Cu alte cuvinte, eșecul oricărei versiuni de obiectivitate forțează acceptarea eșecului de a impune un anumit set de convingeri în sfera conversației publice.

Etnocentrismul nu este o problemă de opțiune personală ci o stare de fapt. Pentru Rorty, indivizii sunt produși de practicile sociale și de cultura de apartenență, și, în acest caz, ei nu pot găsi în afara lor resursele necesare impunerii unei strategii critice sau introducerii de scheme de discriminare între practicile sociale posibile. Așadar, Rorty preferă etnocentrismul în argumentare, iar înțelegerea pe care el o vede valabilă este numai comunitatea dialogului și a comunicării intersubiective lipsite de constrângeri. Înlocuiește argumentele tehnice ale filosofiei cu "retorica politicilor culturale", inspirată de atitudini investigative de tip "sociologic", "istoric" sau "literar".

Pragmatistii scriu într-un spirit de speranță socială, ei renunță la "nevroza carteziană", a căutării certitudinii sau la aspirația filosofiei academice de a forma un tribunal al rațiunii. Ei se văd obligați să ia forma unui anti-esențialism aplicat unor noțiuni precum: adevăr, cunoaștere, limbaj, moralitate, de pe pozițiile căruia să examineze pozițiile concurente.

DISCURS ISTORIC ȘI POSTMODERNITATE. OPȚIUNI METODOLOGICE

Bogdan Moșneagu

1. PROFILUL POSTMODERNISMULUI

“În linii generale postmodernismul are aspectul unei afirmații conștiente, contradictorii și autosubminatoare. El seamănă cu gestul de a pune în ghilimele o afirmație în timp ce o faci”¹. Autoreflexiv și parodic, postmodernismul subliniază în felul său ironic că toate formele culturale de reprezentare sunt determinate ideologic și nu pot evita implicarea în relațiile și aparatele social-politice. Umberto Eco consideră postmodernismul orientarea celui care a învățat lecția lui Foucault – și anume că puterea nu e ceva unitar care există în afara noastră².

Discursul este un sistem de relații între părți aflate într-o activitate de comunicare³. Cu alte cuvinte, el este angajat în relațiile de putere, culturale-simbolice, în care cine trăiește după un unic sens va sfârși prin a fi strivit de acesta⁴.

Figura clasică a discursului postmodern este *paradoxul*: pe de o parte se admite că nu avem posibilitatea de a ne elibera de sub povara unei îndelungate tradiții de reprezentare vizuală și narativă, iar pe de altă parte se pare că ne pierdem încrederea atât în caracterul inepuizabil cât și în puterea reprezentărilor existente. Funcția discursului este tocmai aceea de a institui o distanță critică și mai apoi de a o desființa. Această dublă acțiune previne orice tendință critică de a trivializa sau ignora problemele istorico-sociale⁵. Postmodernismul nu apare ca o simplă modă sau vogă. El trădează criza unei lumi care uitase de drepturile femeii, ale minorităților culturale și sexuale, ale lumii postcoloniale. Acesta se ivește pe scena culturală a lumii ca fiind în mod serios dezbătut chiar de către postmoderniști. Tocmai paradoxul acestei situații îl orientează cu mai multă forță în direcția relațiilor sale cu istoria academică.

Provocarea pe care o aduce acest curent în sfera de cercetare a istoriei este studiul reprezentării trecutului⁶ și al reamintirii prin evocare sau reconstrucție. Trecutul pentru postmodernism este un *loc* al memoriei⁷, un *spațiu* deja delimitat în cultura umană. Istoria pare că vrea să emigreze din câmpul cercetării academice în câmpul deschis al reprezentărilor simbolizatoare. În locul practicilor

obișnuite de producere a cunoașterii istorice, abrevieri ale profesionalismului academic, practicile culturale ale rechemării trecutului în istorie au câștigat un enorm interes mai ales în viața publică, unde memorialele, monumentele, aniversările și alte ceremonii ale reamintirii colective au început să joace un rol important.

Discursul istoric devine unul metaistoric, deoarece acesta este mult mai capabil de a da răspunsuri în fața provocărilor înaintate de criza antropologică și epistemologică. El ne propune o manieră de *a ne descurca cu trecutul*, o teorie (în sens rortyan) despre acesta. Criteriile de sens discutate de *teoria* postmodernismului propun noi ipoteze de abordare a semnificației faptului și duratei istorice, mai apropiate de necesitățile și interesele practice. Ele au funcția de a selecta un set de imagini posibile pentru construcția identității noastre social-istorice.

Istoriografia are menirea de a chestiona teoriile propuse de postmodernitate. Tocmai aceste dezbateri ne vor lămuri percepția asupra trecutului. Este reamintire, reevocare, reprezentare și/sau uitare, suprimare? Toate acestea, însă, nu sunt decât ipostaze ale memoriei. Se poate deduce de aici că miza istoriografiei postmoderniste este *memoria*, investigarea acesteia. Strâns legată de sfera privată și publică a individului, memoria este cea care îi furnizează reperele existenței și într-o oarecare măsură sensul acesteia. Crizele existențiale nu sunt, în ultimă măsură, decât *maladii ale memoriei*⁸.

Toate aceste considerații au o corespondență directă în metodologia propusă de istoriografia postmodernistă. Aceasta aduce câteva inovații care pe de o parte vin să completeze și să îmbunătățească ghidul metodologic al modernității, iar pe de altă parte vin să înlocuiască metode mai vechi și să propună altele mai noi.

2. DELIMITĂRI METODOLOGICE

De obicei, metodologia riscă să fie privită ca un inutil excurs teoretic cu multe postulate și axiome înșirate fără sens. De aceea, câteva cuvinte despre metodologie vor limpezi poziția acesteia în sfera cercetării și investigației istorice. J.F. Lyotard vorbește de metodologie ca despre o esențială practică de cercetare ce conține cadrul noțional și conceptual fără de care demersul nu poate deveni științific⁹. Teoria (metodologia) reprezintă vocabularul cu care va fi descris faptul istoric, iar acesta are de obicei o tradiție care îi predetermină semnificațiile și funcționalitatea. Aceste atribute specifice sunt integrate gândirii unei anumite școli, de obicei cea care propune sensul semnificațiilor și al funcționalității. Astfel, metodologia descrie opțiunea pentru vocabularul unei anumite școli de cercetare și pentru metoda acesteia. Această opțiune va da un anumit

sens cercetării, configurând într-o anumită măsură ipoteza pe care o propune demersul științific.

Pentru a putea înțelege mai bine metodologia postmodernă, îi vom prezenta profilul științific în comparație cu criteriile metodologiei moderne de investigație. Postulând existența ghidului metodologic modern cu șapte atribute principale care-i configurează profilul analitic – 1) *izvorul, mărturia istorică*; 2) *critica internă și externă*; 3) *criteriul selecției*; 4) *metoda genetică*; 5) *criteriul obiectivității sau imparțialității*; 6) *criteriul sistematizării*; 7) *estetica scrisului istoric* – să urmărim, pe rând, ce propuneri înaintează metodologia postmodernă.

Prima cerință se referă la utilizarea indispensabilă a *izvorului, a mărturiei istorice*. Necesitatea lor este descrisă în binecunoscuta formulă “pas de document, pas d’histoire”. În mod categoric, istoria se face cu ajutorul documentului, dar nu în mod exclusiv, așa cum propune istoriografia pozitivistă de secol XIX. Istoricismul¹⁰ veacului al XIX-lea infuzează un spirit realist extrem de necesar domeniului de cercetare al istoriei. Însă tot istoricismul valorizează în mod absolut documentul, investindu-l cu credibilitate totală¹¹. Istoriografia postmodernă vine cu o propunere inovativă: *istoria orală*¹². După cum bine se știe acum, *documentul* reprezintă de obicei versiunea oficială, aservită frecvent unei viziuni preferate de acel context politico-istoric. *Istoria orală* vine în sprijinul completării imaginii oferite de arhive. Nu de puține ori declarațiile culese au corectat sau modificat sensul inițial al documentului. Nu de puține ori maximele culturii orale au oferit opinii generalizate la nivelul colectivității, oferind reprezentări pe care documentul diplomatic le escamotă¹³.

Al doilea atribut ne descrie *critica externă și internă a izvoarelor*. Bineînțeles, critica filologică, descoperire introdusă de iluminism în sfera metodologiei de cercetare, este indispensabilă¹⁴. Ea reprezintă un instrument prețios fără de care nu se poate începe o investigație riguroasă. Aceasta este *critica externă*. Prin *critica internă* se înțelege de obicei critica de interpretare a izvorului, aceasta având rolul a stabili înțelesul lui exact și gradul de încredere pe care îl merită. Critica de interpretare este un alt punct sensibil, discutat de istorici și post-structuraliști. Există o întregă tradiție care ne vorbește de diferite școli de interpretare: de la cea a lui G. Hempel, Collingwood, Oakeshott¹⁵, până la contribuția oferită de P. Ricoeur¹⁶. Critica internă pe care ne-o propune tradiția istoricistă vede faptul istoric ca având existență obiectivă, în sine, independent de subiectul cunoscător, istoricului revenindu-i misiunea de a-l reconstitui *așa cum a fost*. În acest fel reflecția teoretică este îndepărtată, mecanizându-se un algoritm de producere a istoriei în doi timpi: 1) critica documentelor; 2) sistematizarea faptelor istorice. *Critica internă* urmărește să descopere înțelesul exact al documentului, sensul lui original. Ipoteza de la care se pornește în descifrarea înțelesului exact este postularea unui singur adevăr, unui singur sens și a unei singure semnificații oferite de document. Or, un singur sens poate avea o propoziție din domeniul științelor exacte ca “2+2=4”. O propoziție din domeniul

științelor umane, rostită sau scrisă, dezvoltă un set multiplu de posibilități semantice, deci mai multe sensuri comunicate prin intermediul unui cod cultural. Omul – ființă a devenirii – se transformă în timpul actului de comunicare și de aceea nu poate fi circumscris propoziției “ $2+2=4$ ”¹⁷. Adevărul, în acest caz, poate fi definit ca un set finit de sensuri și semnificații posibile, decodificate de receptori în diferite registre de interpretare.

Criteriul *selecției*, al treilea în ghidul metodologic al modernității, reprezintă o constantă a cercetării istorice. Istoriografia postmodernă întrebunțează acest criteriu cu aceeași funcționalitate. Propunerea pe care o face postmodernismul apare în legătură cu statutul *selecției*: ea va fi așezată în contextul mai larg al *interpretării*¹⁸. Pentru a putea discuta criteriul *selecției*, vom aduce în discuție și criteriul al cincilea: *obiectivitatea*, care se află într-un raport de interdependență și interacțiune cu *selecția*. Vechiul proces de selecție întreprins de istoric cu conștiința obiectivității este redescris de istoriografia postmodernă prin prisma post-structuralismului. Conștiința imparțialității, obiectivitatea pe care o urmărește istoricul este de fapt o pretenție exagerată, dat fiind că procesul de selecție se face prin grila unor criterii culturale cărora istoricul le rămâne prizonier. El interpretează cu ajutorul unor formule prestabilite de contextul cultural¹⁹, rezultatul fiind undeva între subiectivitate și obiectivitate. Ea este imposibilă din cauza caracterului prin excelență social al omului care alege pentru a putea înțelege. Obiectivitatea este descrisă de postmodernism în propoziții ca aceasta: *imparțialitatea e o abreviere a nivelului de înțelegere a istoricului și a formulei sale de interpretare*.

Ghidul metodologic propune ca al patrulea principiu de analiză *metoda genetică*. În traducere istoricistă aceasta este metoda *organicist-evoluționistă*: șirul evenimentelor este de tip a, b, c, d... z, fiecare etapă fiind în mod obligatoriu o acumulare în plus, un progres. Istoria este văzută ca un organism care crește, se dezvoltă și apoi decade îmbătrânind. Această metaforă organicistă introduce o legitate mecanică la nivel antropologic. Nu întâmplător postmodernismul recomandă abandonarea acesteia, înlocuind-o cu *metoda narativă*²⁰. Această metodă înaintează o ofertă mai atrăgătoare: reconstrucția trecutului devine o narațiune plauzibilă, verosimilă, fără pretenția obiectivității absolute și fără fobia relativității totale a adevărului prezentat.

Al șaselea atribut, cel al *prezentării sistematice*, adică faptele narate la locul și la timpul lor închegând un tot unitar, este și el criticabil pentru că se folosește în subtext de metoda organicistă ce vede istoria ca pe un organism, ca pe un întreg. În schimb, dacă legăm al șaselea atribut de ultimul principiu propus de ghidul metodologic al modernității, cel ce postulează *estetica scrisului istoric*, vom descoperi că *sistematizarea* joacă un rol important. *Sistematizarea* se află în strânsă legătură cu referențialitatea discursului istoriografic, adică cu

reprezentarea trecutului prin intermediul narațiunii ce explică faptele istorice înfășurându-le în interpretarea descrierii lor²¹.

3. CONCLUZII

Conceptele, teoriile și formulele folosite de metodologie sunt cele ale modernității, făcând parte din vocabularul mai larg al cercetării. Propunerile metodologiei moderne sunt într-o oarecare măsură riguroase și durabile. Ceea ce aduce nou postmodernismul este îmbunătățirea metodelor moderne și evidențierea unor metode mai noi, capabile să analizeze mult mai bine fenomene contemporane sau moderne. Postmodernismul mărește evantaiul alternativelor metodologice, dezvăluind în esența preocupărilor sale o mai mare apropiere față de centrul de interes al științelor umane: **omul-ca-ființă-în-devenire** (în sens heideggerian).

1 Linda Hutcheon, *Politica Postmodernismului*, București, Editura Univers, 1997, p. 5.

2 *Ibidem*, p. 7.

3 *Ibidem*, p. 8.

4 Katherine Verdery, *Compromis și rezistență*, București, Editura Humanitas, 1994, p. 28.

5 Linda Hutcheon, *op. cit.*, p. 20.

6 Katherine Verdery, *op. cit.*, p. 27.

7 Pierre Nora, *Les lieux de memoire*, în *Histories. French constructions of the Past*, The New Press New York, 1995, p. 632.

8 Al. Zub, *Discurs istoric și tranziție*, Iași, Institutul European, 1998, p. 129.

9 J. F. Lyotard, *Fenomenologia*, București, Editura Humanitas, 1997, p. 93.

10 *Ibidem*, p. 95.

11 Adrian Pop, *O fenomenologie a gândirii istorice românești*, București, Editura All, 1999, p. 56.

12 Jorn Rusen, *Loosing the order of history*, text de lucru la școala de vară a Universității Central Europene, Budapesta iulie-august 1999, p 4.

13 Al. Zub, *op. cit.*, p. 169.

14 Jorn Rusen, *op. cit.*, p. 6.

15 Adrian Pop, *op. cit.*, p.73.

16 Paul Ricoeur, *De la text la acțiune*, Cluj, Editura Echinoc, 1999, p.163-168.

17 J.F. Lyotard, *op. cit.*, p. 92.

18 Paul Ricoeur, *op. cit.*, p.150.

19 Linda Hutcheon, *op. cit.*, p. 11.

20 Jorn Rusen, *op. cit.*, p. 7; Paul Ricoeur, *op. cit.*, p. 155.

21 *Ibidem*, p. 168.

DOCUMENTELE SECURITĂȚII ȘI CERCETAREA ISTORICĂ

Sorin D. Ivănescu

Regimul comunist a însemnat, dincolo de lupta de clasă, controlul tuturor domeniilor de activitate, crearea unor mecanisme destinate să producă atitudini docile și să garanteze că nemulțumirea cetățenilor nu se va putea transforma într-o opoziție organizată.

La data de 30 august 1948 s-a publicat în "Monitorul Oficial" textul Decretului nr. 221, privind înființarea și organizarea, în cadrul Ministerului Afacerilor Interne, a Direcțiunii Generale a Securității Poporului (DGSP).

Inițial, s-a pornit de la personalul și structura Direcției Generale a Siguranței Statului, pentru ca, în scurt timp, conducerea impusă de NKVD. (Alexandru Nicolschi, Gheorghe Pintilie și Vladimir Mazuru) să treacă la reorganizarea și extinderea noii instituții. O jumătate de an mai târziu, prin Decretul nr. 25, din 23 ianuarie 1949, este înființată Direcția Generală a Miliției, iar la 7 februarie 1949 a fost desființată Jandarmeria, fiind înlocuită cu trupele de securitate. Deși Securitatea a suferit numeroase modificări de structură din 1948 până în 1989 (reorganizată în 1951, 1952, 1953, 1956, 1963, 1967, 1971, 1972, 1973, 1978), toate reorganizările efectuate au avut în comun următorul model funcțional (fig. 1):

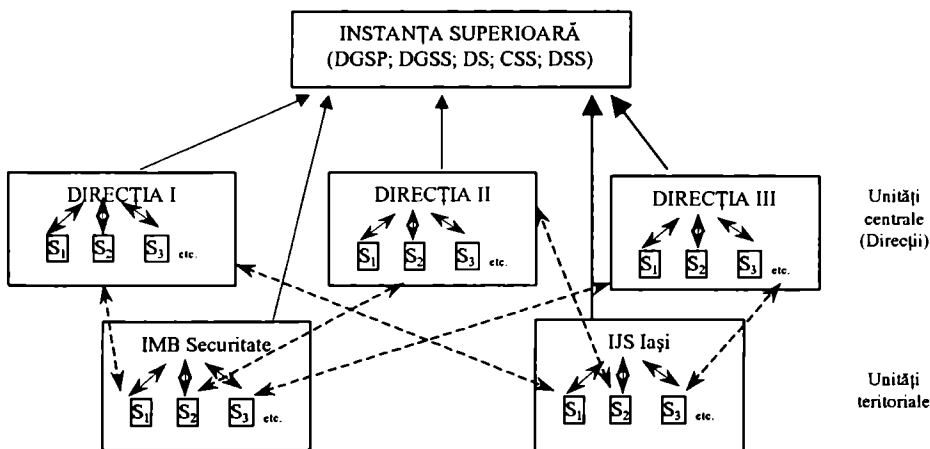

Fig. 1. Modelul funcțional

Direcțiile (ca o componentă a instituției centrale) reprezentau liniile muncii de securitate, fiecare având o structură unică la nivel național (ex. Direcția I – informații interne, Direcția a III-a – contrainformații). Fiecare dintre acestea executa și coordona la nivel național munca de securitate pe profil, având în coordonare și control serviciile omoloage din toate unitățile teritoriale. Unitățile centrale erau structurate în Servicii, în acord cu diversele aspecte particulare ale profilului general de muncă al unității (probleme, obiective). Un caz special în rândul unităților centrale a fost cel al informațiilor externe, ce au avut următoarea evoluție: 1951-1963 = Direcția I; 1963-1972 = DGIE sau UM 0123/1; 1972-1973 = DGIE sau UM 0626; 1973-1978 = DIE sau UM 0920; 1978-1989 = CIE sau UM 0544.

Unitățile teritoriale au fost create conform structurilor administrativ-teritoriale existente. Fiecare unitate teritorială reprezenta, de fapt, o Securitate în miniatură, la nivelul său regăsindu-se toate profilele de muncă, structurate în Servicii. Astfel, dacă Securitatea are în compunere Direcții care coordonează pe plan național câte o linie de muncă, o unitate teritorială este structurată în Servicii, care coordonează în teritoriul de competență câte o linie de muncă (ex.: Serviciul I – informații interne; Serviciul III – contrainformații etc.). Fiecare serviciu al unei unități teritoriale se află într-o dublă relație: de subordonare față de conducerea respectivei unități și de cooperare cu Direcția de profil. Față de Direcția de profil există și o subordonare indirectă, aceasta controlând activitatea serviciilor de profil din toate unitățile teritoriale (însă conform organigramei, aceste servicii se subordonează unității din care face parte). Și în cazul unităților teritoriale, informațiile externe au constituit un caz special. Dacă până în 1963 erau de competența Serviciului 1 al fiecărei unități teritoriale, după această dată acest serviciu a fost redenumit după unitatea centrală de profil. Astfel, exista în fiecare unitate teritorială un serviciu (UM) 0920 (sau (UM) 0544, în funcție de perioadă) care se supunea aceluiași criterii de subordonare ca și celelalte servicii (în categoria unităților teritoriale poate fi inclusă și cea a municipiului București, în documente ea fiind menționată, în funcție de perioadă, Securitatea Capitalei, Direcția Securității București, Securitatea Municipiului București, Inspectoratul Municipiului București Securitate etc.).

Indiferent de perioada la care se face referire, Securitatea a fost o structură militarizată, fiind compusă din unități militare (UM...), de aceea pe documentele de arhivă majoritatea unităților Securității se regăsesc cu doi descriptori echivalenți: UM..., respectiv denumirea explicită (ex. Direcția a III-a, IJS Iași etc.). Securitatea a întocmit dosare atât pentru persoanele care au format agen-tura secretă (rețeaua informativă) și anume Dosare personale, cât și pentru cele urmărite (Dosare de verificare, Supraveghere Informativă Generală, Dosar de urmărire informativă, Dosare de problemă, mediu sau obiectiv).

1. DOSARUL PERSONAL

Având drept model sistemul de evidență sovietic, pentru toate categoriile de persoane din rețeaua informativă, ofițerii de securitate întocmeau dosare personale și fișe de evidență. Dosarul personal cuprindea, în capitole distincte, totalitatea materialelor care au stat la baza recrutării unui informator, precum și cele obținute despre el pe timpul activității desfășurate în această calitate. El se forma treptat, începând cu punctarea candidatului, adăugându-se mereu noi piese care trebuiau să susțină utilitatea și calitățile sale, inclusiv rezultatul verificărilor făcute asupra sa.

Un astfel de dosar conținea:

- Materiale de cunoaștere (biografia candidatului la recrutare, a rudelor apropiate, prietenilor și relațiilor);
- Materialele de verificare (notele informative referitoare la candidat, rezultatul verificărilor în evidențele centrale, al investigațiilor la domiciliu și la locul de muncă, interceptarea corespondenței, ascultarea convorbirilor telefonice);
- Raportul de cunoaștere personală, care putea fi realizat de ofițerul de Securitate fie direct sau sub acoperire (în general acesta se prezenta ca lucrător în cadrul Miliției sau a Serviciului Pașapoarte) și din care trebuia să rezulte calitățile candidatului propus;
- Raportul cu propunerea de recrutare, aprobat de șeful ierarhic al celui ce realiza documentul, în care trebuiau făcute mențiuni cu privire la datele de identificare ale persoanei ce urma a fi recrutată, precum și numele conspirativ propus, calitățile pentru munca informativă, problema spre care va fi dirijat și pe ce bază se efectuează recrutarea (sentimente patriotice, material compromițător etc.);
- Raportul asupra modului cum a decurs recrutarea, în care se făceau mențiuni cu privire la desfășurarea acestui eveniment, despre sistemul de legătură stabilit, modul și locul de întâlnire cu ofițerul ce-l are în rețeaua sa informativă;
- Angajamentul (una din piesele de bază ale dosarului personal). În anii '50 conținea mențiunea că în cazul trădării persoana urma să suporte consecințele legilor scrise și nescrise ale RPR; iar în anii '80 formula mai neutră că "va păstra cu strictețe conspirativitatea relațiilor stabilite cu organele de stat". Documentul conținea datele de identificare ale informatorului, referiri la "patriotism și sinceritate" cu privire la conținutul datelor furnizate și se menționa în cele mai multe cazuri numele conspirativ sub care va furniza notele informative);
- Copii ale notelor informative (documentele informative originale, adică notele cu scriere olografă, erau organizate, în cele mai multe cazuri, într-o mapă anexă care avea un regim special. Copii ale notelor informative furnizate de informator apar și în dosarul de urmărire al celui care făcea obiectul acestora);
- Rapoarte de analiză periodică, cel puțin anuale, privind aportul informativ al celui recrutat, în care se consemnau și metodele și mijloacele folosite pentru verificarea loialității persoanei aflate în contact, randamentul etc.);

- Tabelul cu ofițerii (fila 1) care l-au avut pe informator în legătură, precum și cu aceia care au consultat dosarul (în acest caz se menționa data, numele în clar și semnătura, iar în unele cazuri apare și indicativul ofițerului, format din trei cifre);

- Fișe de evidență "Model 1". Imediat după recrutare, ofițerii de Securitate erau obligați să întocmească acest tip de fișă, în dublu exemplar, unul pentru biroul de evidență al unității din care făcea parte, iar altul pentru cartoteca evidenței generale (Serviciul "C"). Fișele "Model 1" cuprind următoarele rubrici: pe față, nume, prenume, tatăl, mama, locul și data nașterii, naționalitatea, cetățenia, apartenența politică, studii, profesia, ce limbi străine cunoaște, unde lucrează și funcția, domiciliul și numele conspirativ, data și denumirea organului care l-a recrutat, categoria, iar pe verso, în ce problemă lucrează, ofițerul cu care ține legătura, dosar personal nr..., arhivă nr... (aceste ultime două date se completau când dosarul era trimis la arhivă spre clasare), se aprobă, diverse mențiuni;

- O ultimă piesă aflată la dosar era raportul privind încetarea legăturii, aprobat de șeful ierarhic superior celui care avizase includerea în rețea, și trebuia să cuprindă motivul luării deciziei (persoana nu mai prezenta interes prin informațiile care le furniza, înceta din viață sau se constatau desconspirări).

Coperta de dosar se completa cu unitatea care a făcut recrutarea, numărul de înregistrare și data. Dosarele personale erau păstrate în fișetele ofițerilor operativi atât timp cât legătura era activă, iar după aceea erau clasate la arhivă la fondul rețea. Important e faptul că dosare personale se întocmeau și pentru persoanele care fuseseră solicitate de Securitate să devină informatori, dar refuzaseră oferta (faptul că există un dosar personal pe numele unei anumite persoane, nu indică în mod automat că aceasta ar fi colaborat cu poliția politică).

Dosarul (mapa) anexă cuprindea totalitatea notelor informative cu scriere olografă furnizate de informator. Aceste materiale erau înregistrate într-un opis, în ordinea obținerii, menționându-se data, la cine se referă și unde se exploatează. Pe nota informativă originală ofițerul făcea câteva mențiuni: stânga sus, data, casa de întâlniri (se folosea numele conspirativ), ofițerul care îl are în legătură, indicativul acestuia, dreapta sus, numele conspirativ al informatorului (calitatea – sursă, colaborator informator), iar la subsol făcea referiri privind modul cum sunt cunoscute în evidențele de Securitate persoanele amintite în material (în dreptul acestor rânduri apar inițialele N.B. – nota biroului). După clasarea la arhivă, dosarul anexă avea un regim special, nu se dădea la consultat, iar după 5 ani de la clasare era distrus pe baza unui proces-verbal. Acest ordin nu a fost respectat întotdeauna, în arhivele SRI păstrându-se și astfel de dosare.

Rețeaua informativă (agentura secretă) a constituit principalul mijloc prin care Securitatea culegea și verifica informațiile. Munca cu agentura consta în recrutarea, instruirea, organizarea și dirijarea rețelei informative de către ofițerii de Securitate. În perioada 1948-1964 principalul obiectiv al activității a fost presiunea, lucru ce decurge și din modul în care a fost folosită agentura secretă.

Rețeaua era formată din:

a) *colaboratori*, care erau persoane folosite în mod ocazional, în special pentru verificarea unor informații. Contactele cu ofițerii de legătură erau ocazionale, în funcție de cazurile la care se lucra. În această calitate erau recrutați acei funcționari care puteau servi cu date Securitatea, precum cei de la oficiile poștale și telefonice, recepționerii de la hoteluri și chelnerii (ultimii folosiți pentru plasarea tehnicii operative la mesele din localuri), precum și cei ce lucrau la serviciile de cadre din întreprinderi. Erău recompensați în bani sau obiecte și li se făcea o instruire specială.

b) *informatori necalificați*, folosiți de Securitate temporar, instruirea lor fiind mai sumară, iar în cele mai multe cazuri nu li se lua un angajament scris. Cei care obțineau rezultate de interes puteau fi trecuți ulterior în categoria informatorilor calificați.

c) *informatori calificați*, persoane recrutate în mod special pentru o anumită problemă și care beneficiau de o instruire în detaliu, un contact mult mai des cu ofițerul de legătură, primind din partea acestuia sfaturi cu privire la modul de comportament pe lângă obiectivul aflat în atenție, modul de purtare a dialogului. La recrutare, informatorii calificați primeau numele conspirativ, erau instruiți în privința legendelor (adică a acoperirilor) semnau angajamentul, li se fixau parolele de intrare în contact cu ofițerii de legătură (care se recomandau tot cu nume conspirativ). În funcție de caz, informatorii calificați puteau fi predați altor ofițeri din structurile informative, dacă acest lucru se dovedea util.

d) *rezidenți*, recrutați din rândul informatorilor calificați ce-și dovediseră calitățile în munca cu organele de Securitate și cărora ofițerul le încredința în legătură de la 4 până la maximum 8 informatori necalificați sau colaboratori.

e) *gazda caselor de întâlnire* era acea persoană care, în mod conștient și conspirat, pune la dispoziția Securității anumite încăperi sau locuințe pentru realizarea întâlnirilor cu agentura (în vederea unei depline discreții a contactelor ofițer-informator întâlnirile nu au loc la sediile organelor de informații sau în locuri publice). Gazda caselor de întâlnire era recrutată respectându-se regula de studiere și verificare a acesteia, apoi de comun acord ofițerul și gazda stabileau acoperirea (justificarea, mai ales față de vecini, a vizitelor în lipsa gazdei). Se recrutau mai ales persoane fără familie sau care lipseau prin natura profesiei perioade mai lungi de la domiciliu. Întâlnirile cu agentura erau anunțate din timp gazdei. În casele de întâlnire erau introduși cel mult cinci-șase informatori, iar în cazul trădării unuia dintre ei locuința era abandonată.

Gazdei i se întocmea dosar personal, ce cuprindea angajamentul, schița locuinței, vecinii, legenda, evidența recompenselor acordate și a agenților introduși.

Recrutarea agenților (informatori, colaboratori, gazde) e un proces considerat ca foarte important pentru un serviciu secret, ei neputând fi înlocuiți de celelalte mijloace de culegere a informațiilor, respectiv cele tehnice. Securitatea a încercat să creeze o agentură de masă, având în vedere rolul său de poliție politică. În funcție de scop, recrutarea începea cu punctarea (alegerea) și studierea mai multor candidați, se trecea apoi la analiza materialelor de arhivă și se continua cu interceptarea corespondenței și a telefonului, filaj și investigații.

Edificatoare este cunoașterea personală, realizată de ofițerul recrutor, astfel completându-se datele rezultate din studiul întreprins, precum și aflarea calităților și defectelor candidatului, concluziile permițând trecerea la faza de atragere treptată la colaborare (în acest moment primea unele sarcini ușoare). În caz că recrutarea se solda cu un eșec, ofițerul trebuia să aibă pregătită varianta de retragere, ce trebuia să lase candidatului impresia că motivele discuțiilor nu aveau ca obiect recrutarea sa ca agent. Dacă recrutarea avea succes, după luarea angajamentului începea activitatea de instruire. Verificarea sa continua pe tot parcursul colaborării.

Recompensarea agenților era folosită în vederea stimulării informatorilor și se realiza în mod diferențiat, în funcție de personalitate, motivație și riscul la care era supus. Ea putea fi făcută în bani, cadouri sau sprijin în rezolvarea unor probleme personale. Bani se dădeau cu chitanță, semnată de agent cu numele conspirativ pentru a putea fi decontați de ofițer.

2. DOSARE DE PROBLEMĂ (MEDIU) ȘI OBIECTIV

Se deschideau numai cu aprobarea șefului suprem al Securității și erau organizate după anumite criterii, pentru a cuprinde cât mai multe persoane, care prin activitatea desfășurată puteau prejudicia interesele regimului comunist. În acest mod s-a ajuns la urmărirea specializată, în dosare de problemă a foștilor membri ai mișcării legionare, ai partidelor istorice (PNL, PNT), ofițerilor deblocați din Poliție și Siguranță, a foștilor condamnați pentru “activități contrarevoluționare”. Dosare de problemă au existat și în domeniul precum învățământ-tineret, culte, studenți străini, presă etc. În anii '80 a apărut așa-numitul dosar de mediu, ce cuprindea supravegherea generală a grupurilor de persoane cu pregătire asemănătoare, indiferent dacă aveau sau nu antecedente politice.

Persoanelor urmărite în această formă de lucru li se întocmeau mape de verificare informativă, care erau clasate în arhivă în momentul în care se aprecia că activitatea desfășurată nu pune în pericol regimul. Informațiile ce se găsesc în mapa persoanei respective erau furnizate din dosarul de problemă. Dacă se constata că persoana avusese “manifestări dușmănoase”, era trecută într-o formă mai complexă de lucru, adică de urmărire informativă, situație ce presupunea luarea unor măsuri de supraveghere calificată (dirijare de informatori, recrutarea unora noi din anturaj, filaj, interceptare).

Mape de supraveghere reformativă în probleme se întocmeau și foștilor deținuți politici după eliberare, pentru a li se afla comportamentul.

Dosarele de obiectiv cuprindeau supravegherea generală a tuturor persoanelor din cadrul unei întreprinderi sau instituții. Ele erau grupate pe colective de ofițeri, în funcție de profil (ex. Industrie chimică, comerț exterior, combinat de

utilaj greu etc.). În funcție de situație, o persoană putea să devină obiectul urmăririi într-un astfel de dosar, dacă stârnea interesul Securității.

Dosarele de problemă și cele de obiectiv cuprindeau câteva capitole distincte:

- Hotărârea de deschidere a dosarului;
- Opisul informatorilor existenți;
- Lista cu persoanele ce au avut antecedente politice (înainte și după 23 august 1944) sau penale;
- Lista cu persoanele ce trebuiau protejate din diferite motive;
- Punctele vulnerabile ale obiectivului;
- Lista persoanelor ce dețin relații cu cetățeni străini sau au rude stabilite în afara granițelor țării;
- Persoanele oficiale la care se poate apela (conducerea instituției, organe ale PCR);
- Adresa sediului central, a secțiilor și sucursalelor;
- Note-sinteză de analiză periodică asupra evoluției situației informativ-operative din problemă sau obiectiv;
- Planuri de măsuri pentru îmbunătățirea cunoașterii;
- Planuri de căutare a informațiilor.

În funcție de conținutul materialelor ce se acumula în timp în cadrul acestor tipuri de dosare, se puteau lua măsuri de adâncire a verificărilor, fiind trecuți într-o formă superioară de lucru (ex. Dosar la urmărire informativă – D.U.I.).

Dosarele de problemă (mediu) și obiectiv intrau în categoria bazei de lucru generale (în fond o evidență generală), din acestea fiind selectate persoanele ce urmau să facă obiectul unor forme calificate de urmărire în cadrul S.I.G. (Supraveghere informativă generală), D.V. (Dosarului de verificare) sau D.U.I. (Dosarului de urmărire informativă).

3. SUPRAVEGHERE INFORMATIVĂ GENERALĂ (S.I.G.)

Formă de lucru inferioară a Securității, în ea fiind cuprinse acele persoane din ansamblul bazei de lucru, care au avut funcții importante în cadrul partidelor istorice, sau suferiseră condamnări mari pentru “activități contrarevoluționare”, precum și cei care adoptau poziții critice la adresa regimului. Asupra lor era dirijată agentura din mediu sau obiectiv. În funcție de conținutul materialelor ce se acumula, unele persoane puteau fi trecute într-o formă superioară de verificare.

4. DOSARUL DE VERIFICARE (D.V.)

Formă organizată de urmărire a persoanelor care prin preocupări sau antecedente politice reprezentau un pericol pentru regimul comunist. Această formă

de lucru trebuia să se limiteze la o perioadă de șase luni, timp în care, prin măsurile întreprinse, trebuiau să se clarifice suspiciunile existente. Erau urmăriți prin dosar de verificare persoane aflate în baza de lucru sau care inițial au făcut obiectul unei verificări prin S.I.G. Dosarul de verificare cuprinde planul de măsuri preconizate și termenele de executare, numele ofițerilor ce trebuiau să răspundă, modul cum era dirijată agentura secretă și mijloacele tehnice specifice (interceptare, filaj etc.).

Închiderea dosarului de verificare se putea face fie ca rezultat al neconfirmării materialelor existente inițial, ca urmare a "*influențării pozitive*" (metodă folosită de serviciile secrete în vederea determinării unei persoane să acționeze în direcția dorită de ele, Securitatea apelând la membrii de familie ai celui urmărit, la prieteni, șefi, pentru a schimba atitudinea celui în cauză), a *avertizării* (măsură prin care se atrăgea atenția unei persoane că, în cazul continuării atitudinii adoptate, asupra sa se vor lua măsuri mai dure. Aceasta avea loc de cele mai multe ori la sediul Securității, după aprobarea unui raport în care erau sintetizate informațiile existente despre persoana urmărită. În finalul avertizării se încheia un proces verbal prin care cel în cauză se angaja ca pe viitor să se abțină de la comentarii sau activități "ce aduceau prejudicii societății socialiste") sau *destrămării* (se acționa pe baza unui plan aprobat, începându-se cu slăbirea influenței liderului. Se folosea influențarea prin agentură sau familie, compromiterea prin crearea de suspiciuni în ceea ce privește o posibilă colaborare a acestuia cu Securitatea, șantajul, timorarea sau chiar dislocarea din localitate).

În funcție de rezultat, la expirarea termenului se putea face propunerea pentru a se continua supravegherea într-o formă superioară, respectiv prin D.U.I.

5. DOSAR DE URMĂRIRE INFORMATIVĂ (D.U.I.)

Era forma superioară de lucru instituită de Securitate. Baza începerii urmăririi o putea constitui antecedentele politice ale unei persoane, dar mai ales acțiunile întreprinse de aceasta, care ar fi putut pune în pericol siguranța regimului comunist. Important e faptul că pentru întocmirea acestor dosare nu se respecta principiul cronologic, plecându-se de la premisa că ele trebuiau să răspundă în principal muncii informativ-operative, ele fiind grupate pe criteriul apartenenței (note informative, rapoarte de investigații, de filaj etc.), încât cercetarea unui astfel de dosar devine foarte greoaie. Un dosar de urmărire informativă cuprindea mai multe piese:

- Raport cu propunerea ofițerului de caz de deschidere a D.U.I., aprobat de șeful ierarhic;
- Materiale informative care au stat la baza începerii acțiunii (note informative);
- Biografia urmăritului, rude apropiate, persoanele din anturaj;
- Plan de măsuri în care erau stabilite mijloacele și metodele ce urmau a fi folosite, termene precise, ofițerii care aveau responsabilități;

- Rapoarte de analiză periodică, efectuate de ofițerii de caz împreună cu șefii ierarhici, în care erau trasate măsurile ce urmau a fi luate pentru soluționarea cazului (în cadrul acestor analize se aduceau corecții planului de măsuri inițial;
- Note informative date despre persoana care făcea obiectul urmăririi informative;
- Rapoarte de investigație;
- Rapoarte de filaj (în care se menționa când a început acesta, când a fost ridicat, momentele importante), buletine radio;
- Rapoarte rezultate din cercetarea informativă (mijloc prin care diferite persoane erau cercetate, fără angrenarea organelor de justiție);
- Rapoarte privind rezultatul perchezițiilor secrete (pentru ca o astfel de percheziție să poată avea loc la domiciliul urmăritului, ofițerul realiza un raport în care prezenta motivul acestei acțiuni, modul în care se va desfășura, planul apartamentului, vecinii și programul acestora, varianta de retragere în caz de eșec și legenda pe care o va folosi). Aprobările intrau în competența ofițerilor cu funcții de comandă;
- Rapoarte rezultate din folosire tehnicii operative (de această problemă se ocupa D.G.T.O. – Direcția Generală de Tehnică Operativă, în componența ei intrând Serviciul T – responsabil cu introducerea tehnicii de ascultare și de redare a interceptărilor, Serviciu S – interceptarea sau reținerea scrisorilor, obținerea probelor de scris; Serviciul R – ascultarea și interceptarea transmisiilor radio);
- Procese verbale de interogatoriu;
- Raport cu propunere de închidere a acțiunii de urmărire informativă (documentul era aprobat de șeful ierarhic superior celui ce aprobase deschiderea. În cadrul acestui document se rezumau motivele care au stat la baza deschiderii dosarului, măsurile ce au fost aplicate și rezultatele obținute. În finalul raportului se menționa dacă persoana ce fusese urmărită informativ rămânea sau nu în evidențele de Securitate. Decizia operativă de scoatere din evidență era luată când se constata că persoana în cauză fusese greșit “luată în lucru”, când faptele nu erau importante pentru siguranța statului sau când aceasta deceda. În cazul în care decizia era aceea de menținere în evidențe (cele mai multe cazuri), lucrătorii Serviciului “C” operau pe fișa de evidență, unde pe lângă datele biografice se menționau data deschiderii și închiderii dosarului, indicativul unității și ofițerului, esența informațiilor, și apoi eventualele modificări survenite (schimbarea locului de muncă, a adresei urmăritului etc.) și se trecea numărul fondului operativ de la arhivă unde putea fi regăsit dosarul.

6. DOSARUL ANCHETĂ

Era întocmit pe plan central, inițial de Direcția a V-a, iar ulterior, în baza HCM nr. 1361 din 11 iulie 1956, de Direcția VII anchete, iar în teritoriu de către

Serviciile corespondente, pentru cazurile în care se săvârșeau infracțiuni la adresa statului, prevăzute ca atare de codul penal.

7. CONSTITUIREA ARHIVEI SECURITĂȚII

Arhiva, evidențele centrale și locale de securitate s-au constituit la începutul anilor '50, odată cu clasarea primelor dosare (Decretul nr. 50 din 30.03.1951 reorganiza Direcția Generală a Securității poporului și înființa 6 noi servicii, printre care apare și Serviciul evidență).

Arhiva a fost organizată pe sistemul fondurilor, fiecăruia corespunzându-i un anumit tip de dosare.

a) **Fondul operativ.** Aici se clasau dosarele de acțiuni informative (dosarele de obiectiv, problemă, dosar de verificare, dosar de urmărire informativă), materialele care au constituit baza lucrării în cartoteca evidenței generale, precum și materialele provenite din prelucrarea arhivelor preluate de la fostele organe de informații și siguranță (Serviciul de informații al armatei, Secția a II-a a Marelui Stat Major, Serviciul Special de Informații, Jandarmeria, serviciile operative din Direcția Generală a Poliției de Siguranță, Consiliului de Miniștri, Serviciul special al C.F.R.). Se mai clasau separat și materialele provenite din T.O. (tehnică operativă), care aveau același număr de înregistrare cu al dosarului de acțiune informativă.

b) **Fondul rețea** cuprinde dosarele personale ale foștilor agenți (informatori, rezidenți, gazdele caselor de întâlniri) și ale celor care au refuzat colaborarea cu Securitatea.

c) **Fondul anchetă penală** era constituit din dosarele de urmărire și cercetare penală finalizate, dosarele de anchetă penală privind persoanele demascate public (dosarele tribunalelor militare), mapele de penitenciar, colonii de muncă, dislocare și domiciliu obligatoriu, mapele de evidență a bunurilor arestațiilor (aveau același număr de înregistrare cu al dosarului de anchetă penală).

d) **Fondul neoperativ** era format din dosarele de cadre ale ofițerilor, subofițerilor care erau trecuți în rezervă, personalului civil, corespondența între unitățile de Securitate, statele de plată, documentele întocmite de serviciile administrative și secretariat.

e) **La fondul documentar** se clasau materialele obținute din prelucrarea arhivelor preluate de fostele organe de informații, care nu prezentau interes operativ, dar aveau valoare documentar istorică (se organizau în funcție de tipologie, în esență ele cuprind problemele cu care s-au confruntat serviciile de informații românești în perioada interbelică și în timpul celui de al doilea război mondial, mai puțin cele despre mișcarea socialistă și comunistă, care au fost selectate și predate Arhivei Comitetului Central al PCR).

Evidența dosarelor care se păstrau în arhivă se ținea în registre inventar pentru fiecare fond în parte, controlul efectuându-se cel puțin o dată la 3 ani.

Evidența de securitate cuprindea date despre: "trădătorii de patrie", persoanele condamnate pentru comiterea de infracțiuni contra securității statului; membrii organizației legionare și ai altor organizații cu caracter fascist; membrii fostelor partide "burghezo-moșierești" și ai organizațiilor de tineret ale acestora; membrii fostelor organizații naționalist-șovine; demnitarii, parlamentarii, prefectii și subprefecții "statului burghezo-moșieresc"; foștii industriași, bancheri, moșieri și mari comercianți; cadrele de conducere și foștii funcționari operativi ai "aparaturii burgheze de represii", ai serviciului secret de informații și ai celui de contrainformații militare, ale penitenciarelor și lagărelor de deținuți politici, precum și persoanele care au colaborat cu aceștia, ofițerii și subofițerii fostei armate burgheze cunoscuți cu "activitate antidemocratică"; militarii din trupele fasciste germane; persoanele din rândul cultelor și sectelor care au desfășurat activități contra securității statului; alte persoane despre care se dețin informații că au desfășurat activitate contra securității statului. Sistemul de evidență generală era organizat la Serviciul "C", iar la inspectoratele județene de securitate se organiza un sistem propriu de evidență pentru persoanele aflate în componența lor teritorială. După anul 1968 în România documentele Securității încep a fi microfilmate, procesul fiind continuat și de lucrătorii SRI până în 1997, când a fost declarat încheiat (pe coperta dosarului trebuie să apară numărul Unității Militare care a realizat microfilmarea și data). După 1990, SRI a predat documente din arhiva Securității, în urma unor protocoale, către Ministerul Justiției (HG nr. 1134/1990), circa 400.000 volume fond penal, și 80.000 volume din același fond către Ministerul Public. În 1992-1993 au fost predați către Ministerul de Interne 2.000 ml arhivă din fondul neoperativ (protocol nr. 167 din 18.06.1992) și 1.500 ml de materiale cu caracter documentar istoric către Arhivele Naționale. Începând cu anul 2001, SRI a început să predea dosare către Consiliul Național de Studiere a Arhivelor Securității).

Preluarea arhivei Securității, în totalitate, de către instituțiile specializate ale statului (CNSAS), ar oferi istoricilor, și nu numai lor, un bogat material documentar despre societatea comunistă în România.

*Discursul istoric între realitate și ficțiune.
Complementarități și antinomii*

**NARRATING NATIONAL UTOPIA.
THE CASE OF MOSCHOPOLIS
IN THE AROMANIAN NATIONAL DISCOURSE**

Steliu Lambru

Utopias have unfolded primarily as chosen places by the human mind to fulfil the desire of daydreaming to the perfect world and to keep hoping for a new and best human society. Academically, this type of imagining a new world trespassed its initial purpose and became an object of analysis as a distinct field in humanities, especially as a clear literary genre. From a larger range of the utopian varieties (like distopias/ black utopias/ anti-utopias, regressive utopias, or religious utopias/ chiliasms),¹ I shall analyse that particular type of one's utopian way of living, namely, the national utopia which, as the most common utopian discourse has never been separated from psychological human aspirations, cannot be circumscribed outside authors' period in which he lived in. The highest aim of any utopia was to reach harmony or order; around these ideals, it also emerged the type of the national regressive utopia. As its original archetype, the national regressive utopia seeks to arrange human society as an isolated place in which individuals live perfectly with other individuals and environment.² Most usual explanations for the indefatigable endeavour of utopian discourse to compose a parallel milieu for human beings claimed that this feeling has its roots in a deeply strong desire to overcome all unfulfilled bad things from one's ordinary life and has a deep relationship with one's feelings and attitudes toward the material surrounding world.

The national metaphysics and the nation-building ontology have not neglected the huge potential for mobilizing masses and voluntarily involved attitudes, which is represented by general utopian belief. Judith Shklar noted that "the political utopia, with its rational city-planning, eugenics, education, and institutions, is by no means the only vision of a perfect life."³ The intention of this approach is to treat utopia as a national construction, in which the nation is actor and spectator as well as author of such a drama through the usage of language, history, and political propaganda. This endeavour focuses on the utopian mind, as an oasis designed not for the general happiness of human beings, but for the

general happiness of nation. The case to which this approach will be applied is Moschopolis, the imaginary lost paradise of its inhabitants, and to the cultural matrix, which has been producing the Moschopolitan national saga, namely, the Aromanian national discourse within the larger framework of the Romanian self-introspection.

The most two favorites places of utopian discourse are the island and the city.⁴ It is the field of intellectual history, as the other branches of the historical discourse that ordains the periodical career of any concept in its various stages of change in meaning. Starting with Romanticism and its the nation-building project, that is largely speaking the nineteenth century, a new category of generalization developed inside of human mind of thinking on community as a distinct group on linguistic criteria, namely the homogeneity of speakers. Such a growth of the national ideology developed myths and stories on national past that conferred to the city a greater role in the "awakening" of national feeling; thus, the national ontology often reaches the utopian discourse proportions, but to a much higher emotional degree. The connection between concepts like "utopia" and "nation" resulted in considering perfect place as a collective dream for the perfect living of nation; in analytical terms, it was meant to be an unconscious exercise on how to imagine and to construct a narrative on a hypothetical reality. Such an intellectual construction on a real basis is represented by Moschopolis⁵ during the second half on the nineteenth century.⁶

Due to its dramatic and symbolic death, Moschopolis remained the most powerful myth of the Aromanian epic national chronicle and became the utopian self-definition of Aromanians. The stimulation of national imagination concerning the bygone eminence of Moschopolis and rendering its glorious memory to descendants have become mainly the task of literature⁷ as its material and prosperity existence was the task of historical research. Unlike the typical utopian texts, as presented in classical models, which are hypothetical narratives "out of this world", the Moschopolitan utopia has a real core. Two words encompass the entire set of attitudes that flow through the heart of narratives and narrators on Moschopolis: depression and nostalgia. Mourned and admired, Moschopolis is a unique form of literary and historical product of the Romanian culture, which sometimes incorporates Aromanian cultural writings. This uniqueness of the Moschopolitan epopee has permanently stirred its fabulously interchangeable being from a real urban unit towards a reclusive space of unlimited wealth. This vagrant notion that continuously vacillates is best known as the so-called "regressive utopia". It is the language that studies the construction of the Moschopolitan utopia and has been perpetrated in thinking on the city. Here, Hayden White's theory of "emplotment" ("the important point is that every history, even the most "synchronic" or "structural" of them, will be emplotted in some way") classifies the kind of narration by which the historian finds the meaning of a particular "plot". For White "the historical work is a verbal structure in the form of a narrative prose discourse", so Moschopolis primarily is, and thus

the usage of the tropes (“modes of historical consciousness” or “literary strategies”) like Metaphor, Synecdoche, Metonymy, and Irony set the stage for the story:

“each of these modes of consciousness provides the basis for a distinctive linguistic protocol by which to prefigure the historical field and on the basis of which specific strategies of historical interpretation can be employed for ‘explaining’ it ... These questions have to do with the structure of the *entire set of events* considered as a *completed* story and call for a synoptic judgment of the relationship between a given story and other stories that might be ‘found,’ ‘identified,’ or ‘uncovered in the chronicle. They can be answered in a number of ways. I call these ways (1) explanation by emplotment, (2) explanation by argument, and (3) explanation by ideological implication.”⁸

The theory of tropes conceived by White stated four basic categories of tropes used for the analysis of poetic or figurative language and they are usually designated to assemble any sort of historical narration:

“They are especially useful for understanding the operations by which the contents of experience which resist description in unambiguous prose representations can be prefiguratively grasped and prepared for conscious apprehension. In Metaphor (literally, “transfer”), for example, phenomena can be characterized in terms of their similarity to, and difference from, one another, in the manner of analogy or simile, as in the phrase “my love, a rose.” Through Metonymy (literally, “name change”), the name of a part of a thing may be substituted for the name of the whole, as in the phrase “fifty sail” when what is indicated is “fifty ships.” With Synecdoche, which is regarded by some theorists as a form of Metonymy, a phenomenon can be characterized by using the part to symbolize some *quality* presumed to inhere in the totality, as in the expression “He is all heart.” Through Irony, finally, entities can be characterized by way of negating on the figurative level what is positively affirmed on the literal level. The figures of the manifestly absurd expression (catachresis), such as “blind mouths,” and of explicit paradox (oxymoron), such as “cold passion,” can be taken as emblems of this trope.”⁹

As the tropes were the vehicle of conveying the Moschopolitan utopia from reality into nation’s mind, there will follow its historical and intellectual origins and projects, which resulted in its actual configuration.

I. THE ORIGINS OF THE MOSCHOPOLITAN UTOPIA. AN ENLIGHTENMENT-ROMANTIC PROJECT

In the last quarter of the eighteenth century, more precisely in 1774, Johann Thunmann, professor of philosophy at Halle University, published *Ordentlichen Lehrers des Beredsamkeit und Philosophie auf der Universität zu Halle Über die Geschichte der Östlichen Europäischen Völker* [Orderly Lessons of Eloquence

and Philosophy held at University of Halle on the History of East European People], in which he had included brief considerations on the history and the language of Vlachs. Thunman was eagerly stimulated by a list of Vlach words, composed by his contemporary fellow Theodoros Anastasiu Kavalliotis¹⁰ and published four years earlier, under the title *Protopiria. Das dreisprachige Wörterverzeichnis von Theodoros Anastasiu Kavalliotis aus Moschopolis, gedruckt 1770 in Venedig: albanisch-deutsch-neugriechisch-aronunisch/ neu bearbeit, mit dem heutigen Zustande der albanischen Schriftsprache verglichen* [Protopiria. Three Lists of Words in Three Languages made by Theodoros Anastasiu Kavalliotis from Moschopolis, printed in 1770 in Venice: Albanian-German-New Greek-Aromanian/ New edition, with the today's Situation of the Albanian written Language]. What did Thunmann urge and all those who would follow him to study these populations and to pay a special attention to this region, which Karl Emil Franzos called "halb-Asien"?¹¹ Even Thunman himself thought that the whole Eastern Europe was "an immense and wildly uncultivated cropland" and he denounced historical circumstances as the main causes for such a deplorable situation of peoples who had been living within the region.¹² According to scholars who studied the economic and cultural backwardness in civilization of eastern nations,¹³ the presence of many active merchants from the Ottoman Empire in Central Europe provoked scholars to pay attention and to study peripheral populations on their history and culture, chiefly of those from the Southeastern Europe. The study of ancient history, language and cultural patterns of the ancient Greek world whipped also Westerners curiosity to examine the present cultural patterns and especially the nature of habits, differences, and mentalities as compared to Western model, of merchants' milieu that came from the Balkans. Within groups of Balkan merchants, the Greeks were perceived as the most economically active and they bore an unconfused mark of their culture. Studies proved that those who were generally considered "Greeks", were actually not only "Greeks", in the ethnical and language-speaking sense of the term, but also "Vlachs" or "Aromanians"¹⁴ who declared themselves as "Greeks", in religious and confessional meaning.¹⁵ Thunmann's printed lists of words were probably taken of Greek-Aromanian speakers from Central Europe. It was a certainty for Thunmann that the richest segment of Balkan merchants came from Moschopolis, an economically animated urban settlement, with links, which spread out from Northern Europe toward the Near Orient.¹⁶

Apart from its real existence, which is not my focused object to analyze but an indirect aspect, Moschopolis is nowadays better known for its stormy disappearance. On this exceptional bloody event from its blurred history I shall concentrate onwards which is the major reason that gave birth to the Moschopolitan utopia. On larger and various series of theories and fiction bases, from Thunmann to Boga, Moschopolis unfolds its mind-blowing existence. The British historian Tom J. Winnifriith gathered archaeological artifacts and pieces of discourse on Moschopolis¹⁷ and tried to offer an interpretation of these sources:

“Moschopolis in Eastern Albania rose to being the second city in the Balkans well before 1769 when it was sacked by Albanians for the first time. This sack was followed by a second wave of destruction in 1788, and Ali Pasha in the early nineteenth century merely completed the process, compelling at the same time the Vlachs in the area to flee eastwards and northwards. In the time of Leake, and of Wace and Thompson a century later, Moschopolis was still a byword for a great city greatly fallen, and they were able to record the building of the monastery church in 1632, the building of vast numbers of other churches between 1700 and 1766, and mention an unknown historian, whose manuscript, was to be found in the monastery, recording the great days of the town in the seventeenth century.”¹⁸

The first and immediate question, which might be raised concerns the causes of those two waves of savage violence. One might ask himself on causes that generated such a climate of general animosity and let me to enter historical studies and political actions in order to have a complete picture of practical reasoning of transforming a city into a narrative. The provided explanations on Moschopolis' decease have an important political bias and they might be regarded as interpretations and classified into two groups of theories. The first theory consists of explanations¹⁹ on the outcomes of the war between Russia and the Ottoman Empire from 1768 to 1774. Due to an increasing sympathy for Russia among Greeks, that war was the subterfuge by which the Ottoman administration wanted to punish Greek's Rusophilia. Max Demeter Peyfuss created the second theory²⁰ and it consists of a group of three hypotheses. According to the first, there is a possibility that Moschopolis was the victim of fights among different Muslim local elites, which speculating the weakness of the Turkish central authority tried to strengthen their own authority over the region.²¹ The second hypothesis states that “gangs of outlaws, formed, at that time, by Christians” crushed Moschopolis.²² The third possible answer envisaged Moschopolis as a powerful centre of the Greek nationalism which tried to get rid of the Ottoman control and to set free all Orthodox nations from the Balkans.

According to the Aromanian national canon, Moschopolis symbolizes the highest degree attained in the material and spiritual civilization of Aromanians and it is the ideal model of living the nationness, which all national references must include. At the same time, Moschopolis is a reference for both Aromanian and Romanian national discourses.²³ Referring to what Sorin Antohi noticed notably that “the ideal scene of Plato's utopia is *polis*, an urban island in natural and rural picture, a structure of the built-up urbanity, assaulted by barbarity”,²⁴ it is to be said that Moschopolis has precisely that function in the Aromanian national mythology. The suitable mechanism for producing “the Aromanianness” is that of “nationalism at a distance” (Benedict Anderson), according to whom a social human group, which migrated from an area, in certain historical circumstances, would develop a form of national consciousness. After the final wave of vandalism from 1788, the majority of the Moschopolitan economical elite migrated towards Central Europe.²⁵ Abroad from their *heimat* and under Romantic influences, Aromanians with Moschopolitan origins built up three

dimensions of their utopian national ontology: “the city”, “the nation”, and “the paradise”, with an enormous impact over national character. Through the lenses of the Moschopolitan outstanding achievements, Aromanians became an urban elite,²⁶ with a strong national consciousness. The Habsburg exile of Moschopolitan elites and their encounters with the Latinist theory enounced by the Romanian scholars grouped in *Școala Ardeleană* [The Transylvanian School],²⁷ gave the ideological support for national revival. Starting with 1810, the Aromanian national historiography nationalized Moschopolis, as Rogers Brubaker conceptualised his theory of “nationalizing state”,²⁸ and most of the produced texts contributed to the formation of the ongoing and common image of Moschopolis as a city.

Despite this tendency, which moulded the historiography of the nineteenth century on Moschopolis, it is important to accent those views, which deviated from the standardized formula of writing history. Ioan Arginteanu is one of those few examples and in spite of his nationalistic feelings; his accounts on the Aromanians' past were not so dogmatic. In the case of Moschopolis' he expressed a shocking statement for a nationalist: he was almost happy for Moschopolis' wreck, because “the Byzantine cultural centre of Moschopolis had wholly Hellenised all Moschopolitan people and, perhaps, all Romanians from the surrounding area, if it would not have been destroyed by Albanians”.²⁹ The historian of those years, much closer to an oral tradition and to collections of documents than a contemporary one, was aware of the fact that Moschopolis was most likely a bilingual city unless it was completely a Greek one. And, for the sake of the future of his own nation, he is happy that his nation was “saved” even that “salvation” engendered sighs and nostalgia. C. Constante, who noticed that in Moschopolis functioned “a Greek printing press”, where those printed publications “were very rarely circulated in the Aromanian language” also expressed the same idea of a “positive destruction”.³⁰ As regards to the alphabets and the language of contents of the Moschopolitan books, Arginteanu also stated that there were very few printed books with Latin characters and fewer books in the Latin language, and those books printed with Latin characters were highly used by local intellectuals.³¹ Conversely, A. Wace and M. Thompson manifested their serious doubts regarding the existence itself of such a printing press functioning in Moschopolis.³²

As I have tried to indicate heretofore, Kavalliotēs' book includes four languages, and for one of them - the Albanian one - there is a special mention. What are the reasons of the other's presence? Surely, the German version was included for the Western scholars' usage and particularly for the German-speakers. Otherwise, it must have been a French version, as French was the language of intellectual texts in the eighteenth century; the Greek version was naturally that of the intellectual language of the Balkans. The mysterious presence is that of the Aromanian language among the others. The most common explanation, whether one simply guides on those earlier affirmations, is that the

Aromanian language was in the same situation as the Albanian did: intellectually undeveloped and without written standards. Surveying the written sources, one can barely find a significant amount of any type of written evidences referring to any intellectual usage of Aromanian. The oldest texts, written in Aromanian, are dated to 1731³³ and this is a quite good enough reason to affirm that those virtually educated Aromanians elites used all their intellectual skills practising the Greek language, meanwhile the illiterates developing an oral type of culture.³⁴ This dichotomy which had persisted in Aromanian culture did not generate a national of sentiment of any kind, and Arginteanu stressed it very categorically noting that “during the Middle Ages, the Macedo-Romanians did not have any form of consciousness about their linguistic kinship with Romanians from the Northern Danube” and “their vague consciousness of their Romanian origins” was established on “oral tradition, unsupported by any historical testimony.”³⁵ Searching for an interpretation to explain Kavalliotēs’ reason for his linguistic undertaking, Peyfuss considers that those lists of words were set up in order to disseminate the Greek language neither on behalf of Aromanian, nor any other Balkan idiom,³⁶ and Victor Papacostea, who also worked on Kavalliotēs’ dictionary, sustains this opinion. Papacostea’s conclusions undoubtedly confirm Peyfuss’ assumption by discovering of three texts written in Greek by Kavalliotēs,³⁷ which have never been translated into Aromanian.

By and large, Kavalliotēs might be set in a longer tradition, which was involved in the propagation of the Greek language, which started with Daniel of Moschopolis, a priest, who published around 1760 a successful dictionary.³⁸ Commenting on Daniel’s earlier work, Arginteanu noticed that Daniel had printed in 1802 in Venice a dictionary in four languages for the study of the Greek language whose task was to spread Greek, motive clearly revealed even from the very beginning of the dictionary:

“Be happy, you Albanians, Aromanians and Bulgarians/ And be all prepared to become Greeks/ Leave your barbarian language, dialect, and tradition/ Which will seem legends to your descendants.”³⁹

The Moschopolitan tradition in making the Greek nation was hijacked by Constantin Oukoutas, an Aromanian priest who used to live in Poznan, to where he came from Moschopolis as an emigrant after the city’s sacks. He published in 1797 at the Aromanian brothers Markides Pouliou’s printing press from Vienna a booklet for abecedarian children.⁴⁰ Starting with Oukoutas, who might be considered the first generation of Aromanian nationalists, the Moschopolitan Aromanian elites underwent a program of “nationalizing” the newly Romantic tendency causing linguistic cleavages and national separations between Aromanians and Greeks on one hand, and among all Balkan nations on the other hand. This is the first stage of the Moschopolitan Aromanian elites towards a new identity, namely the cultural emancipation from the Greek model and from now onwards there was a desire to promote Aromanian and to remove any professio-

nal name or negative connotations.⁴¹ The second generation was represented by two Aromanians known as Latinists, both of them were born in the Habsburg Empire and having Moschopolitan ancestors, namely Constantin Roja and Mihail G. Boiagi, who were active in the first two decades of the nineteenth century as a part of the Latinist discourse. Roja used to think on himself as being a *Vallachus Voscopolitanus*,⁴² and in 1808 he published *Cercetări asupra românilor sau așa-numiților vlahi care locuiesc dincolo de Dunăre* [Researches concerning Romanians or the so-called Vlachs, who live beyond the Danube] written in Greek. To prevent any possible objection, Roja writes:

“Probably some of those readers of mine will seem very shocked: what is the explanation for the presence of a text written in Greek? We need to be understood by nationalists from Hungary, by those from Turkey and by all from surrounding countries, finally, by all the others. It is not possible to write only in Romanian, not because of the weakness of language, but because I also want to do a favour to all others who understand and read only the common Greek.”⁴³

By such harsh stances, Roja was known as a radical adherent to Latinism which was the chief paradigm for the majority of Romanian scholars at the beginning of the nineteenth century, and one of his stiff confidence was that endlessly preached “the national evolution”, to which was possible to give an impulse only learning Latin; all non-Latin words from Romanian were considered by Roja as “foreign impurities” and they urgently had to be liquidated. In the next year, Roja published *Măiestria ghiovāsirii românești cu litere latinești, care sînt literele românilor ceale vechi* [The Art of Writing in Romanian with Latin characters, which are the oldest Characters of Romanians] in which he pleaded for the use of Latin characters in the territories inhabited by Romanians, and his headstrong goal was the rebirth of the Romanian language from the mixture between Romanian and Aromanian.

The second exponent of Aromanian Latinism was Mihail G. Boiagi, having a doubtful and unclear Moschopolitan genealogy,⁴⁴ who kept working on philology as a good follower of the Moschopolitan tradition inaugurated in the second half of the eighteenth century: he published the first scientifically conceived Aromanian grammar as such, and also included Greek and German versions. In addition, he composed a Bulgarian grammar and a Serbian one, as well as a textbook for teaching Greek, his polyglot skills affording him to try a standardization of those languages, which theretofore had not had an impressively written culture. His strong opinion for the plurality of languages urged him to record that

“any language is a hypostasis of the human spirit; the more languages someone learns, the more things he knows ... But someone does not gain these things only by a single language, if that language were the most perfect in the world. The desire of those who moan for a single language is both useless and foolish from a practical point of view.”⁴⁵

It may be noticed that Moschopolitan elites from the Habsburg Empire had launched a double project based on both Enlightenment and Romanticism coordinates, but to a smaller scale: to disseminate knowledge among ordinary people – culture and education, two of the most forceful ideals of Enlightenment – and to make them conscious of their destiny both as men and as citizens⁴⁶ and to prepare them act like citizens of a resurrected nation. Arginteanu unequivocally emphasized this overwhelming role played by exiled Moschopolitans

“the truly cultural movement, as a purely national tendency, was produced by those Macedo-Romanians who emigrated to Austria and Hungary, where they reified the science and classical civilization from Moschopolis. Being in contact with the great patriots from Transylvania ... Moschopolitan scholars themselves shone with patriotism and published valuable texts that manifested a powerful and enlightened national consciousness.”⁴⁷

That febrile activity of Moschopolitan elites seemed not to pay much attention to the lost greatness of the city and proved a relative weak presence of it within the collective memory after its demolition. At least the sources cannot describe clearly such a persistent sentiment among former inhabitants. The lack of a “moaning and groaning” attitude is indeed a mystery after such a terrifying catastrophe like that of vanishing of an imposing settlement.⁴⁸ It is sure that the exiled Moschopolis had remained silent for a couples of decades and its mourning appeared later on. This uncanny situation may influence one in guessing that Moschopolis, as presented in today’s discourse, is the creation of nationalist ideology. Conversely, the real Moschopolis, which has not existed on national bases, through its ruins, its dead, and its ecstatic story as a blessed place, has never been ceasing to persuade any reader. The entire history of Vlachs became a history of Moschopolitan brave deeds combined with mournfully unfulfilled aspirations and most of its features, usually those positive, were unfolded over all individuals and writing on Moschopolis was the new type of narrating national history viewed as the main burden of intellectuals.

II. A PERFECT CITY FOR NATIONAL INTERESTS

Until the outbreak of the 1848 revolution in the Habsburg space,⁴⁹ the Moschopolitan Aromanians had proceeded to write new books, especially grammars and dictionaries⁵⁰ working on national project. We have no had yet evidences which allow us to conceive an interpretation of what Moschopolis acted as a city, particularly after the Muslim sacks, but it seems that the settlement decreased slightly and became a rural and played a peripheral role, taking into account the massive emigration of elites towards Central Europe. In the second half of the nineteenth century the interest concerning the Aromanians’ past increased significantly among Romantic intellectual of the newly created Roma-

nian state (1859/1862). As long as Moschopolis remained within the Habsburg Empire its memory retained an urban and ethno-cultural missionary feature and only was it dragged out from its original cultural context, the discourse on Moschopolis became more and more obviously a national lamentation. The process of identification of Moschopolis' inhabitants with a single nation⁵¹ was a venture made by historians and national activists in spite of the fact that the economic and cultural functions refuse to confer Moschopolis any sharp national mark. After the transfer to Romanian geopolitical and cultural space, the Moschopolitan discourse became a militant one, having a powerful desire to expand over the entire territories dwelled in by Vlachs. Turning into a regressive utopia, Moschopolis lost its specificity and became a part of national heroic past and in itself lost its supremacy in national dissertations on national specific; it was not anymore a subject for study but a "given truth", which did not need any supplementary research.

Some of the 1848 Romanian revolutionists either wrote on the Vlach history and language or gathered simple impressions on the topic⁵² and one the most popular texts of the Romantic age belonged to Dimitrie Bolintineanu, who, during his travels throughout the Balkans, was exalted by the mutual understanding between Romanians and Aromanians.⁵³ Later on, as the minister of education in Romanian government, Bolintineanu initiated a special policy of the Romanian state devoted to the protection of Vlachs from abroad. Romania took upon itself a double task: the integration of Vlach national discourse into Romanian state policies and the promoting of national symbols among Vlachs in order to annihilate the strongly remaining vestiges of Graecophilia. The latter also included the utopian re-creation of Moschopolis. In accomplishing of this twofold mission, Romania settled massively upon cultural policies, using instruments and terms of the process of the cultural revolution, which went hand in hand with education and schooling.⁵⁴ Thus, the demarcation between the cultural revolution and utopia seemed indistinctively and only the presence of physical violence around 1900's stops one from considering that the national idea was immediately accepted. It is not the uniqueness of Romania but all states, which had to build up the national consciousness of their own citizens, the so-called process of "nationalizing the nation". The birth of Moschopolis as an utopian construction has been possible due to the process of cultural revolution, which meant in practical terms, adopting decisions of the state's bureaucracy and disseminating them by its agents. In the analysis of the cultural revolution, at least one question must be raised: who does it decide which will be the promoted elements as national treasure?⁵⁵ The national state discovered the violence as the essential dimension of the city, the sensibility for brutal way of sharing and disseminating national beliefs. In its national stage of existence, Moschopolis got a predominantly violent meaning, which is still the best-known part of its history. In Paul Cornea's analysis on Romanian Romanticism "the concept of 'nation' tends, after 1821, to become much more embodied in history, becoming a strong idea, and at the same

time, a 'shocking-image', which illustrates the ideal of its contemporaries and gathers all available energies."⁵⁶

For the Romanian foreign policy in the Balkans, the Vlach question was an important objective to solve, and inside this policy there was even individualized a clearer trend called "the propaganda for Macedonia". In order to raise effectively the outcomes of propaganda, the cultural initiatives of the Romanian state agents were sustained vigorously by political initiatives in order to gain influence. The writer Costache Negri, the Romanian envoy to the capital of the Ottoman Empire after the 1859 union, demanded improvements for Aromanians concerning their national rights as minorities. In 1860, it was constituted the Macedo-Romanian Committee, formed by Aromanian and Romanian national activists, which had as its main goal to guide the cultural politics for Aromanians from abroad making an agreement with the government of the United Principalities (Romania) and Committee's actions were focused on Macedonia,⁵⁷ where the most Vlachs or Aromanians dwelled in. Responding to critiques on the government's policy regarding the legal and national statuses of Aromanians from the Balkans, Mihail Kogălniceanu, the Romanian Prime Minister, declared in 1864 in front of Chamber of Deputies:

"Every human being needs to raise his thoughts and his national aspirations toward an ideal. If we were not interested in the Macedonian agitation, our compatriots would pay their attention on the national status of Romanians from Transylvania. But our relationship with the Habsburg Empire would be too troubled because of this affair, something we must completely avoid. Thus, it is necessary at this moment to pay our compatriots' attention to the Macedonian question."⁵⁸

Twelve years after Kogălniceanu's intervention, in the external political orientation of Romanian government⁵⁹ towards the Vlach population was perceived as a hostile attitude toward Greece, which counter-attacked powerfully. Two Aromanian parties fought each other, the Romanian nationalists and the Graecophiles and the gradually accumulated tensions outbroke in violent confrontations in 1891 and 1905 between those two groups.⁶⁰

In the second half of the nineteenth century and in the first four decades of the twentieth century, historical writings on Aromanians might be classified into three groups: the first group is those texts which make a positive image of them, often they were written as a part of national propaganda, the second group are collections of historical sources, and the third group is formed by negative texts written by other national propagandas, especially the Greek one. As a general overview, the historical works might be characterized as non-theoretical, written within national paradigm, and haunted by a complex of inferiority and self-victimisation. The references to Moschopolis are sporadic, referring primarily to its tragedy, which was similar to a "national trauma". Along with the Macedo-Romanian Committee, some publications were founded to spread the Aromanian

national idea and most of them wrote lamentations for Moschopolis' end.⁶¹ In the cultural and political edifice of Greater Romania these features were strongly stressed by the influence of political ideologies, namely by the right-wing ideological model promoted by the Iron Guard. Many intellectuals were engaged in nationalist projects, even they were not very active from a political point of view, but some of them wrote exaltedly pieces of Aromanian history and were influenced by the political edifice of Greater Romania.⁶²

The decisive step in the intellectual transformation of Moschopolis from a real city into a utopian place was made by the Aromanian literature. The utopian emergence of Moschopolis must be viewed related to the birth of the Aromanian literature, mainly by those publications where many young Aromanians educated in Romanian schools from the Balkans started to write articles, poems, and stories in Aromanian. Bucolic and lyrical themes are predominant, linked to the traditional handicrafts; they reflect feelings like love, nostalgia, superstitions, but also dauntless deeds, humorous situations, social kinships, mentalities, emotions, ordinary and daily aspects of life, and so on. The most difficult obstacle for this literature to express as such was the language itself, more precisely the intellectual usage of the language. This was both typical for the Romanian language and the Aromanian one. An example is Sergiu Hagiadi, who translated Roja's first book, moans about his disagreements with the other literate people concerning the Romanian orthography and his linguistic urge for Romanian philologists was to adopt quickly the French orthography to make Romanian more comprehensible.⁶³ This reality was still present four years after the establishing of the Latin alphabet and all efforts, which were guided to standardize the Aromanian language. Be that as it may, the Aromanian literature continued to possess a very rural character concerning its themes for artistic and intellectual mode of expression. The efforts made by the Romanian established schools for Aromanians in some places of Macedonia and the work of propaganda through nationalist press resulted in a process of de-nationalising Aromanians, in a sense of depriving Aromanian speakers of their local features, and re-nationalising them with Romanian and national ideology. Nowadays, the literary works in Aromanian are the results of this type of educational system, where the most important role was played by the Romanian high school from Bitola. The Aromanian literature has not reached yet a strong stage of elevation in order to become an idiom for larger usage, to express different tendencies, and to offer various models of creation. Within such a unique way of narrating the past, the only discourse which has been developed on Moschopolis was the nationalist one, and, as Sorin Antohi codified the utopian tendency of narrating the perfection, Aromanian elites wrote in Aromanian having an exalted feeling of finding of a "magnetic beauty and without any imperfection of a brilliant city" which "evokes a dreamlike image."⁶⁴

A virtual author of the history of the Aromanian historiography would barely observe important changes between the manner of the nineteenth century of narrating the past and one hundred years later (1850-1950). In the first half of

the twentieth century, Moschopolis and the history of Aromanians⁶⁵ have constantly remained the same. The writers who wrote particularly on Moschopolis were Nicolae Batzaria, Kira Iorgoveanu and Nida Boga; the latter's work being a one hundred-fifty sonnets epic poem, which gave birth to the Moschopolitan utopia. The period after the Second World War represents actually the intellectual reconstruction of Moschopolis, its utopian meaning. As I added heretofore, the Aromanian literature has developed as following traditional paradigms and it has constantly retained an isolated and militant character, haunted by traditional and nationalist marks. Shy attempts to change the manner in writing literature were made after the 1960s, especially in the field of poetry. But nobody has effectively tried to revisit either scientifically or literally the utopian facet of Moschopolis.

III. IMAGINING MOSCHOPOLIS

“Moschopolis is a utopian projection, a space of fabulous abundance and of common happiness, which provokes neighbours' envy, and finally, from a paradisiacal place it becomes a place of depressing memory”,⁶⁶ noted Constantin Sorescu, a literary critic who closely examined the poem “Moschopolis” written by Leon T. Boga.⁶⁷ This appreciation seemed to be an encouraging attempts to define the city as a utopian state of mind but with realistic support and to revisit Moschopolis as literary presence inside of people's minds. Disappointedly, this portion taken from Sorescu's text is mere a remark which intends to stress additionally city's grandeur as the rest of his study passes over any attempt of analysing Mochopolis only as a utopian creation, within the context in which Moschopolis appeared as a literary work. Conversely, the literal sense of Sorescu's comment suggests the greatness of Boga's enterprise and he pleaded for the recognition of Boga as the great restorer of the Aromanian dialect.⁶⁸ As it was restored at the middle of the twentieth century, Moschopolis has some features, which allow us to situate it in larger group of the utopian genre. Concisely, Moschopolis has typical utopian features like order, happiness (virtues), religion, social equality, self-sufficiency, and communion among all inhabitants, and all these highlights are expressed differently.

The literary texts which had gradually invented the Moschopolitan utopia were mainly poems,⁶⁹ this genre of literature being preferred by various authors because they have thought that the symbolic “death” of the city and the deeply-rooted trauma which was generated have to be expressed more sensitive and they have to be disseminated with larger amount of emotional tension through verses into the Aromanian collective consciousness. Equally important is to add that much more than the artistic value of utopian-writers texts, the meanings of their work became collective knowledge of how Moschopolis looked like, and what is indeed an outstanding and particular feature of the Moschopolitan utopia is that

common Aromanians think that the real city resembled to as it was presented in writer's poems, the majority of ordinary readership has never read those poems. The literary tendencies of epochs in which writers have repeatedly recomposed Moschopolis were slightly different one from another, hardly might those works be considered as very original and it might be noticed that they are anachronistic in a quite higher degree but their force and their transformation into a real scientific hypothesis reside in a non-critical reading and approach of them by specialists. Besides Boga, among other Aromanians authors who sporadically wrote on Moschopolis the most important names are Nicolae Velo, Nicolae Caratana, Kira Iorgoveanu and Oani Foti⁷⁰ and, furthermore, there is also a "popular" type of literature on Moschopolis, but nobody can tell more about this type of literary genre. All of them were writing within the national state paradigm and this is to the utmost importance for understanding the mechanism of transformation of Moschopolis from a certain theme of scholar interest into a national utopian discourse. Analysing its paradigm, Moschopolis is an example of a conflicting discourse in which the utopian standard is breached by national paradigm of conflict and a place of eternal harmony and perfection becomes a commonplace to live in where conflict, disorder, and affliction represent its essence.

Conceptually speaking, there are seven main particularities which define Moschopolis as a utopian project. The first feature of Moschopolis is its extraordinary geographical place that it occupies and Velo designated a mystical and indeterminate location for such an exceptional city; in order to reach Moschopolis one must cross seven hills and six valleys.⁷¹ The natural environment is a very important factor of the national paternalistic universe where God, nature, irrationality, and all non-human agents set the stage of building the perfection in order that special entity to become the exponent of God's will. It is a usual aspect in utopian constructions that the perfect place is designated for the perfect city, or the perfect isolated place was given by divinity in order to be dwelled by utopian inhabitants. Thomas More set the island, once a peninsula, as the ideal place since its quasi-isolated habit is proper for building the best place in the world to live in, and this isolated and far away settlement is the place for perfect society to cope with bad things of human existence. It is also common in More's utopia like in other utopian texts that the natural habitat is a very important element of utopian edifice, because the given configuration of such a place, with no reasonable explanation on the origins of that natural unit, urged man to build up the perfect community. For all authors who intended to describe Moschopolis, it is situated in a mountainous area, which is considered by Aromanian discourse as being the natural dwelling of Aromanians. For Velo, Moschopolis is set in the middle of "that damned country called Albania", more precisely, in the middle of "those Tosk thievish people",⁷² that is in the middle of enemies. Notwithstanding, this unpleasant vicinity envies and appreciates the prosperous Moschopolis for its capacities to be the leader in all economic, moral,

political, and cultural aspects. Nida Boga, whose epopee is considered the superior form of intellectual expression on Moschopolis and the main creator of the utopian image on Moschopolis, imagined the city in a geographical depression "obscured by mountains and hidden by rapacious sights."⁷³ The same author narrates the founder-myth of the settlement: the city was founded by Aromanian shepherds, who built up the future city on their behalf and his imagined founders of Moschopolis were gifted with the most traditional profession of Aromanians who has to be the basis for the city.⁷⁴ We do not know either this myth of the founder shepherd was an imaginative and element of defining Moschopolis, in order to emphasize the Aromanian background of the city even from its very beginning, or whether he used it as an intentionally forced cultural parallelism in order to stress the unity between Romanians and Aromanians. This first element of the Moschopolitan utopia is an archetypal location on which the narrated plot occurs: isolated, very suitable to be dwelled and having a good fate. Also, it is important to notice the presence of God's help in founding and developing the city, whose protection inundates the city's dwellers:

"Moschopolis rises more and more/ As if God help it with His hands/ Because it is a prosperous town."⁷⁵

In traditional utopias, the relationship between man and divinity will be considered as a *sine qua non* element. Religion is an active presence in utopians' lives even starting with Plato's *Republic*. In the chapter devoted to the education of the future citizens of *Republic*, the discussion between Adeimantus and Socrates reached the problem of what knowledge about the Gods of city should be taught to children and what should be avoided, for the sake of the future of the city:

"No young person is to hear stories which suggest that were he to commit the vilest of crimes, and were he to do his utmost to punish his father's crimes, he wouldn't be doing anything out of the ordinary, but would simply be behaving like the first and the greatest gods ... The stories which have gods fighting and scheming and battling against one another are utterly unsuitable too, because they're just as untrue ... The point is that a young person can't tell when something is allegorical and when it isn't, and any idea admitted by a person of that age tends to become almost ineradicable and permanent. All things considered, then, that is why a very great deal of importance should be placed upon ensuring that the first stories they hear are best adapted for their moral improvement."⁷⁶

Thus, the role of religion is very important in the city's life. As Thomas More imagined the religion of utopians, firstly they are models for a moderate and moral life and secondly to expel the origins of any sin:

"The religious principles they invoke are of this nature: that the soul is immortal, and by God's beneficence born for happiness; and that after this life, rewards are appointed for our virtues and good deeds, punishments for our sins. Though these

are indeed religious principles, they think that reason leads us to believe and accept them ... To be sure, they think happiness is found, not in every kind of pleasure, but only in good and honest pleasure. Virtue itself ... draws our nature to pleasure of this sort, as to supreme good ... They define virtue as living according to nature; and God ... created us to that end. When an individual obeys the dictates of reason in choosing one thing and avoiding another, he is following nature."⁷⁷

In Moschopolis there are not so many religious or civic notions to be debated as they are expressed in this quote from More's Utopia. No one from Moschopolis debates religious commands or elements of religious doctrine: either God is omnipresent, or He is invoked for different reasons. God must be Christian-Orthodox and he accompanies Moschopolis even from its very beginning; God is working along with its human servants in building the city and there were mentioned seventy churches built for God's glory. Also God is good and in huge his care for the nation gave such an abundant place. An important part of Boga's utopia is devoted to description of the religious rituals, the missions of priests, all religious manifestations took place on the national background. In this parade of national feeling, it is natural for Boga to express that the language of priests and of the Church was Aromanian, but with a lot of Greek, Turkish and Slavic words. While the Moon watches Moschopolis as in Velo's poem, in Kira Iorgoveanu's verses there is the Star, which guards Moschopolis, mourning for Moschopolis' end.⁷⁸

The second feature of the Moschopolitan utopia and one of its most stressed one is the general welfare that may be noticed throughout the city. Moschopolis is an island of prosperity and general happiness and this prosperity was the main reason that urged enemies to overthrow and deprive it for all its material goods. Even from the very beginning of his epopee, Boga describes the gargantuan progress of economic life of founder shepherds. The founder shepherds initially had only a few material goods but by their own work the development of settlement progressively increased:

"They all came only with their clothes ... / As weapons just sticks in their hands/
Bringing just a few sheep cotes."⁷⁹

The picture of a labour intensive Moschopolis is suggested by detailed descriptions where people work a lot, especially handicrafts, and this type of image coincides somewhat to a image on how Byzantine city would has resembled to. In this respect, the urban model for Moschopolis was the Byzantine one:

"The Byzantine was distinguished by highly developed handicrafts and commerce. Small-scale artisan production of commodity character was prevalent. Large artisan shops belonged to the state. A guild organisation existed with elaborate rules pertaining to the variegated activities of its affiliated producers."⁸⁰

The effervescent activity of Moschopolis is pictured by various handicrafts and merchants and everywhere the richness captures the attention of reader, as a fruit of industrious days of work; Velo's image displays a rich Moschopolis with great palaces, tall houses, and impressive buildings. By this exhibited richness, Moschopolis breaks the rules of utopian construction, which glorifies frugality. The utopian-makers did not think to provide a virtuous sense of wealthy Moschopolis in this sense of continence and austerity, but they merely consider that the wealthy of Moschopolitans is a deserved outcome, as a reward for their laboriousness.

The third feature consists of the city's exteriority. Despite its prevalence toward the isolated life, Moschopolis had an important exchange with the external environment. There is a distinct aspect in Boga's image on the prosperity of shepherds: they became richer and richer by external relationships and built up houses for themselves and for their families and their wealth increases by trade, the latter being considered another Aromanian "traditional" profession. Thus, Moschopolis is not a purely closed unit but with some exchanges, but this specificity is also present in More's utopia where the inhabitants of the island fight and make some connections with the exterior world.

First of all, the origins of its fabulous richness are located in exteriority. Many merchants and purchasers came from the surrounding area to buy material goods from Moschopolis and the city gained money from trade with external partners as in Boga's text where rich people come from Athens just to spend their money. Secondly, the external factors influenced Moschopolis in all its aspects of life. When Boga describes the prosperity of inhabitants materialised in building houses, he indicates that the Austrian skilled workers built up edifices and houses in the city. Also, raw materials were brought from abroad for the building of the city. Thirdly, the external presences in the Moschopolitan life were obvious in cultural actions and there is an important alien presence in the Moschopolitan utopia of Greek culture bearers: "there come the scholars from Athens."⁸¹ These external influences seem to undermine the utopian character of Moschopolis; in fact, that particularity is permanently maintained through reiterations of its uniqueness in the region. Boga did not forget to allocate the city only for Aromanians or Christians, in which "there is no trace of Turkish or Muslim presence". In fact, authors according to national mythology give the cleavages that separate Moschopolis from the rest of the world and alien presences are ambiguous. On the one hand, the alien presence is evoked when that acts "proper" to national clichés (i.e. the presence of all Christians is very pleased), but on the other hand it is blamed when is not on the same side with hypothetical Aromanian aspirations (i.e. one of the most important plan which resulted in the attacking of Moschopolis was attributed to the Greek Church's intrigues). But the most important element of utopian reclusion towards aliens is given by the verses that show that Turks "are expelled from Moschopolis". Forcefully, the symbolical death of Moschopolis and the main attributed guilty go against Muslims, the bad

alien as such: "Neither Turk is in the city/ Nor those old people nor those younger/ Nor Turk policeman patrolling around/ Because they are disliked by Vlachs/ There is no any turban on any head/ Throughout this wholly Aromanian city."⁸²

The fourth feature is that of a very weak representation of the landscape of the city itself and also there is no general plan of Moschopolis, either the Greek model of circle or the Roman archetype of square. The city is not charted in any way and it is not well defined in architectonic and geometric terms as a utopian body. There is no sign of urban symmetry, or notions that prove the presence of an urban unit. Inside of Moschopolis any indication of disposed buildings, network of streets, public places and squares is missing, the functions of elements from internal area and buildings are modest pictured and they are almost absent. There is no a rigorous description of the city and there is no idea of "visual effect"; Moschopolis' beauty could hardly be guessed. The archaeological artifacts did not provide any trace of fortress, towers for guarding, ditches, fortified walls, mobile bridges, and so on. No sign was discovered which could testify the double function of the city: civil and military. Moschopolis' detail is very fragile contoured and the physiognomy of urban area is enigmatic. Nicolae Velo's landscape of Moschopolis is so vague that any further account might be considered out of any rational understanding. Velo describes illusionary palaces and dreamlike gardens and he mourns that the language does not help him in describing the whole beauty of the city. Notwithstanding, Boga's text remains the most complex source for a broader utopian image of Moschopolis, but also conceived in very vague terms. As Velo did, but in a much more modest manner, Boga imagines pharaonical palaces, huge churches which "impales the sky", the building of Academy, the cathedral church, the building of printing press, hospitals, orphanages, and so on. Boga's delirious imagination builds on all those Moschopolitan ascertained ruins public institutions only in order to provide an imposing image of the city.

The fourth feature concerns the social structures of Moschopolis and only Boga's text helps us in decrypting the social relationships among people. The traditional conception regarding utopia, namely the old people are respected and they rule the city, is not linked to national program but it is present in More's book. Due to the traditionalist view on the Aromanian "self", this coincidence was possible and it was so because the same patterns were used for imagining societies. In More's text,

"dishes of food are not served down the tales in order from top to bottom, but all the old persons, who are seated in conspicuous places, are served first with the best food, and then equal shares are given to the rest. The old people, as they feel inclined, give their neighbours a share of those delicacies which were not plentiful enough to go around. Thus due respect is paid to seniority, yet everyone enjoys some of the benefits."⁸³

In Boga's Moschopolis, the traditional way of life states that not only the old persons are respected but also the laws given by seniors govern the city itself. The old people have their certain place in churches, they are respected by their sons-in-law/daughters-in-law or nephews/nieces. The thieves are punished according to laws and, unfortunately, this is the only specification of the Moschopolitan law that is not enough to determine principles, institutions, the amount of written-laws or their categories. Also, the social structures are rigorously determined. There are guilds with their internal hierarchy, ecclesiastical ranks and built hierarchies upon the richness. It is important to notice that, unlike the other utopias where there is mentioned the name and the personality of the ruler of city (and by this particular feature, no individuality is mentioned in More's utopia, only the leader of it, the King Utopus, seems that utopia is designated to be a totalitarian state), no name is given as a leader of the city in the Moschopolitan utopia. As the classical utopian texts, Moschopolis possesses a depersonalised mass of citizens, in which one might find only a few individualities: Theodoros A. Kavalliotis, the president of Academy, some local elites (Emanoil Gojdu), metropolitan bishop of Moschopolis. Much better are represented those two characters that planned Moschopolis' havoc: Ali Pasha, the governor of Thessaly, and his Greek mistress. The author infers that these people are the leaders of the city and the main moments of the Moschopolitan everyday life were linked to their will.

The fifth feature of the Moschopolitan utopia is its character of a mimetic utopia. In itself, the city could not exist as an independent entity and it permanently needs models to which it must be compared. In order to be contemplate at least as great as the other urban models are, Velo compares Moschopolis' richness to Constantinople and Moschopolis' greatness is pictured only when the beholder contemplates Constantinople's greatness. Moschopolis needs Constantinople as a material presence, in order to rebuild its own physiognomy as the greatest urban unit in the area. The peak of mimetic utopia character of Moschopolis is attained by Boga who imagined that even from its very beginning, the founding shepherds tended to build a big city (from the initial village for herds), which had catch up the greatness of Thessaloniki (Salonika). This was the first invoked model. The second model follows the religious utopia: thanking God for their prosperity, Moschopolitans wish to build up as many monasteries and churches as they could and their scope was to attain the monastic complex from the mountain Athos, the spiritual centre of Christian-Orthodox. The third model is given by Athens, whose intellectuals came to Moschopolis and developed it culturally. The fourth model is Constantinople, as I stated hereinabove, and the capital of the Ottoman Empire is simple named "*Polea*" [The Polis]. The other models had lesser impact but they are mentioned in order to reveal the links of Moschopolis with the rest of the world: Leipzig, as one of the most renowned centre of leather-industry, Venice, Jerusalem and Gomorrah. The latter was used to emphasize the evil plan that presented Moschopolis as the New Gomorrah that

deserves to be annihilated. The desire to compare Moschopolis with another cities seems to be an inconsistency of the Aromanian utopian mind, namely, by that the feeling of urban uniqueness is seriously damaged by this comparison: Moschopolis is no longer an exceptional creation of nation but a mimesis of classical urban paradigms, with not any specific improvement.

The sixth particularity of Moschopolis is its assumed task of being an irradiative centre of culture. As we have seen hereto, Moschopolis gathered a sum of intellectuals from Athens; at this detail, Boga's imagination seemed to function on real grounds and this assumption might receive a scientific answer that Moschopolis had overcome Athens, but in the terms of Greek culture. The main cultural institutions of Moschopolis were Academy, the Church⁸⁴ and the printing press. As an exponent of a spreading-culture metropolis, Boga endows to the printing press the most important role but the imaginary construction of them often reaches the terms of a ridiculous picture. Academy, first of those two cultural institutions, was supposed to host conferences given by foreign scholars, detail without any evidence from an archaeological point of view. Concerning the printing press, Boga reached the peak of derision in presenting the activity of it in enlightening large masses of inhabitants and visitors. The book, as a symbol of Enlightenment and Romanticism, was the bearer of the Aromanian national "soul" and the cultural primacy of Moschopolis is given by books and it seemed that it was a national duty for every citizen to read as many books as one need to be educated in the Aromanian national dialect. Thus, the general image of Moschopolis' education is a huge mass of people reading and learning: children, old people, women, merchants, and so on: "everybody has a book in his hand/ And the whole city is an Aromanian school."⁸⁵

The last specific feature of the Moschopolitan utopia is the end of the city and the causes that made this end possible. It is a usual feature that utopias are to be imaginary places with happiness and perfection, but in the national mythology, Moschopolis is an unfinished drama.⁸⁶ It is construed in a Homeric and epic mode, and like a collective empathy for its collapse.⁸⁷ It had a glorious past but conspiracies defeated it. At this point, the conspiracy theory denies any neutral endeavour to search reasonable explanations for a fact that belongs to political history and it exceeded the utopian narrative and is a part of a larger nationalist conviction. In the Moschopolitan utopia, the main conspirators are Greeks, the Orthodox ecclesiastical hierarchy and the tool of materializing the conspiracy is the rebellious Ali Pasha, governor from Ianina, his Greek mistress, and Albanian guerrillas. This theory of conspiracy is present in all literary creations on Moschopolis and it is taken for granted by many scholars. The climax of the theory of conspiracy is the final battle between the "goods" and the "evils" in which Moschopolis perished heroically but, according to mythology, Moschopolitans have remained conscious of their nationality in their exile as being the elite of Aromanians.

By analyzing Moschopolis I have tried to show the main features which characterize the discourse on the city from its beginning to nowadays. At the end of the analysis and of what means the city of Moschopolis in the collective imagination of Aromanians, a confusion between different levels of understanding remains and a narrative set up for a national purpose and its place is still ambiguous, namely between literature and history. The common feature of both of them is the lamentation on Moschopolis' "grave", a general wailing which blocks any rational understanding. To put in another words, the scientific knowledge of Moschopolis' past must be entirely based on the separation of these two fields. But the demarcation between the two is not the case of treating it nowadays as a utopian narrative. The separation of the two approaches could undermine the utopian essence that was given to it, and show that the real Moschopolis was more an opened city rather than an isolated and pure area, that is an ordinary city. Interpreting Moschopolis as an urban utopia, literature, history, and architecture intermingled and its theoretical lacunae conferred it a higher degree of utopianism which come closer to utopian categories of Gabriel Liiceanu³⁸. He pleaded for the dichotomy between "utopia of philosophy" and "utopia of the intellect" by stating that the essence of utopia is the quality to be "nowhere", neither in time nor in space, the property to transcend the real. Any attempt to locate utopia is not the ideal type of utopia itself but the type of "utopia of the intellect", a heresy of the essence of the concept itself; then, the essence of utopia is "utopia of philosophy" because only a purely speculative construction fits in philosophy. Thus, the classical model of utopia is Plato, with his absolute "out-of-this world" space. From this philosophical point of view, Moschopolis is a body without any consistency.

Currently, Moschopolis is an emotional contemplation and its fate is abandoned to the divine will; because it is strongly focused on its final battle – most of the literary writings reveal as a supreme drama the moment of the final battle in which the city heroically perished. For those writers who have moaned and groaned, Moschopolis will rise from its own ashes – and Boga used the myth of the Phoenix bird – but until then, Moschopolis is contemplating as the New Jerusalem, the entire creation of God.

1 Karl Mannheim classifies utopias into four types: the orgiastic chiliasm of Anabaptists, that is, the idea of restoration of the purity of Christianity, movement appeared in the age of Reform and led by Thomas Münzer, the liberal-humanitarian idea ("the idea ... as a formal goal projected into the infinite future whose function it is to act as a mere regulative device in mundane affairs" (p. 197), the conservative utopia ("conservative mentality as such has no predisposition toward theorizing ... they tend ... to regard the environment as part of a natural world-order" (p. 206), and the socialist-communist utopia, which is the radical form of "the liberal utopia" as a reaction against the conservative utopia (p. 215). See Karl Mannheim, *Ideology and Utopia. An Introduction to the Sociology of Knowledge* (London - New York: Routledge, 1991). For my purpose,

- see especially the chapters devoted to "Ideology and Utopia", pp. 49-96, and "The Utopian Mentality", pp. 173-236.
- 2 "The idea of perfect order was born in the same atmosphere of ferment that gave birth to the idea of moral order ... Moral order ... is essentially subjective, dependent on a sustained conflict within man ... Perfect order ... is by definition static, the creation of divine authority, and must have a spatial location. The city has therefore never been identified with moral order, and the birth of the latter as an idea to some extent jeopardises the moral worth of city's identification with social order ... In the Greek as in Judaic tradition moral tinkers took a highly derogatory attitude toward the city both as a actual community and as claiming high status over other places through standing in a superior degree of social order, because in both capacities it necessarily embodied what they perceived to be evil as well as good. As a community the city concentrated in itself the best professional skill of the day regardless of the moral level of the profession - star prostitutes and confidence men as well as high priests and the best lawyers." See Sylvia L. Thrupp, "The City as the Idea of Social Order", Oscar Handlin, John Burchard, eds., *The Historian and the City* (Cambridge - Massachusetts & London: The MIT Press, 1963), pp. 123-124.
 - 3 Judith Shklar, "The Political Theory of Utopia", Frank E. Manuel, ed., *Utopias and Utopian Thought* (London: Beacon Press, 1971), p. 106.
 - 4 By its location, the island is available for conferring a paradisiacal cultural content due to its mysteries and difficulties in penetrating it by the human civilization. Even from its first mentioning, amid the word and the theme of island was established an intimate relationship. The first appearance of the word "utopia" is directly related to the island as the best place to live in, also considered as "nowhere" or "noland" just because of the physical impossibility to materialize it. The British Lord Chancellor and Catholic martyr Sir Thomas More invented the word "utopia" in the second decade of the sixteenth century combining two Greek words: *ou* (not) and *topos* (place) and the word and the title of his book, *Concerning the highest State of the Republic and the new Island Utopia*, displays that the most perfect place for human beings to dwell and the most perfect form of government is such a place like an island. The second favorite theme of utopian discourse is the city, which is even older than the island is, and its first appearance as of the best city can be found in one of Plato's dialogues, namely *Republic*. Considered as the first utopian text in history of ideas, *Republic* is also the first rational arrangement over the entire human aspects of life: leaders, institutions, social status and behavior, economic activities and political customs.
 - 5 Mainly inhabited by Greeks and Aromanians and having a certain economic degree of importance of the region, Moschopolis was the case on which the Aromanian nationalism concentrated and transformed it from an urban entity into a utopian dream. Devastated and destroyed by two waves of violent confrontations in 1768 and 1788, Moschopolis became the Golden Age of Aromanians' past.
 - 6 Since the Ottoman Empire gradually lost its political authority over the Balkan Peninsula, the newly established national states began to fight for territorial expansion and for taking-up on their behalf on as much broader geopolitical space as possible. The former Ottoman administration left behind it a combined population, Christians and Muslims, Slavs and non-Slavs, and the national conflicts were typically the fruit of confrontations among different nations, precisely by fighting mythological discourses.
 - 7 One of the key-names in this purpose shall be that of Nida Boga, author of a poem on Moschopolis during the 1950s, signals the most complex form of literary construction of the Moschopolitan utopia.
 - 8 Hayden White, *Metahistory* (Baltimore - London: The Johns Hopkins University Press, 1973), pp. IX-XII.
 - 9 *Ibidem*, p. 31.
 - 10 The biographical data regarding Teodoros A. Kavalliotis' life is unsure and many lacunae shade his existence. These lacunae do not allow one to give exact information on his life. It seems to be

- that he lived in Moschopolis somewhere during the second half of the eighteenth century until around 1800.
- 11 Klaus Heitmann quotes Franzos in his works on the image of Romanians in the German linguistic sphere. Hence, the quotes shall be taken from the Romanian version as *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german* (The Image of Romanians in the German linguistic Space) (București: Ed. Univers, 1995), p. 41.
 - 12 Idem, p. 54.
 - 13 This theme has a recent career, mainly after 1989, when the totalitarian regimes of East-Central Europe inevitably collapsed. Two of the authors got the greatest fame: Larry Wolff, for his study devoted to the region, and Maria Todorova whose book on the Balkans fitted in with the questions linked to the wars from former Yugoslavia. Searching the history of the concept of Eastern Europe and showing that the West-East division is relatively new, Wolff thought "it was Western Europe that invented Eastern Europe as its complementary other half in the eighteenth century, the age of Enlightenment". See Larry Wolff, *Inventing Eastern Europe. The Map of Civilization on the Mind of Enlightenment* (Stanford, California: Stanford University Press, 1995), p. 4.
 - 14 Mentioned for the first time in a Byzantine chronicle from the tenth or the eleventh century, Vlachs or Aromanians are a Latin-speakers group of people who were spreading predominantly over the Southeastern part of actual Bulgaria, islands in today's Macedonia, Eastern Albania, Northern Greece, and Southern Serbia.
 - 15 It was a usual sense to name the Orthodox Church, "the Greek Church", and the Catholic Church as "the Roman Church". The confusion of terms was typical of the Early Modern period and the change of it started after the national idea reshaped the debate on identity.
 - 16 Today's Voskopoje, Moschopolis was located in the Western part of the Ottoman Empire (the South-East of today's Albania). Travelling through Balkans, Tom J. Winniffrith observes hitherto the presence of Vlachs in that area: "Voskopoje, formerly Moschopolis, is the most famous Vlach settlement and indeed in the eighteenth century was one of the largest towns in the Balkans. Reduced to a shadow of its former greatness by Ali Pasha, it suffered heavily again in the Second World War." See Tom J. Winniffrith, *The Vlachs: The History of a Balkan People* (London: Duckworth, 1987), p. 35.
 - 17 Winniffrith's second book on Aromanians is less scrupulous and more based on his travels throughout the Balkans. I utilise only his first book, which is cited above, but for supplementary details on Aromanian aspects I also indicate T. J. Winniffrith, *Shattered Eagles: Balkan Fragments* (London: Duckworth, 1995).
 - 18 Winniffrith, *The Vlachs*, p. 130.
 - 19 Ioan Arginteanu, *Istoria românilor macedoneni* (The History of Macedo-Romanians) (București, 1904), p. 233. Here, I want to eliminate a possible misunderstanding: "Aromanians", "Vlachs", "Macedo-Romanians" are many names used to designate the same ethnic group; also they call themselves "Armâni". Turning back to Arginteanu's interpretation on Moschopolis' sack, he advances a number of 50,000 "Greeks" killed by Muslim Albanians. He also affirms that Greeks, Aromanians and the Christian Albanians inhabitants of the city and its hinterland were massacred by the Turkish army and by the Muslim Albanian paramilitary forces.
 - 20 Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească. Evoluția ei de la origini pînă la pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei* (The Aromanian Issue. Its Evolution from Origins until the Peace from Bucharest (1913) and the Stance of Austria-Hungary) (București: Ed. Enciclopedică, 1994), p. 123.
 - 21 One of those cases was Ali Pasha, the blamed notable for Moschopolis' devastation, who, although he manifested both ambitions of ruling by himself in central and southern Albania and northern Greece and imperial ambitions (the French emperor Napoleon Bonaparte intended to set Ali on the throne of the Ottoman Empire), he maintained his loyalty to the sultan. See Stanford Shaw, *History of the Ottoman Empire* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), pp. 267-271.
 - 22 Peyfuss, *loc. cit.*, p. 123.

- 23 Sometimes perceived as an imperialistic discourse, which suffocates the other versions of "Romanianness", the Romanian national discourse has constantly engulfed all other Balkan versions, which claim Latin origins. The Aromanian national canon has admitted the Romanian supremacy, only recently has it manifested independence in standardizing the language and in writing history. One of the hottest debates, which have been lasting for a couple of years, divided some of the Aromanian intellectuals into two groups. The first one is radical and considers Aromanian and Aromanians as separated language and nation, which infers, in their opinion, which a new national cannon has to be built. The second one is moderate and thinks that Aromanian and Aromanians is a distinct facet of a greater Romanian language and Romanian nation.
- 24 Sorin Antohei, *Utopica. Studii asupra imaginarului social* (Utopica. Studies on Social Imaginary) (București: Ed. Științifică, 1991), pp. 61-62.
- 25 The refugees from Moschopolis founded many colonies in Vienna, Buda and Pest. There were some "Greek companies" mentioned before 1788, but after that date many new colonies were set up, especially in the Habsburg Empire. The first conflict between Greeks and Aromanians, which concerned the edifice of the Orthodox parish from Pest, is mentioned around 1802.
- 26 Theodor Capidan considers that Moschopolitans were the elite of Aromanians; they were "beautiful, urbanized, educated". See Theodor Capidan, *Aromânii. Studiu lingvistic* (The Aromanians. A Linguistic Study) (București: Imprimeria Națională, 1932), p. 35.
- 27 Appeared in the beginning of the nineteenth century and developed by the Romanian intellectuals from the Habsburg Empire, the Latinist theory stated that Romanians are the direct descendants of the Roman Empire. The actions of Latinists were concentrated on linguistics and history and they were the promoters of the standardized Romanian language as a Neo-Latin one.
- 28 See Rogers Brubaker, *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996).
- 29 Arginteanu, *op. cit.*, p. 259.
- 30 C. Constante, *Macedoromânii* (The Macedo-Romanians) (București, 1943), p. 30. Arginteanu also considers that printed materials from Moschopolis were released in the Greek language. See Arginteanu, *op. cit.*, p. 259.
- 31 Constante, *loc. cit.*, p. 30.
- 32 A. Wace, M. Thompson, *The Nomads of the Balkans* (London, 1914), quoted by Winnfrith, *The Vlachs*, p. 131. In this particular detail, Wace and Thompson's reservations have a deductive support; it may be noticed that Kavalliotis published his dictionary in Venice. Either this proves that Wace and Thompson's doubts are well-founded or at least it can be discussed, or other reasons made Kavalliotis choose to print his book elsewhere. The existence or the non-existence of a printing press in Moschopolis was a very important detail since it revealed the cultural function of the city throughout the region, and it was a testimony for national discourse to support an active presence of the Aromanians during the historical times. If this printing press was a real enterprise then we could surmise that it was a source for Greek books.
- 33 There are two pieces of linguistic artefacts: the first is a lithography found in the village of Ardenica and the second is an undated inscription from a jar (See Peyfuss, *op. cit.*, p. 23). Interpreting these poor evidences, Hristu Căndroveanu is a very good example of the so-called "protochronism". For a better understanding of what follows hereunder, it must be add that the oldest text written in Romanian is a letter, which was dated in 1521. Căndroveanu states that the Aromanian writer Leonida (Nida) Boga said to him that "... in the Aromanian village of Linotipi from Greece, there is the church devoted to Saint Zechariah, whose frontispiece bears an inscription written in Aromanian which was decrypted as follows: 'Whoever will enter this church and cross himself piously, may God help him.'" See Nida Boga, *Voshopolea* (The Moschopolis) (București: Ed. Fundației Culturale Aromâne "Dimăndarea Părintească", 1994), p. 191. According to Boga, the inscription is dated at 1426, therefore almost one hundred years before the first known document printed in Romanian.

- 34 Theodor Capidan stated that the Aromanian language was standardised by Franz Miklosich and Gustav Meyer towards the end of the eighteenth century. See Capidan, *op. cit.*, pp. 49-50.
- 35 Arginteanu, *op. cit.*, p. 278.
- 36 See Peyfuss, *op. cit.*, p. 24.
- 37 Those texts are three writings concerning logic, physics and metaphysics. For a complete analysis of them, see Victor Papacostea, *Civilizație românească, civilizație balcanică* (The Romanian Civilization as a Balkan Civilization) (București: Ed. Eminescu, 1983), p. 368.
- 38 In Peyfuss' book, (p. 24) one finds the title "Lexikon Tetragloson", while in Winnifrith's (*The Vlachs*, p. 137) the title is "Eisagogiki Didaskalia". Winnifrith considers that Daniel of Moschopolis "gives words and phrases in Greek, Albanian, Vlach, and Bulgarian, but the latter three languages are all written in Greek characters. Dimitrios Darvaris from Klisoura published a simple Greek grammar for Slavs and Vlachs, only mentioning incidentally that he was a Vlach, although he did write in Roman characters."
- 39 Arginteanu, *op. cit.*, pp. 260-261. The translation made by Capidan is slightly different: "Albanians, Romanians, Bulgarians and other speakers be happy/ and be all prepared to become Greeks/ By leaving your barbarian language, voice, and habits" (Capidan, *op. cit.*, p. 61, note 1).
- 40 That booklet is considered the first Aromanian book for abecedarians and it was entitled *Noua pedagogie sau Abecedar ușor spre a învăța pe copiii tineri carte românească în deobște întrebuițare la Aromâni (Româno-Vlahi)* (New Pedagogy or Basic Abecedar for teaching young Children the Romanian Language, especially for the Usage of Aromanians or Romanian-Vlachs) (Posen - Wien, 1797).
- 41 The main sense of the word "Vlach" was "shepherd", with no national connotations. This fact was recognised by the majority of all scholars who studied the problem of Vlachs. Winnifrith writes that "the word *blachos* in Greek can mean merely a shepherd, and this has resulted in confusion between Vlachs and other nomads ... and a reluctance to admit that Vlachs could be anything other than nomadic shepherds, when in fact they have risen to positions of wealth and distinction as merchants and craftsmen. The word can also have a derogatory connotation, and perhaps this is one reason why most Vlachs ... do not call themselves by this name, though they recognise it." (Winnifrith, *The Vlachs...*, p. 1).
- 42 Actually, he came from Monastir (today's Republic of Macedonia) to the Habsburg Empire and studied medical science in Buda.
- 43 See Peyfuss, *op. cit.*, p. 25.
- 44 About Boiagi's place and year of birth there are quite different opinions. While Peyfuss thinks that Boiagi was born in Buda in 1780, Căndroveanu considers that Boiagi was born in Moschopolis in 1770. See Peyfuss, *op. cit.*, p. 26, and Hristu Căndroveanu, *Antologie de proză aromână* (Anthology of Aromanian Prose) (București: Ed. Univers, 1977), p. 195.
- 45 Mihail G. Boiagi, *Gramatică română sau macedo-română* (Romanian or Macedo-Romanian Grammar) (București: Tipografia Curții Regale, 1915), p. X.
- 46 This is one of the most debated dichotomy of Enlightenment, made by Moses Mendelssohn in article "On the Question: What is Enlightenment?" in James Schmidt, ed., *What is Enlightenment? Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions* (Berkeley - Los Angeles - London, University of California Press, 1996), p. 54.
- 47 Arginteanu, *op. cit.*, p. 266.
- 48 The area of Moschopolis and how big it was actually as a city is another subject of investigation. Quoted by Neagu Djuvara, the unbiased historian Peyfuss advances the figure of 20,000 inhabitants. According to Pouqueville, the French consul in the Ottoman Empire during the assault on Moschopolis, the settlement had between 40,000 and 60,000 inhabitants. Peyfuss considers Pouqueville's estimation exaggerated but the nationalist discourse adopted enthusiastically Pouqueville's testimony. See Peyfuss' study in Neagu Djuvara, ed., *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin* (Aromanians. History. Language. Destiny) (București: Ed. Fundației Culturale Române, 1996), p. 101.

- 49 In spite of the Romantic project of national emancipation, Aromanians were actively engaged in Greek organisations, which fought for the independence of Greece. Narrating the upheaval from 1821 (Romanian historiography names it "the national revolution"), Arginteanu classifies it as a "Greek revolution", neglecting completely the role of Tudor Vladimirescu, the Romanian leader of the upheaval ("a Wallachian peasant then beginning his own peasant revolt against the nobles" as it was considered in Stanford J. Shaw & Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992). Arginteanu also considers that the conspiracy organised by the Greek secret society *Philiki Hetairia* ("Society of Friends") was conceived as such by an important number of Aromanians, who became active members of this association. Arginteanu overstates considering that Rigas, the author of the Greek revolutionary anthem was Aromanian. See Arginteanu, *op. cit.*, pp. 245-247.
- 50 These educational actions were encouraged by the suitable climate of the issued decree by the Habsburg Emperor Francis I, in 1811, which gave Romanians the possibility of constituting schools in Romanian.
- 51 The same situation took place in the Greek national canon, which deprived Moschopolis of all its Aromanian tenants claiming that Muslims attacked and destroyed a Greek city.
- 52 In the 1840s, the Romanian historians and participants at the 1848 revolution Mihail Kogălniceanu, Nicolae Bălcescu, Timotei Cipariu, Eftimie Murgu commented on Vlăch's status within the Balkan countries and the Vlăch question became one of the directions of the Romanian foreign policy.
- 53 Dimitrie Bolintineanu, *Călătorii* (Travels) (București: Ed. Minerva, 1987), pp. 217-267.
- 54 The Romantic program of Romanian national awakening stipulates that moving toward increasing the national consciousness was meant to be a set of radical claims, which consisted of making educational system accordingly. The main task of the newly established educational system was mainly the revival of national historical myths and the codifying the Romanian language. See Mirela-Luminița Murgescu, *Între „bunul creștin” și „bravul român”. Rolul școlii primare în constituirea identității naționale românești (1831-1878)* (Between "the good Christian" and "the brave Romanian". The Role of the Primary School in the Formation of the Romanian National Identity, 1831-1878) (Iași: Ed. A'92, 1999), 262 p.
- 55 To put the relationship between utopia and violence in the terms of Karl Popper, a question to which the most difficult answer to give is "how can a decision be reached?" Popper's answer is mainly related to two possible ways: either by argument or by violence. As he declared himself an enemy to any form of violence, Popper thinks that these two notions are intermingled and although propaganda uses arguments too, there is a difference between the argument, which counts for a decision, and the argument, which ends up in violence. The difference "lies rather in an attitude of give and take, in a readiness not only to convince the other man but also possibility to be convinced by him." This urges one to reflect on this relation between utopia and violence, and the attitude of "give and take" belongs to the urban and cosmopolitan settlement. See Karl R. Popper, *Conjectures and Refutations. The Growth of Scientific Knowledge* (London: Routledge, 1989), p. 356.
- 56 Paul Comea, *Originile romantismului românesc* (The Origins of the Romanian Romanticism) (București: Ed. Minerva, 1972), p. 469.
- 57 Macedonia and the whole part nowadays known as Northern Greece was a territory with important number of Aromanian inhabitants. The actual Voskopojc built on the old area of Moschopolis is located close to the Albanian-Macedonian border. Today, Aromanians but more by Albanians dwell in that area.
- 58 Peyfuss, *op. cit.*, p. 49.
- 59 Internationally recognized as an independent state after the treaty of Berlin (1878), Romania intensified its foreign policy over the Balkans lands dwelled by Aromanians, at that time some of those territories being under the Greek administration. This generated political and diplomatic tensions, which culminated in mutual recall for diplomatic missions from one another.

- 60 To these tensions were added those generated by Romanian activists in the Balkans who were paid to constitute Romanian schools in Macedonia. The Ottoman police expelled some of those Romanian activists, considered spies, after complaints of the Greek Patriarchate in 1878. Supplementary tensions were raised in 1892, when the Graecophile Aromanians disapproved of the appointment of an Aromanian bishop, nominated by the Ottomans. The bilateral relationships between Romania and Greece remained very troubled and confused until around 1910.
- 61 The review "Lumina" ("The Light") of the Romanian high school from Bitola (Macedonia) published the main texts on national mourning of Moschopolis.
- 62 The presence of Aromanians in the structures of the Iron Guard was very active. Constantin Papanace, one of them, was a leader of the Iron Guard in his western exile and he wrote some pieces on both Romanian and Aromanian histories.
- 63 Gheorghe Constantin Roja, *Cercetări despre românii de dincolo de Dunăre* (Craiova, 1867), p. X.
- 64 Antohi, *op. cit.*, p. 39.
- 65 In order to summarize one hundred-fifty year of Aromanian historical studies, still the cliché constitutes an important and widespread belief of many Aromanians on their national past, with special applications to the Moschopolitan utopia. I take as an example the case of Matilda Caragiu-Marioțeanu, a Romanian scholar having Aromanian origins. Her study, "Un dodecalog al aromânilor sau 12 adevăruri incontestabile, istorice și actuale asupra aromânilor și asupra limbii lor" (A Dodecalogue of Aromanians or 12 Incontestable Truths, Historical and Actual on Aromanians and on their Language), was included in Djuvara, ed., *op. cit.*, pp. 168-183. Briefly, she strongly believes that her article has to be a set of national commands, "a dodecalogue for any Aromanian", and this is as paradigmatic as for all myths and commonplaces of any national insight on the past. The author witnesses for a "scientific creed" linked to her ethno-psychological existence as "an Aromanian being" and she codifies "twelve eternal truths" concerning the Aromanians past, in fact a collection of national stereotypes, most of them related to language as the essential element of Aromanian ethnic ontology. Matilda Caragiu-Marioțeanu considers the Aromanian nation as an ethnic individuality within the larger notion of "Romanianness". On the contrary, Max Demeter Peyfuss denies the usage of "Romanian" as a general term for all Balkan varieties of Romanic language. For him "there are Vlachs who do not show any form of Romanic self and they must not be treated like a sort of Romanian." See Max Demeter Peyfuss, "Romanitatea balcanică: perspective de cercetare," (The Balkan Romanity: Perspectives of Research) *Luceafărul* ("The Morning Star") 5/105 (1992), pp. 8-9.
- 66 See Nida Boga, *op. cit.*, p. 193.
- 67 Leonida (Nida) T. Boga (1886-1974) was born in Veles (today's Republic of Macedonia). He was initially educated in the Greek language, and when schools for Aromanians were opened in the Balkans, at the beginning of 1880s, he was transferred to the Romanian high school from Bitola. He was graduated in history and geography at Bucharest University and was appointed as teacher. He took part in the second Balkan War (1913) and in the First World War (1916-1918). He was hired as teacher in Chișinău, the capital of Bessarabia and also was manager of National Archives of Chișinău. He edited twenty volumes of documents regarding the history of Bessarabia, two volumes on the history of Wallachia' seventeenth century, and as a writer wrote stories and poems in the Aromanian dialect. After the end of the Second World War, he was questioned and harassed by the Romanian communist secret police (the Securitate) as a former functionary of the Romanian administration in Bessarabia. The poem "Moschopolis" was written between 1947-1950 and it was an older project of the author. Boga died in 1974, in Vaslui (Eastern Romania).
- 68 Sorescu considers that so great was Boga's work in the field of the Aromanian dialect that he considers Boga as a potential winner of the Nobel Prize, as Frederic Mistral received it for restoring the provençal dialect from southern France at the nineteenth century. See Boga, *op. cit.*, p. 192.
- 69 Nicolae Batzaria (1874-1952) wrote a story entitled "Din vremuri de obidă", which is a short story about imagined sufferings of Moschopolitans after their flee from the devastated city. Batzaria's story was published in Hristu Candroveanu, ed., *op. cit.*

- 70 The writer Oani Foti (1887-1940) was educated in the same high school of Bitola and in Bucharest. Nicoale Caratana and Kira Iorgoveanu are writers who are still active.
- 71 Nicolae Velo, "Moscopolea" (The Moschopolis), published by Hristu Căndroveanu and Kira Iorgoveanu, eds., *Un veac de poezie aromână* (One Hundred Years of Aromanian Poetry) (București: Ed. Cartea Românească, 1985). Nicolae Velo (1882-1924) also wrote a poem dedicated to another overthrown settlement, Gramoste (today's northern Greece), which was destroyed in the same period as Moschopolis was. Entitled "Șana și arderea Gramosteii" (Șana and the Burning of Gramoste), the poem was reprinted by Hristu Căndroveanu, ed., *Antologie lirică aromână* (An Aromanian Lyrical Anthology) (București: Ed. Univers, 1975). This is another example of Aromanian national mythology, with an historical event that was hyperbolized in literature. According to this legendary version of the poem, Gramoste was burnt because of a very beautiful girl who was desired as a mistress by the Ottoman governor Ali Pasha. Being refused, Ali ordered to Albanian guerillas and Turkish troops to crush down the settlement.
- 72 Boga placed Moschopolis next to the Gheg populated area in the northern Albania, which is quite opposite to the southern part of Albania where the Tosk population lives in and where were found archaeological traces of the settlement.
- 73 Boga, *op. cit.*, p. 16.
- 74 It seems that the myth of the founder shepherd exists within the entire area of northern and southern Danube; the legendary foundation of today's Romanian capital is considered to be the act of the shepherd Bucur, and the name of the city might be translated "the settlement of Bucur's descendants".
- 75 Boga, *op. cit.*, p. 15.
- 76 Plato, *Republic* (Oxford: Oxford University Press, 1998), pp. 72-73.
- 77 Thomas More, *Utopia* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), pp. 162-163.
- 78 Nicolae Caratana's poem *Bocet pentru Moscopole* [Bewailing Moschopolis], is a long row of sighs over the city. He wants to cry but he cannot do it and he pleases God to heal the injuries of Moschopolis. See Căndroveanu, Iorgoveanu, *op. cit.* In her *Antologie de poezie populară aromână* (Anthology of Aromanian popular Poetry) (București: Ed. Minerva, 1976), Kira Iorgoveanu included a popular poetry on Moschopolis' end. The doubts originate in the fact that this poetry has many common features of nationalist paradigm, and the doubts are amplified by the lacunae of detailed explanations of the author regarding the circumstances in which this popular creation was discovered.
- 79 Boga, *op. cit.*, p. 11.
- 80 Nikolai Todorov, *The Balkan City 1400-1800* (Seattle - London: University of Washington Press, 1983), p. 6.
- 81 Boga, *op. cit.*, p. 16.
- 82 Boga, *op. cit.*, p. 32.
- 83 More, *op. cit.*, p. 143.
- 84 In Boga's opinion the Church played an important role being considered as a pillar of national education. The Church's implication in public sphere is stressed by the holy service in Aromanian, and the mission of working in printing books in national language was given to the Orthodox monks (See Boga, *op. cit.*, p. 45). As if being aware of its importance, monks defended Moschopolis' printing press until the last moments of city's existence.
- 85 Boga, *op. cit.*, p. 48.
- 86 In Iorgoveanu's poem dedicated to Moschopolis, the city is considered an "opened injury" which never will be healed.
- 87 The ancient Greek poet Homer and his poems were real cultural obsessions for Aromanian writers. Căndroveanu qualifies Boga as being "un poet homerid" [a Homeric poet], the same label being applied to other Aromanian writer, George Murnu (1868-1957), the translator of Homeric poems into the Romanian language.
- 88 Antohi, *op. cit.* pp. 64-67.

DEBATES ON DEVELOPMENT IN AN EUROPEAN SUBURB: EUGEN LOVINESCU'S THEORY OF "INTEGRAL IMITATION"

Dragoş Petrescu

Interwar Romania was characterized by a diverse and highly sophisticated intellectual life. In this respect, Keith Hitchins stated that "in the period between World Wars I and II there was an intensity and variety of intellectual expression in Romania perhaps never before equaled."¹ In a similar vein, Daniel Chirot wrote: "For a contemporary American sociologist steeped in the debates currently at the fore of macrosociological theory, it is startling and sobering to discover that in the 1920s some Romanian intellectuals were engaged in essentially the same controversies, and their polemic was conducted on a level at least as sophisticated as that of today."²

The majority of the scholars interested in the Romanian cultural phenomenon agree that, in the interwar period, the great intellectual debates concentrated with even more intensity than before on the nature of Romanian ethnicity and culture. Hence, the search for "national values," the strive to define Romanians' "essential character," and the emphasis on the "idea of Romanianness." Although it is difficult to classify the large variety of viewpoints generated by such debates, one can still identify the two currents that polarized the intellectual life of the period, and label those from one side as "Europeans" or "Westernizers," and those from the other as "traditionalists" or "indigenists." A detailed analysis of the debates and the arguments provided by each of the two rival groups is beyond the scope of the present paper. However, it is worth remembering that, by the end of the interwar period, the indigenist camp proved to be the most influential.

This study concentrates on the major ideas put forward by the literary critic Eugen Lovinescu (1881-1943), one of the prominent "Westernizers" of the period.³ As Virgil Nemoianu observed, "for about twenty years, Eugen Lovinescu was the most seminal and forceful spokesman for classical liberalism in Romania, and the only one to respond in a creative way to the challenges of a rapidly changing historical environment."⁴ Unfortunately, Lovinescu did not have many followers during his lifetime, and, in this respect, Katherine Verdery aptly puts it: "That he was spitting into the wind of his time is evident in the defeat of his nominations for membership in the Romanian Academy and for a university post."⁵

The present paper discusses at length only Lovinescu's ideas concerning Romania's development and "catching up" with the West. Consequently, the analysis focuses on *History of Modern Romanian Civilization*, his major oeuvre, the three-volume work published between 1924 and 1926, in which he developed his theory of *synchronism* or "integral imitation." The discussion on Lovinescu's work within the context of the Romanian interwar debates on development and modernization goes beyond the limits of this study. Instead, this author limits himself to trace his sources of inspiration and to emphasize how similar ideas emerged in a later period and in a different context. Therefore, since Lovinescu was deeply influenced by the works of the French sociologist Jean-Gabriel Tarde (1843-1904), the first part of the present paper addresses Tarde's ideas, especially his *lois de l'imitation* (laws of imitation). The second part discusses Lovinescu's concepts of *synchronism* or "integral imitation," by which he attempted to explain the process of modernization that started in Romania beginning in the 19th century. The third part compares Lovinescu's approach to economic development and modernization with some of the ideas that emerged from the early modernization theory, developed in the United States during the 1950s and based on the theory of *cognitive dissonance* coined by the psychologist Leon Festinger. More specifically, this part analyzes, in a comparative perspective, Albert O. Hirschman's concept of *inverted sequences* and Lovinescu's concept of *synchronism*. In terms of "catching up," "development" or "modernization," this study concludes, the ideas of the two authors conspicuously resemble. To Lovinescu, who referred to the case of Romania, *synchronism* with the West can be achieved through massive import – wholesale in the beginning, critical afterwards – of Western "forms" that would be filled gradually with "substance." Three decades later, reflecting on another geographical zone that had to "catch up" – Latin America – Hirschman proposed a strategy of overcoming economic backwardness and stirring development based on *inverted sequences*. He advanced the idea that carefully planned ventures, with a complicated technology, are more likely to succeed due to the compulsion to maintain them, which makes such investments less exposed to the inevitable gradual deterioration in a non-Western environment. In other words, the import of thoroughly chosen Western "forms" promotes economic development.

JEAN-GABRIEL TARDE'S "LAWS OF IMITATION"

In 1890, Tarde published his book, *Les lois de l'imitation* (The Laws of Imitation), which was considered by some authors to be his most famous sociological work.⁶ As already mentioned, in elaborating his theory of "integral

imitation,” Lovinescu drew on Tarde’s laws of imitation but he interpreted differently the orientation of the imitation process. Therefore, this part is concerned mainly with Tarde’s laws of imitation.

In order to explain these laws, Tarde used three concepts: *invention*, *imitation* and *opposition*.⁷ For him, invention is the source of human progress. He defined *progress* as a “kind of collective thinking, which lacks a brain of its own, but which is made possible, *thanks to imitation*, by the solidarity of the brains of numerous scholars and inventors who interchange their successive discoveries [emphasis added].”⁸ As shown by the fragment quoted above, the concept of imitation is central to Tarde’s sociological work. However, as some authors have observed, he does not offer an explicit definition of the term. Nevertheless, in the preface of the second edition of his *The Laws of Imitation*, he defines imitation as a “quasi-photographic reproduction of a cerebral image.”⁹ For Tarde, the crucial question was why some inventions and discoveries diffuse successfully while others are forgotten. It was the need to answer such an essential question that incited him to elaborate the laws of imitation.

According to Tarde, the “supreme law of imitation” can be defined as imitation’s tendency toward “indefinite progression.”¹⁰ Known as the “law of progressive enlargement” this law epitomizes Tarde’s conception of the relationships between the three basic concepts: *invention*, *imitation* and *opposition*.¹¹ In this respect, Terry N. Clark offers an insightful summary of Tarde’s ideas:

Inventions, the creations of talented individuals, are disseminated throughout social systems by the process of imitation. These imitations spread – to use one of Tarde’s favorite analogies – like the ripples on the surface of a pond, regularly progressing toward the limits of the system until they come into contact with some obstacle. The obstacle, however, is likely to be the imitation of some earlier invention, and when the two collide, from their opposition is likely to emerge a new product – that is, a new invention – which in turn is imitated until it too meets further obstacles, and so on, ad infinitum.¹²

Tarde argued that “social progress is accomplished through a series of substitutions and accumulations.”¹³ Therefore, in his view, inventions and discoveries might compete and replace each other or might combine and augment each other. In Tarde’s words, it is about “alternative” inventions and discoveries in the first case, and of “accumulable” inventions and discoveries in the second.¹⁴

Tarde’s second law of imitation can be formulated as follows: “The more similar are inventions to those already imitated and hence institutionalized in a particular social system, the more likely they are to be imitated.”¹⁵ By refining this law, Tarde further elaborated two sets of laws: the *logical* and the *extra-*

logical laws of imitation. The “logical” law of imitation states that: “The closer a particular invention is to the most advanced technological aspects of a society, the more likely it is to be imitated.” The “extra-logical” law of imitation reads as follows: “The more an invention meets the predominant cultural emphasis, the more likely it is to be imitated.”¹⁶

The “logical” laws of imitation are related to the logical aspect of inventions and discoveries. As shown above, Tarde distinguishes between “alternative” and “accumulable” inventions. The struggle between alternative (substitutable) inventions conveys to a “logical duel,” whereas the encounter of accumulable (complementary) inventions results in a “logical union.”¹⁷ Nevertheless, the society witnesses simultaneously a continuous, two-faceted process of struggle between substitutable inventions and, respectively, of aggregation of complementary inventions. Such a process conveys to what Tarde called a “logical strain.” In his view, there are two basic sources of “logical strain.” In the first case, “logical strain” is produced by the simultaneous presence of relatively incompatible inventions in a society, at least for some time. Obviously, the society would decide eventually which inventions are more appropriate. In the second case, “logical strain” is generated by the general and irreversible advancement of knowledge, which would lead to an increasing number of inventions and would make difficult to maintain a sort of consistency of thought. Hence, Tarde’s idea that the 19th century was a century of inventions, while the 20th century would have to be dedicated to the rationalization of the inventions of the previous century.¹⁸

Tarde formulated two basic “extra-logical” laws of imitation. First, he asserted that extra-logical imitation proceeds “from the inner to the outer man” or from “inside” to “outside:”

Imitation, then, contrary to what we might infer from certain appearances *proceeds from the inner to the outer man*. It seems at first sight as if people or a class began to imitate another by copying its luxury and its fine arts before it became possessed of its tastes and literature, of its aims and ideas, in a word, of its spirit. Precisely the contrary, however, occurs.... This progress from *within* to *without*, if we try to express it more precisely, means two things: (1) That imitation of ideas precedes the imitation of their expression. (2) That imitation of ends precedes imitation of means. Ends or ideas are the *inner things*, means or expressions, the outer [original emphasis].¹⁹

As the above cited paragraph shows, the first “extra-logical” law of imitation states that the imitation process takes place from *within* towards *without* or, in other words, that ideas are adopted before their material expression.

The second “extra-logical” law of imitation is related to the way in which imitation is channeled in a given society. In this respect, Tarde argued:

Nevertheless, on the whole it is the generous radiation of the warm body towards the cold, not the insignificant radiation of the cold body towards the warm, that is the main fact in physics and the one which explains the final tendency of the universe towards an everlasting equilibrium of temperature. Similarly, in sociology, *the radiation of examples from above to below is the only fact worth consideration* because of the general leveling which it tends to produce in the human world [emphasis added].²⁰

Therefore, Tarde considered that imitation is channeled from the elites to the masses or from the highest social stratum to the lowest. Hence, his emphasis on the importance of elites in diffusing new inventions. The presentation of Tarde's main ideas regarding progress, invention and imitation aims to provide the necessary elements for understanding Lovinescu's theory of "integral imitation." Moreover, the discussion on the concept of "logical strain" intends to present an intellectual background for understanding modern concepts such as "cognitive dissonance."

EUGEN LOVINESCU'S IDEA OF SYNCHRONISM

The debate on Romania's developmental path started in the second half of the 19th century. It is generally accepted nowadays that the philosopher and literary critic Titu Maiorescu (1840-1917) was the first outstanding intellectual who articulated a radical critique of the modernization program based on the implementation of Western-type institutions in Romania. It is in his seminal article "În contra direcției de astăzi în cultura română" (Against the current trend in Romanian culture), published in 1868, that Maiorescu developed his theory of "forms without substance" (*forme fără fond*). In his conception, the program of rapid and uncritical import of Western institutions – which was imposed upon the Romanian society – hampered its gradual, organic development.²¹ Nevertheless, Maiorescu acknowledged that the "forms" could precede the "substance," but only for a short time span. Otherwise, the wider the gap between forms and substance and the longer the period of exposure to such forms, the more falsified the pattern of the Romanian modern civilization would become.

Lovinescu, however, had a totally different opinion. In his view, the Romanian cultural "substance" was not able to develop properly without borrowing Western forms. Such forms would determine the emergence of a modern and original Romanian culture, in synchronism with the more advanced cultures in the world. Lovinescu argued that, until the 19th century, Romania, being isolated from the Western civilization, developed inferior cultural forms and genres:

Isolated from the rhythm of Western civilization by its surroundings and its religion, the Romanian people was unable to develop in its own manner and was derouted from the potentialities of its race; *for entire centuries it expressed its Latin thought in cumbersome cyrillic letters; descended of those whose unbeaten will and energy conquered the world, our soul was dislocated by infiltrations of oriental fatalism* [emphasis added].²²

Furthermore, Lovinescu approached the debate “culture” vs. “civilization,” stressing his preference for “civilization.” As Nemoianu notes, Lovinescu understood the concept of “culture” as “the organic unity of creative and spiritual endeavors,” which included philosophy, art, and religious beliefs, while “civilization,” in his view, referred to “the sum of repetitive technical or organizational activities,” such as economy, politics and technology. However, as Nemoianu further asserts, “Lovinescu clearly rejected an antagonistic use of culture and civilization, often spoke of the solidarity between the two, and developed a sophisticated theory of their interaction.”²³

In his *History of Modern Romanian Civilization*,²⁴ Lovinescu discussed Romania’s prior developmental pattern and argued that only the notion of *synchronism* would permit Romania to progress. In his view, modern societies were interdependent; the discoveries and inventions in the more advanced societies influenced also the less advanced ones, because the latter imitated the former. As Nemoianu aptly observes, Lovinescu “turns the implications of Maiorescu’s postulate of ‘forms without substance’ upside down.”²⁵ Therefore, Lovinescu was very much in favor of the introduction of new forms, and argued that the imitation of forms and values from the more advanced societies would stimulate the creativity of the Romanian people. In developing his theory, Lovinescu made use of Tarde’s laws of imitation. Like Tarde, Lovinescu stressed the importance of communication in the modern world, but, in order to address the particularities of the Romanian case, he adapted and refined some of Tarde’s ideas, as is further shown.

Lovinescu concluded his analysis of Romanian modern civilization by drawing seven conclusions,²⁶ which can be summarized as follows:

1. Romanians have Latin origins and are characterized by the same “habits of the heart” as the rest of the Latin peoples. However, due to their geographical location, historical conditions and religion, the Romanians, until the 19th century, forcibly belonged to an Eastern cultural space. Therefore, the history of the Romanian modern civilization begins in the 19th century, and the 1848 revolution represents the symbolic moment of the “integral contact” with the West.

2. Like in the case of other “backward” peoples (Russian, Japanese), the formation of the Romanian modern civilization took the form of a revolutionary

process, characterized by a radical, wholesale and uncritical import of Western forms.

3. The Romanian modern civilization was formed in accordance with the laws of imitation, and the process of its formation had three major characteristics: (a) the new forms spread from “above” to “below,” Western ideas being adopted first by the upper strata of the Romanian society; (b) the process was a revolutionary, integral one, characterized by a wholesale, uncritical import of the new forms, and (c) the wholesale import of the new forms was specific to the first phase of the process, while the second phase was dominated by a “critical spirit,” or, in other words, by a critical imitation process.

4. The process of imitation is a stimulative one; over time, imitations take a specific character. Therefore, the originality of the Romanian civilization rests on adaptation and refinement and not on elaboration of “original ideas.”

5. Contrary to Tarde’s argument, the process of imitation takes place from “outside” to “inside,” and not the other way around. Therefore, the imitation process is oriented from “form” to “substance.”

6. The imitation process may be oriented toward the past. In such a case, it gives birth to “traditionalism” or “indigenism.”

7. The lack of strong and unitary traditions made possible the revolutionary transformation of the Romanian civilization beginning in the 19th century.

To sum up the crucial points related to this discussion, Lovinescu regarded the birth of the Romanian modern civilization as a revolutionary process, based on the principle of imitation of Western forms. This process, which started in the 19th century, had a first phase of “integral” (wholesale and uncritical) imitation of Western forms, and a second phase, in which Romania entered around 1900, characterized by selective and critical imitation. With regard to the influence of Tarde’s ideas on Lovinescu’s theory, one should note two important aspects, related to Tarde’s “extra-logical” laws of imitation. As discussed above, Tarde formulated two basic “extra-logical” laws of imitation. First, Tarde asserted that extra-logical imitation proceeds from “inside” to “outside,” which means that ideas are adopted before their material expression. The second “extra-logical” law of imitation was related to the way in which imitation is channeled in a given society. In this respect, Tarde argued that imitation is channeled from the elites to the masses, and emphasized the importance of elites in diffusing new inventions.

Lovinescu agreed with Tarde’s second “extra-logical” law of imitation, and asserted that the new forms spread from “above” to “below.” However, contrary to Tarde’s first “extra-logical” law of imitation, for Lovinescu, the process of imitation takes place from “outside” to “inside,” from “form” to “substance,” and not the other way around. Nonetheless, Lovinescu does not provide a detailed discussion on the issue regarding the orientation of the imitation process.²⁷ As shown below, Lovinescu’s ideas concerning the way that

should be followed by the Romanian society in order to develop and modernize itself were quite similar to ideas that emerged three decades later, in a different context: beginning in the 1950s, in the United States, authors interested in the developmental paths of the less advanced countries, asked themselves once again in what ways imitation could stimulate progress, or, in other words, how the import of "forms" influences the evolution of "substance."

FROM "COGNITIVE DISSONANCE" TO "INVERTED SEQUENCES"

After World War II, the so-called "Third World countries" became an object of sustained academic inquiry, and numerous scholars undertook research projects in the "underdeveloped" societies of Africa, Asia or Latin America. Such research projects and the whole discussion on development and economic growth led, in the 1950s, to the emergence of modernization theory. Simply put, modernization theory states that – on their route to modernity – all developing societies go through a uniform, evolutionary process characterized by a defined set of stages of development. Once they start their modernization process, societies go through similar stages of development, although some may advance more rapidly from one stage to another.²⁸

It is important, however, to stress that, at the time, there were other original thinkers, such as Albert O. Hirschman, who perceived that the processes of economic development in the "underdeveloped" world differed from the experience of the advanced Western countries. In this respect, Hirschman affirmed: "I saw originality and creativity in deviating from the path followed by the older industrial countries, in skipping stages, and in inventing sequences that had a 'wrong way around' look."²⁹ At the same time, one should note that the whole debate on "modernization" is far more complicated, and that ambiguities and conflicting theories – which often neutralize each other – abound. A thorough analysis of the debates on modernization has to address also the proposals to adjust the theoretical model based on stages of development. More importantly, it has to analyze critically the alternative, world-system theory developed by Immanuel Wallerstein in the early 1970s and the huge debate that it aroused.³⁰ However, considering the limits of the present paper, the scope of this part is to focus on some ideas that emerged in the early formulations of modernization theory.

According to David Harrison, "in early modernization theory it was invariably implied that the ideas, practices, technology or capital that were to be diffused in any Third World society originated outside."³¹ Early modernization theory also stressed that values were embodied in culture, and culture was an important barrier to development.³² Therefore, scholars were concerned with the strategy of removing the barriers to development, which was seen mainly in the sense of economic growth. Moreover, such a perspective imposed the identifi-

cation of the “change agents,” which, in the majority of the cases, were considered to be the “modernizing elites.” From this derived the idea that development has to be directed from above.

In his analysis of obstacles to development, Albert O. Hirschman provides an original discussion on “inverted” or “cart-before-the-horse” sequences in the process of economic and social development.³³ In Hirschman’s view, it is important to study “the role of attitudes, beliefs, and basic personality characteristics favorable to the emergence of innovation, entrepreneurship, and the like.”³⁴ In order to analyze the possibilities of changing the attitudes detrimental to development in a given society, Hirschman employs Leon Festinger’s “theory of cognitive dissonance.”³⁵ In his understanding, the theory of cognitive dissonance can be summarized as follows:

A person who, for some reason, commits himself to act in a manner contrary to his beliefs, or to what he believes to be his beliefs, is in a state of dissonance. Such a state is unpleasant, and the person will attempt to reduce dissonance. Since the “discrepant behavior” has already taken place and cannot be undone, while the belief can be changed, reduction of dissonance can be achieved principally by changing one’s beliefs in the direction of greater harmony with the action.³⁶

Drawing on the concept of “cognitive dissonance,” Hirschman observes that development can be promoted by the means of the dissonance created by a modern type of behavior. Consequently, Hirschman introduces his concept of “inverted sequences” arguing that cognitive dissonance permits a replacement of the “orderly” sequence (attitude change precedes behavioral change) by a “disorderly” one (modern attitudes are acquired as a consequence of modern behavior). Such a mechanism, Hirschman states, can be utilized in the underdeveloped countries to promote economic growth.

Nevertheless, in order to understand the functioning of such a mechanism, one has to answer a crucial question: “What are the kinds of jobs underdeveloped countries are likely to be particularly good (or bad) at?”³⁷ The answer to this question reveals a paramount problem the underdeveloped countries face: the lack of maintenance habit. As Hirschman puts it, “eroding soils, stalled trucks, leaking roofs, prematurely run-down machines, unsafe bridges, clogged-up irrigation ditches – all testify to the same pervasive and paradoxical trait: the inadequate care for existing capital in capital-poor countries.”³⁸ To overcome such a deeply undermining habit, one has to think to invest in ventures that require a high level of maintenance work. The same author argues that the best example of such a venture is the introduction of an airline service.³⁹

Considering the special requirements in terms of maintenance of airplanes, imposed by the handling of high-technology equipment, the establishment of an airline service implicitly creates the basis of a modern behavior. Such a behavior is not a part of the culture of the country where the airline is based. However, the dangers associated with a poor maintenance of airplanes impose a

continuous and thorough maintenance service, under the penalty of death and disaster, different from other existing maintenance services (for roads, bridges or even railways, for instance).⁴⁰ Furthermore, the habit of maintenance – which is essential in avoiding the slow deterioration of the venture – becomes a “second nature,” and could be transmitted to other sectors. Simply put, the strategy of economic development through “inverted sequences” resides in “multiplying the opportunities to engage in these dissonance-arousing actions and in inducing an initial commitment to them.”⁴¹ To sum up, one can argue that a thoroughly planned investment, such as an airline service, represents a kind of Western “form” that can be rapidly filled in with domestic “substance.”

CONCLUSIONS

The first thing that comes to one's mind after reading these authors is that the way in which Lovinescu approached the problem of Romania's modernization and development deserves a closer look. He agreed with Tarde's second “extra-logical” law of imitation, and asserted that the new forms spread from “above” to “below.” Similarly, as discussed above, in their search for “agents of change” in the Third World, able to diffuse new ideas, practices and technology, early modernization theorists have stressed the importance of “modernizing elites.” At the same time, contrary to Tarde's first “extra-logical” law of imitation, Lovinescu argued that the process of imitation takes place from “outside” to “inside,” or, in other words, that the imitation process is oriented from “form” to “substance.” In the 1950s, Hirschman has taken a similar stance when he stressed the importance of the cognitive dissonance theory in establishing a strategy of development for the Third World countries. To his part, Hirschman has argued that development can be promoted by the means of the dissonance created by a modern type of behavior. Consequently, he has introduced the concept of “inverted sequences” arguing that cognitive dissonance permits a replacement of the “orderly” sequence (attitude change precedes behavioral change) by a “disorderly” one (modern attitudes are acquired as a consequence of modern behavior).

The similarity between the two approaches resides in the mechanism of change. To Lovinescu, the introduction of new “forms” by the modernizing elites induces a change in “substance.” To Hirschman, the imposition of modern behavior (by local elites, foreign companies, international organizations, etc.) leads to modern attitudes and, consequently, to development. Obviously, this paper aimed at discussing Lovinescu's ideas from a fresh perspective, i.e., by comparing his idea of catching up with the West to theories developed three decades after and emphasizing their striking convergence. It is another question to what extent these theories are still relevant. This is, nevertheless, a question that deserves a comprehensive answer and will be addressed with another occasion. Yet, it is worth mentioning that the modernization theory, abandoned

in the 1970s, was revived after the fall of communism, when the problem of “returning to Europe” was raised throughout East-Central Europe. Turning back to Chirot’s phrase, quoted at the beginning of this paper, it is indeed sobering to discover that, in the 1920s, some Romanian intellectuals debated over the issue of modernization in a way that was very much alike the way some theorists debate nowadays, and that their approaches were at least as sophisticated as those of today.

- 1 Keith Hitchins, “*Gîndirea: Nationalism in a Spiritual Guise*,” in Kenneth Jowitt, ed., *Social Change in Romania, 1860-1940: A Debate on Development in a European Nation* (Berkeley: Institute of International Studies, University of California, 1978), 140.
- 2 Daniel Chirot, “Neoliberal and Social Democratic Theories of Development: The Zeletin-Voinea Debate Concerning Romania’s prospects in the 1920s and its Contemporary Importance,” in Kenneth Jowitt, ed., *Social Change in Romania, 1860-1940: A Debate on Development in a European Nation* (Berkeley: Institute of International Studies, University of California, 1978), 31.
- 3 The sociologist Ștefan Zeletin (1882-1934) was another remarkable “Westernizer” of the period. His book, *Burghesia română* (The Romanian bourgeoisie), first published in 1925, is still one of the best analyses on the development of modern Romania. See Ștefan Zeletin, *Burghesia română: Originea și rolul ei istoric* (The Romanian bourgeoisie: Its origins and its historical role) (Bucharest: Nemira, 1997). His second sociological-economical analysis was published in 1927. See Ștefan Zeletin, *Neoliberalismul: Studii asupra istoriei și politicii burgheziei române* (Neoliberalism: Studies on the history and politics of Romanian bourgeoisie) (Bucharest: Nemira, 1997). Nevertheless, Zeletin’s work needs a separate discussion due to its originality and complexity, and especially with regard to his two creative periods: the “traditionalist” and the “modern” or “classical.” For a recent, insightful approach to the “first,” the “traditionalist” Zeletin, see Victor Rizescu, “Un critic al Partidului Liberal: ‘Primul’ Ștefan Zeletin” (A critic of the Liberal Party: The “first” Ștefan Zeletin), in *Studia Politica* (Bucharest) Vol. 1, No. 3 (2001), 841-72.
- 4 Virgil Nemoianu, “Variable Sociopolitical Functions of Aesthetic Doctrine: Lovinescu vs. Western Aestheticism,” in Kenneth Jowitt, ed., *Social Change in Romania, 1860-1940: A Debate on Development in a European Nation* (Berkeley: Institute of International Studies, University of California, 1978), 194.
- 5 Katherine Verdery, *National Ideology Under Socialism: Identity and Cultural Politics in Ceaușescu’s Romania* (Berkeley: University of California Press, 1991), 53.
- 6 See Terry N. Clark, *Introduction* to Gabriel Tarde, *On Communication and Social Influence: Selected Papers*, edited and with an introduction by Terry N. Clark (Chicago: The University of Chicago Press, 1969), 5. Hereafter quoted as *On Communication*.
- 7 *Ibid.*, 21.
- 8 Tarde, *On Communication*, 179.
- 9 Clark, 27.
- 10 *Ibid.*, 189.
- 11 Clark does not consider Tarde’s “law of progressive enlargement” as a “law of imitation.” See Clark, 22. However, Tarde stated clearly that “the supreme law of imitation seems to be its tendency towards indefinite progression.” See Tarde, 189.
- 12 Clark, 21.
- 13 Tarde, 184.

- 14 *Ibid.*, 182-83.
- 15 Clark provides an extensive analysis of Tarde's laws of imitation. Regarding the second law of imitation, the present study utilizes Clark's formulations of Tarde's laws. See Clark, 27.
- 16 Clark, 27-28.
- 17 Clark, 28.
- 18 See the discussion in Clark, 29.
- 19 Tarde, 185-86.
- 20 Tarde, 188.
- 21 See Titu Maiorescu, "În contra direcției de astăzi în cultura română" (Against the current trend in Romanian culture), in Titu Maiorescu, *Critice* (Critiques) (Bucharest: Editura pentru Literatura Română, 1966), 75-84. Maiorescu argued, for instance, that Romania established an Academic Society before having any sort of original scientific activity throughout the country. Hence, the very idea of an Academic Society became deprecated and falsified. See Maiorescu, 81.
- 22 Quoted in Katherine Verdery, *National Ideology Under Socialism: Identity and Cultural Politics in Ceaușescu's Romania* (Berkeley: University of California Press, 1991), 51.
- 23 See Nemoianu, 198-99.
- 24 Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne* (History of Romanian modern civilization) 3 vols. (Bucharest: Minerva, 1992). The book was first published between 1924 and 1926.
- 25 Nemoianu, 200.
- 26 Lovinescu, vol. 3, 159-62.
- 27 See Lovinescu, vol. 3, 161-62.
- 28 In this respect, Rostow's dynamic theory of production based on five distinct stages of economic growth is perhaps the most famous. See Walt W. Rostow, *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990). First published in 1960.
- 29 See Albert O. Hirschman, *The Strategy of Economic Development* (Boulder: Westview Press, 1988), 223. First published in 1958.
- 30 See Immanuel Wallerstein, *The Modern World-System* (New York: Academic Press, 1974 – vols. 1 and 2, and San Diego: Academic Press: 1989 – vol. 3). See also his *Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World-System* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991). On Wallerstein's own perspective on the challenges to the world-system analysis, see his *The End of the World as We Know It: Social Science for the Twenty-First Century* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1999), especially "The Rise and Future Demise of World-Systems Analysis," 192-201.
- 31 *Ibid.*, 31.
- 32 David Harrison, *The Sociology of Modernization and Development* (London: Unwin Hyman, 1988), 30.
- 33 Albert O. Hirschman, *A Bias for Hope: Essays on Development and Latin America* (Yale: Yale University Press, 1971), 322. Hereafter cited as *A Bias for Hope*.
- 34 Hirschman, 323.
- 35 See Leon Festinger, *A Theory of Cognitive Dissonance* (Evanston, Illinois: Row, Peterson and Company, 1957).
- 36 *Ibid.*, 324.
- 37 Hirschman, *The Strategy of Economic Development*, 140.
- 38 *Ibid.*, 141.
- 39 See Albert O. Hirschman, *A Propensity to Self-Subversion* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1995), 135.
- 40 *Ibid.*
- 41 Hirschman, *A Bias for Hope*, 325.

VICTIMIZING ROMANIA - A FICTIONAL HISTORY OF GERMAN EXPANSION TOWARD EAST

Mihai Chioveanu

This paper is a critical overview of the Romanian historiography concerned with the topic suggested in the title. In my opinion few introductory remarks are necessary here as long as there are still elements that shape the Romanian historical discourse on this particular matter. The first is the permanent tendency toward simplification. The second refers to the nonexistence of any study dedicated to this subject or any other related to German history between 1933 and 1945. Thus, the great number of authors and titles that might suggest a major interest is, in this case, a 'Red Herring'. The absence of Romanian scholars from the international academic debates and the fact that almost all of their works are published only in Romanian are strong arguments in this sense.

The explanation for this negative, persistent attitude consists in the fact that the official national vulgate, which monopolized the subject, is totally reluctant when refers to those aspects that are not strictly related to the history of the Romanian National State¹. Furthermore, the permanent linkage with ideology that transformed the topic into a paradigmatic case of fictional history has to be mentioned here².

Within Romanian historiography the expansionist, aggressive policy of Germany in Eastern Europe represented merely a perfect scientific 'scapegoat', and part of an invented tradition³. By presenting Romania restrictively as a victim of German imperialism⁴ and Hitler's megalomania the primary intention was to elude different explanations regarding the domestic dynamic and international evolution of the Romanian state during the Interwar period, aspects that are directly linked with this topic. Therefore, the main task was rather ideological and bound to a permanent search for state legitimacy⁵. Consequently, not only the absence of neutral professional tones but also the strong and sometimes-exclusive focus on few issues becomes unavoidable.

My intention in this paper is to describe and comment on some of the most important historical writings elaborated at different moments and from different ideological perspective that generally deal with the issue. Thus, I will underline

the content of those works, and critically analyze the most significant elements that shape the historical texts. In addition I will identify the theoretical backgrounds and genuine ideas that influenced the authors. At the end I will emphasize with a different perspective than the usual one in order to reconsider the validity of their claims and indicate some lack on explanations. It is also important to understand why even some western scholars (e.g. Keith Hitchins, *Romania 1866-1947*, 1984) accepted the perspectives and explanations provided by Romanian historiography.

One of the common accepted explanations in western historiography regarding the tragically events that took place in Central - East Europe after 1938 focuses on some particular aspects: the power vacuum created in the area after the collapse of the Habsburg Empire, the wide ranging effects of the World Economic Crisis from the 30s, and the unforeseeable resurgence of Germany after 1933⁶. In the last two decades western historians rejected the limitations imposed by this framework⁷. Some are trying to map the entire process and deal with economic structural difficulties, the non-cooperation between the little states of the region⁸, and the emergence of a new kind of nationalism that allowed Hitler to enforce his aggressive policy. The political culture of the region is also taken into account. Romanian historiography does not follow the same plan when dealing with the topic. While the first issue is totally ignored, the last one is overestimated and has different connotations⁹.

The reaction of Romanian historians that preoccupied with diplomatic history and the role of Romanian State within International Relations during Interwar period was particularly a strong, negative one. For them, those new perspectives were interpreted as a direct 'attack' of western science on the legitimacy of the Romanian State. Thus, the necessity of an immediate, radical answer was translated in terms of 'moral obligation'. That happened because the "extremist thesis" of western scholars touches one of the most 'neuralgic' points, namely the permanent struggle of the Romanians against Nazi Germany¹⁰. In order to understand those reactions I will present two articles published in 1980 in the same review with the occasion of the XXth Historians Congress that took place in Bucharest, articles that are representative for the Romanian historiography *manifesto*¹¹. The few ideas that shape the discourse of these historians have to be presented here.

First, according to the authors of the articles mentioned above, Germany was not the only responsible part for the tragedy of the war. The 'selfish' attitude and dictatorial tendencies of the Great Powers: USA, Great Britain, and France¹² also contributed to the seizure in power of a new German imperialism that found in the Nazi regime the most efficient tool. Second, the 'appeasement' policy and the 'Locarno spirit' are interpreted as favors made to the potential aggressive German State. Isolated in 1940 by their own traditional allies that were their only hope and guarantee, Romanians, like all the other nations of the region, fought

against Nazi Germany¹³. Only ultimately, after the collapse of the Little Entente, they join it. But this only because they were 'forced' to and not because of some common interests or visions with the Third Reich. A short presentation on the evolution of the topic in the Romanian historiography can make us better understand such attitudes. I will do it below in an inverse chronological way.

After 1989, this topic apparently gained new significance within Romanian historiography, which is now concerned with retrieving several national myths that were undesirable in the communist period¹⁴. I will focus here only on those that are intricately related with our central theme. On one hand, there is a big difference between those studies, which now deal with the place and role of marshal Ion Antonescu¹⁵, the Romanian military campaign in USSR¹⁶, the secret history of the Second World War etc.; and the ones from the communist period. On the other hand, except for a much better documented exposure of the facts that sometimes makes the text prolix, and the partial rejection of former ideological limitations, the situation remains unchanged. Paradoxically, in spite of the distance in time from the events no objectivity transpires from those studies.

The previous stereotypical negative images on German expansion, which are now combined with anti-Soviet and anti-Hungarian feelings¹⁷, are still valid. In order to explain the cooperation with Germany after 1938 historians translate everything in terms of political and military threat and reduce it to strategic and economic interest from the part of Germany in Romanian oil-camps, raw material, and grains. The expectations of the Romanians continue to be intentionally disregarded. In this sense the alliance between Romania and Germany during the war is presented as a personal Antonescu - Hitler affair. Even in this case it was only the aggressive policy of the *Führer* that forced the Romanian *leader* to abandon his traditional pro French and pro British convictions.

In order to uphold the idea of a permanent opposition of the Romanian State and politicians to the aggressive and revisionist Nazi policy historians impose the figure of Titulescu¹⁸. By focusing on a single personality and its pro regional cooperation, pacifist and anti-revisionist strategy, their intention is to limit the research area to international relations and the role of the Romanian democratic state within it during the Interwar period¹⁹. There are at least two elements that make us reconsider the logic of the argumentation in this particular matter. First, the fact that those historians are trying to extend a particular vision to the entire Romanian political class²⁰. Second, the absence of any kind of plausible connection between foreign policy and the dynamic of domestic realities, which are sometimes in total opposition to the former, have to be mentioned here.

For the same reason the federal idea and the Romanian contribution to it, which was not suitable with the ideology of the previous period, are after 1989 reinforced as part of a long tradition within Romanian political thought²¹. Not only recent works like that of Eliza Campus are published today, but also some that were considered taboo before 1989, for example George Cioranescu's *The Romanians and the Federal Idea* (1946)²². There are few specific elements that

make our interest in both cases. First, the empathy of the authors with the permanent anti-revisionist role and successful policy of Greater Romania within Little Entente, and its permanent struggle in maintaining Versailles peace settlements in the region and Europe²³. Second, the focuses on the 'symbolic geography' of the winners that exclude Germany from Central Europe has to be mentioned²⁴. Last but not least in this enumeration, the conclusion of both authors is relevant in this case. Although part of the history of the region and its tragedy after 1938, Romania does not belong to Central Europe. Its destiny and evolution rather belong to the southeastern part of the continent²⁵. There is only one element that differentiates the two authors. E. Campus does not insist on the idea of an anti-Soviet corridor on which Romania was part of, like Cioranescu do.

I will no further insist on the arguments and points of view provided by these historians. Those are approximately identical with the ones embodied by the communist and national-communist Romanian historiography. One explanation resides in the fact that the authors mentioned above, except Cioranescu, wrote on those topics before 1989, and continue to be captivated by their own internal logic. The strong influence of the previous period historiography, which has been an instrument of the Party propaganda, is visible in their works even today²⁶.

During the Communist period, the German Expansion in Eastern Europe was not an interesting subject, except for its potential to instrumentalize a dichotomy that ultimately underlined the permanent struggle of the Romanians for national, political, and economic independence. The main task for the Romanian historiography in that period was to demonstrate that the political act, which took place on August 23, 1944 was one of historical justice for the Romanian people, and thus, to respond to several political commitments. It was also the final result of the struggle of progressive forces led by the Romanian Communist Party (PCR) against *retrograde* ones. The thesis of a social and national revolution, which was translated in terms of anti-fascist, anti-imperialistic and anti-colonial goals of the PCR gained its popularity in this period²⁷. The most relevant work in this sense is that of Mircea Mușat and Ion Ardeleanu (*Romania after the Great Unification*, 1986), which expresses the official point of view of the regime²⁸.

Elaborated in the 70's and 80's²⁹ these works are debt to the national-communist ideology of Ceausescu³⁰ and its isolationist, anti-European and proto-chronist spirit³¹. The main difference between this one and the historiography of the Stalinist period initiated in 1948 by Mihail Roller consists on the removed accent from social to national aspects but without eliminating the idea of class struggle from the interpretation³². In this paper we will not focus on the Romanian historiography from the 50's and 60s, which strictly followed the vulgar Marxists thesis and adapted them to Interwar Romanian realities. Although, few elements that are intricately connected with our subject, and sometimes lead to flagrant contradictions within the Romanian historical discourse will be presented.

For the Romanian historiography that developed after 1945 under the influence of Soviet Historiography and Ideology, the German expansion had

different connotations First, because it is not limited to 1938-1942 but starts immediately after 1933. Its impact on the evolution of Romania is not only of a military nature but also, economic³³, political as well as ideological³⁴. "The national being of the Romanians (not only the existence of the state) was endangered, and if that did not happen it is because of the struggle of revolutionary forces lead by the Romanian Communist Party against the Hitlerian invader and its collaborators"³⁵.

The theory of fascism as an agent of capitalism in its ultimate stage of development, and the linkage between this element and the existence of a collaborationist Romanian 'bourgeoisie'³⁶ was necessary in order to uphold the Marxist theory in the case of Romania. The strikes that took place in Romania in 1933 were artificially related to Hitler's seizure in power³⁷ and consequently allowed historians to enforce the existence of a working class with a strong self consciousness, which was not confused and did not support fascism like the German or Italian one³⁸. Led by PCR they fought against social exploitation and in defense of national independence. Similarly, the campaign against Soviet Union was also unpopular and boycotted by the workers.

Few conclusions are welcomed here. In my view the Romanian historiographical canon from the previous period is stable but not monolithic. The lack on explanations and connections between diplomatic history and that, which emphasize domestic evolution of Interwar Romania, is visible. But this was not an important element for the historians at the time if compared with their role and mission within society.

Unfortunately, Romanian historians who witnessed the events did not elaborated substantial analyzes and works about the German expansion. On one hand the Romanian historiography went under Soviet control after 1947, and many outstanding historians were put on trial and died in communist prison. On the other hand after 1940 it was too dangerous to express your opinion about the collaboration between the government³⁹ and Nazi Germany. Exclusively politicians and politography provide quite few elements that can improve our analyze. I will insist on them later. In exchange, a short overture on the Romanian historiography during Interwar period will indicate the origins of the anti-German discourse that shapes the canon even today.

After 1918 the main task of the Romanian historiography was to create an anti-German and anti-Habsburg strong mythology⁴⁰. In other words, it aimed to give a new, well structured, scientifically argumentation to all the articles published during the war by a large number of nationalists⁴¹. Apparently, the justification for this fact consists in the traumatic and tragically experience during the 1916-1918 occupation. The humiliating conditions imposed by the Germans at the peace settlements on Buftea, when Romania was transformed into a 'colony', the Romanian dynasty almost rejected in favor of a new German one, and the very existence of the Romanian state was put under question. These are only the most important elements of this argumentation⁴². For the same reason some

outstanding Romanian figures (P. Carp, A. Marghiloman, C. Stere, etc.) were put in trial as traitors by the authorities and totally excluded from public and political life after 1919.

Part of the new enforced cultural politics in Greater Romania, historiography provides arguments in order to support the government policy and legitimate its actions. Thus, the most complex and sophisticated part of the reality was reduced to few negative images, stereotypes, and prejudgments⁴³. In this sense the history of the relations between the Romanian State and wilhelmian Germany was also rewritten and parts of it were simply ignored or negated. The 1883 military and politic agreement was described as ambiguous and the position adopted by the Romanians in 1916 was enforced as the moments of real truth. Some of them emphasize the economic issues, and from this perspective Romania was described as an economic hinterland for the German 'big business' who exploit its resources and its inhabitants. In reality, a pragmatic policy and not theory dominated the relations between the two states after 1871 and the failure of France, and 1878 when Romania became isolated after the unhappy alliance with Russia. The political and military convention signed in 1883 was not a gratuity. All Romanian politicians, liberals and conservators (I.C. Brătianu, D. Sturdza, P.P. Carp, T. Maiorescu, and L. Catargiu) agreed with this reality⁴⁴.

The image of Romania in Germany was a positive one in all its aspects⁴⁵. The economic interest of Germany in Romanian grains, raw materials, finances, and oil camps was the most important element. German textbooks for gymnasium from that period made special references to Romania⁴⁶. At the same time the Romanian agrarian economy was dependent from the trade with Germany, and viewed as enfeoffed to it⁴⁷. That explains why Naumann's *Mitteleuropa* include Romania as an important virtual element⁴⁸, and also why until 1944 German remained the official language for business in Bucharest in spite of the manifest sympathy of the height society and part of the politicians for French culture⁴⁹. Economics were not the only common point. Historians must take into consideration Romanians strong anti-Russian feelings and policy to⁵⁰. For example, in 1914 some Romanian politicians like P.P. Carp and C. Stere expressed their arguments and vision on the War in terms of struggle between pangermanism and panslavism⁵¹.

The situation changed dramatically during the First World War when Romania joined the Entente in order to fulfill its national ideal, and after when Greater Romania became one of the greatest benefactors of the Versailles peace settlements. The incorporation of new achieved territories with their economical and human resources inside the ethnic borders lead to the expectation in a better future. For the Romanian governors the multinational and regional nature of 'Greater Romania' did not seem to be an insolvable problem. That is because of the belief that irredentism and national ideology will offer them enough legitimacy in order to resolve all unexpected problems⁵².

Romanian economy was also regarded as a powerful and efficient instrument in the hand of the government in order to achieve as soon as possible the unity and homogeneity of the new national state. Its first task was to provide extra national distinction and to ensure for the Romanian State the role of a great regional power⁵³. Therefore economic independence was viewed as an important guarantee, and economic borders were overlapped with ethnic, political, and military ones in idea to ensure the preservation of the nation⁵⁴. The Romanian National Liberal Party that controlled the destiny of the economy in the 20's enforced a total autarkic model⁵⁵ of development based on: massive, planned and rapid industrialization, nationalization of all resources, powerful protectionist legislation, higher control of an interventionist state⁵⁶. This element represents the most important legacy of the period on the Romanian political imaginary as well as on historiography. The rulers neglected no single aspect. The ethnic problem was also taken into account. The agrarian reform embodied an antiminority bias and many Hungarians, Germans and Jews were if not totally eliminated from the economic life at least discouraged to participate in it. The *romanianization* legislation regarding economy initiated in the 40s by Antonescu as an alternative to a possible *arianisation* has its roots in the liberal economic policy of the 20s. Its intellectual roots can be identified in the works of M. Manoilescu, which is the father of the Romanian theory of Corporatists State and a very influent person during the whole period, from the 20s.

In time the effects of this policy proved themselves to be disastrous, but in the 20s its promoters were indifferent to any kind of suggestions and opposition⁵⁷. It was not the economic reason but the strong national aim that had relevance for the majority of the politicians⁵⁸. For them the maintenance of any kind of interstitiality with the space of the former empire was unacceptable and interpreted as an ephemeral nation building.

In this respect it is easy to understand the manifest isolationism that characterized the Romanian foreign trade. In fact, with the exception of few bilateral agreements, Romania's economic borders remained 'closed'. No regional, not to mention federal, project was really upheld by the Romanian decision-makers. Even the idea of building a common market in the 30's was rejected despite internal realities and the difficult.

The anti-revisionist policy that was the stalking horse of the Romanian diplomacy can explain, but only in psychological terms, such negative reactions⁵⁹ in the case of Hungary, Austria, and Germany. The problem is that the same attitude can be underlined in the case of Little Entente where the anti-revisionist bias can not be enforced as an argument. In my opinion there was the mimetic competition with Czechoslovakia for the maintenance of the leading role in the region that dictate in different moments a Romanian negative reaction. Few examples might be suggestive in this sense, even if we take into consideration the very fact that are generally disregarded by Romanian historians.

In 1925 the Romanian government did not support a contract with Skoda industries and signed a contract with Vickers and the justification consists, even today, in pure economic reasons. Same the 'Skoda Affair' from 1933 is explained only in political terms, and it is never related to the very fact that five years later all armament industry went under state control and monopolized by 'Malaxa Group' in spite of the prices imposed by this one, which were fifth time higher. The difference of conception between the Czech 'big business' and Romanian 'corrupted bureaucracy' that made impossible any economic collaboration is also disregarded. Politically, the justification for these attitudes consists in the Romanian disagreement to Benes pro-Bolshevik policy.

At the end of the 30s the instrumentalisation of the national ideology against the projects of regional cooperation has been fulfilled with negative consequences on the Romanian economic evolution. For the weakened and undeveloped 'greater Romania' subordination to the economical, political, and military aims of Nazi Germany was the last chance and not the first choice. But not for all Romanians. For Malaxa the collaboration with Goring Industry was profitable on a short time because it allowed him not only to eliminate Max Auschnitt as a competitor but also to take under control his affairs. For M. Manoilescu the nazi 'aggressive nationalism' way was a legitimate one and the perfect model for the Romanian in order to impose a new domestic economic order and engage the struggle with the economic interests of the neighboring states⁶⁰.

Was Romania exclusively a victim of the German expansion? If historians uphold this they must also take into consideration the very fact that Hitler as well as Stalin always expressed their intention openly, while their victims proved a certain kind of deafness⁶¹. It seems to me that Romania failed into the same trap as some parts of the German elites and 'big Business' who made a terrible confusion between the nazis and other groups that they supported before⁶². That means that they believed on a short term relation, which was meant to help them in order to respond same expectation. We are thinking here not only in terms of anti-Marxism, anti-Soviet policy, anti-democratic feelings. Some similarities regarding the idea of a 'new man', the same 'guns and butter' policy from the 30s has to be analyzed in the future.

This paper tried to present in general lines the origin and dynamic of the topic in the last 50 years and to deconstruct the ideological frame of the Romanian historiography. Our focus was not as much on authors and works but on general trends and ideas, which include German expansion toward East as an indispensable ingredient.

Through out this my intention was not to find an excuse but to point out that the responsibility for the Central European tragedy must be 'shared' by other factors too. The political and economic situation in the area was too complicated to admit the simple explanation that is generally offered by Romanian historians. In my opinion the very first step in order to do this consists in identifying elements, genuine ideas, and features that shape the canon of vulgar ethno-

national historiography. New perspectives, interpretations, and evaluations must take them into consideration in order to avoid them in the future. At the same time my aim is to suggest that the investigation on the German expansion from a Romanian perspective is important not only in itself but also as a starting point for other analysis.

-
- 1 Lucian Boia, *Romanian Historical Myths*, Bucharest University Press, 1995, p. 15. This is due to the period when the intricate relation with nation-building process transformed history into the most respectable science at the second half of the 19th and the beginning of the 20th century. Another problem consists in the fact that even today history of events is the only accepted way of writing history (i.e. the new perspectives are totally disregarded).
 - 2 *Ibidem*, p. 72-73.
 - 3 E. Hobsbawm, *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press 1986. An Invented Tradition is a set of practices and tacitly accepted rules that include ritual or symbolic nature. The main goal of a tradition or symbol is to inculcate values and norms of behavior by repetition and automatically requires continuity with a suitable historic past. It represents a set of common values inoculated through an educational way in order to legitimate state policy and offers legitimacy to its actions in the eyes of its subjects.
 - 4 The conception of Romanian historians includes the expansion of Nazi Germany as part of a continuum, final stage and new formula of the old German imperialism. In the Romanian historiography there are no attempts to find a scientific explanation for this. Even today nobody pays attention to Fischer's controversy that led to a new theoretical approach in western historiography, see Fritz Fischer, *Gruff nach der Weimacht*, Duseldorf, 1961.
 - 5 Yves Lecerf et Edouard Parker, *Les Dictature D'Intelligentias*, Presses Universitaire de France, 1987, p. 16-21. In structuring the political space, bureaucratic intelighentia (in our opinion historians from former communist countries can be included here) appeal to the myth of internal and external plot, irrational elements, as well as to the lifting of previous period ideologies.
 - 6 Philip Longworth, *Independence and its Consequences. 1918-1944*, in *The Making of Eastern Europe*, The Macmillan Press Ltd., 1992, p. 64-93.
 - 7 Erich Hobsbawm, *Nations and Nationalism in Europe since 1789. Program, Myth, Reality*, Cambridge University Press, 1992, p. 127-133.
 - 8 George Schofflin, *The political tradition in Eastern Europe, in Eastern Europe... Central Europe... Europe*, edited by Sthephan R. Graubard, Westview Press, 1991.
 - 9 We have to mention here the notable absence of the Romanian scholars from the discussions around Central Europe that regained significance after the reunification of Germany. J. Le Rider, *Mitteleuropa*, Presse Universitaire de France, 1993. A primer explanation for this reluctance consists in the fact that Romanians, with few notable exceptions, define themselves as South Europeans or simple Europeans. See A. Dușu, *How many Europe are there in Europe?*, in *Buletinul de Studii Sud - Est Europene*, n. 2, 1997.
 - 10 Viorica Moisiuc, *Romanian Diplomacy and the problems of national sovereignty and independence between 1938-1940*, Bucharest 1971, p. 5-6.
 - 11 Ioan Ciupercă, *The great power and the Central and South-eastern countries (1919-1933) & Viorica Moisiuc, On the Responsibility for the beginning of the Second World War*, in *Nouvelles Etudes D'Histoire*, Ed. Academiei R.S.R., 1980.
 - 12 Romanian historians imposed France as the traditional allied of the Romanian State especially after 1918. In my opinion this special relation with the 'Latin sister nation' is only an excuse, that allowed politicians to promote an isolationist policy within the region.

- 13 The same frame is followed by the same historians even today, see Viorica Moisiuc, *The Premises of the Political Isolation of Romania 1919-1940*, Bucharest, 1991.
- 14 Greater Romania myth is the most important and persistent one because of the ethnocentric feature and the political culture of the period that represent the supreme model for many Romanians today. It was also the only accepted civic and European alternative to communism before 1989. This is the most significant difference between the Romanian Dissidents and the Hungarian, Czech, as well as Polish ones. For the latest it was Central Europe that embodied the same element, see Vladimir Tismăneanu, chapter 'A fragmented World' in *Reinventing Politics*, Ed. Polirom, Iasi, 1997, p. 32-39. I. Livezeanu's book is the only one that reopen the file and put this myth under question in a similar way with Fischer's' controversy in German historiography, see her *Cultural Politics in Greater Romania, Regionalism, Nation Building & Ethnic Struggle 1918-1930*, Cornell University Press, 1995.
- 15 Ioan Scurtu, *Marshal Antonescu before History*, Ed. Albatros, 1995. After 1989 Antonescu was transformed, sometimes by the same historians that initially blamed him, from a 'criminal' into a 'hero' a 'shield' and leader of the Romanian nation during its liberation war against Soviet Union. In this case the political commitment of some historians is to create an anti-thesis between Antonescu and the last King of Romania.
- 16 In the communist period the participation of the Romanian Army in the Russian campaign was totally disregarded. *The Military History of Romanian people*, ed. Ilie Ceaușescu, vol. X, Ed. Militară, Bucharest, 1985, emphasizes exclusively the military participation of Romania after August 23, 1944 on anti-fascist, anti-Hitlerist, and anti-imperialistic war.
- 17 Gheorghe Buzatu, *The Secret History of the Second World War*, Ed. Militară, Bucharest 1994. The Ribentrop-Molotov Pact and the Vienna Dictate offer, in both cases, enough 'reasons' to those historians who uphold such perspectives.
- 18 Gheorghe Buzatu, *The Organization of peace*, Titulescu's model, in *Culture and Society*, edited by Alexandru Zub, Ed. Științifică, 1991. Nicolae Titulescu (minister of the foreign office in the Romanian Government in the 30s) is the only political figure with a permanent presence in the Romanian historiography. The communists imposed him as a remarkable personality because of his pro-soviet attitude. Viorica Moisiuc, *Romanian Diplomacy and the problems of national sovereignty and independence between 1938-1940*, Bucharest 1971. Also post-communist Romanian foreign policy is trying to find legitimacy in his personality and type of discourse.
- 19 Ioan Voicu, *Nicolae Titulescu and the Peace maintaining Strategy*, Bucharest 1975, imposed the canon in the 70s. Although its roots and the genuine ideas that shape its form have a longer existence.
- 20 On contrary, his case is, in our opinion, a singular among Romanian politicians during Interwar period, see Nicolae Titulescu, *Discourses*, vol. I-III, Edit. Politică, Bucharest, 1967.
- 21 Eliza Campus, *The Federal Idea during the Interwar period*, Ed. Academiei Române, 1993.
- 22 George Ciorănescu, *The Romanians and the Federal idea*, Ed. Enciclopedică, Bucharest, 1996.
- 23 The relation with Czechoslovakia, which represented a political model, is described as a special one not only due to of its special relation with France but also because of the permanent strife with German economic imperialism. Historians provided same arguments during the communist period. In this order we can mention the works of Nicolae Iordache, *La Petite Entente et l'Europe*, Geneva, 1977, and Ioan Talpeș, *Diplomacy and Defense, 1933-1939*, Bucharest, 1988.
- 24 The explanation for the failure of these projects of regional cooperation is due to the legacy of wilhelmian pan-germanist and imperialist ideology (exposed by Friedrich Naumann in his *Mitteleuropa* book in 1915) on the revisionist foreign policy of Weimar republic that found its expression in the ideas of Coundehcove-Kalergi, Gustav Stresemann and Johann Schober. Hitler's' idea of *Lebensraum* is considered to be nothing else but the result of these

- conceptions. It was also the policy of France who tried to impose its own federal conception and projects in the 20s and 30s with Tardieu plan in order to impose its supremacy in the area, and the hesitating position of Czechoslovakia that contributed on it.
- 25 This is due to the strong legacy of Nicolae Iorga and his idea of cultural nationalism and moral Regeneration that emphasize on the secular linkage of Romanians with Byzantine civilization, see John Hutchinson, *Cultural Nationalism and Moral Regeneration*, p. 124-126, in John Hutchinson & Anthony D. Smith, *Nationalism*, Oxford University Press, 1994. It is also true that N. Iorga expressed, when prime minister in 1932, his opinions against the participation of Romania on any Danubian confederation in "Adevărul", n. 14790/1932, article, *The Romanian Prime Minister on the Danubian Confederate Union*. But his position was not a singular one.
- 26 Hitchins, Keith, "Historiography of the Countries of Eastern Europe Romania", *The American Historical Review*, vol. 97 (1992), no. 4 (October), current issue: "Historiography of the Countries of Eastern Europe", p. 1064-1083.
- 27 Even today Romanian historiography pay tribute to vulgar Marxist, Leninist theories, and only the way in which those are formulated is now changed. Meanwhile the new theoretical approaches on fascism as a political system (Stanley Payne, Roger Griffin, Istvan Deak articles are suggestive in this sense) or on imperialism and colonialism (Hannah Arendt and Hank Wesseling) that are no longer interpreted in economic terms are totally disregarded. Dimitrov's definition of fascism as a terroristic dictatorship of the most reactionary, most chauvinistic, and imperialistic elements of finance and capital is still in charge. Expansionism that is now viewed as a sign of weakness by western scholars, continues to represent in the Romanian historiography the argument of the military and economic power of Germany at the end of the 30's. Imported in the 50's from the Soviet Historiography, this formula initially embodied a bivalent significance. Not only nazis but also the 'collaborationists' Romanian bourgeoisie, politicians, and army were included here.
- 28 Mircea Mușat & Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 354-644, 1126-1132.
- 29 Lucian Boia, *The Myths of Romanian Communism*, Bucharest University Press, 1995, p. 5-9. That was the most prolific period for national vulgate historiography.
- 30 Alina Mungiu Pippidi, *Nationalism, Ethnic Policy and National Communism*, in *Political Doctrines*, Ed. Polirom, Iași, p. 119. National-Communist ideology is one of the most influent in post-communist, Romania. Not only the political and public discourse suffers from its impact but also the scientific one, which is often colonized by the former ones.
- 31 K. Verdery, *Nationalism and Ideology under Socialism: Identity and Cultural Politics in Ceausescu's Romania*, Berkeley, University of California Press, 1991.
- 32 Mihail Roller, *Istoria Românilor*, Ed. Cartea Populară, 1951.
- 33 All historians claim the wide-ranging negative impact of German expansion on the natural development of the Romanian economy. Although, none of them explain why the Romanian economy reaches it's maximum after 1938 and during the first years of war. Mircea Mușat & Ion Ardeleanu, *Greater Romania...*, p. 381-383.
- 34 For some authors, Mihai Fătu & Ion Spalatel, *The Iron Guard, a terrorist organization of Fascist type*, Ed. Politică, Bucharest, 1971; the *Legionary* phenomenon represents only a branch of Italian fascism and German nazism, with no roots in the evolution of Romanian nation. A profound and accurate analyze on the origins of the movement is offered today by Irma Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania...*
- 35 *Ibidem*, p 276. The two authors impose the Iron Guard and the German minority (in my opinion that was an attempt to provide legitimacy and justify the anti-minority bias of the government that restarted in the 70s, long time after the massive dislocations ordered by the Soviets in the 50's) from Transylvania as constitutive elements of the Nazi Fifth Column in Romania. An opposite point of view is offered by the recent study of Francisco VGA, *The*

- History of the Iron Guard, the Mystic of Ultranationalism, Ed. Humanitas, Bucharest, 1993, p. 132-135, 265-267.
- 36 According to Peter Sugar the very existence of a Romanian bourgeoisie is put under question. Peter Sugar & Ivo J. Leder (ed.) in "Romanian Nationalism", *Nationalism In Eastern Europe*, University of Washington Press, 1969. The same idea is supported by Kenneth Jowitt, *Social Change in Romania, 1860-1940*, University of California, Berkeley, 1978. Also Romanian economists like Stefan Zeletin and Mihail Manoilescu that were contemporaneous with the events describe it as 'Pseudo- bourgeoisie' and "state bureaucracy".
- 37 The repressive action of the government was imposed by the most reactionary and conservative part of the bourgeoisie that latter joined the Nazi policy and collaborate with German 'big business' and authorities. It was the German influence after 1933 on Romanian politics that lead to Dictatorship in 1938 and the rise of *Legionarism* (Romanian Fascism) that had no roots in evolution of the Romanian history.
- 38 Mircea Musat & Ion Ardeleanu, *Romania after the Great Union...*, p. 644-647.
- 39 Virgil Madgearu who expressed in 1938 his opinion that. "Only a foul or a traitor would accept to subordinate the Romanian economy to Germany's goals..." was killed by the Iron Guard in 1940.
- 40 The influence of the French foreign policy with its anti-Habsburg and anti-German aim must also be taken into consideration here, especially for its influence in Central- East Europe after 1918, Jacques Le Rider, *Mittleuropa*, Ed. Polirom, Iași, 1997, p. 132-135.
- 41 Octavian Goga's articles are the most representative from this perspective, *Ne invata Marasesti*, Ed. Junimea, Iași, 1983. Ironically, the most fervent anti-German during the first world war, Goga will became in the 30s the leader of the Romanian National Christians Party and a supporter of Nazi politics.
- 42 Keith Hitchins, *Romania 1866-1947*, Ed. Humanitas 1996, p. 294-312.
- 43 The same negatives images were provided by the German literature of the period that describe the Romanians as Traitors and barbarians because of their option in favor of Entente, see K. Floerische, *Forscherfahrt in Feindesland*, Stuttgart, 1918.
- 44 Keith Hitchins, *Romania 1866-1947...*, p. 289.
- 45 Klaus Keithmann, *Das Rumanenbild im der Deutschen Sprachraum 1775-1918*, Eine Imagologische studie, 1985, Bohlau Verlag GmbH & Cie, Koln, p. 48-49.
- 46 *Ibidem*, p. 50.
- 47 Keith Hitchins, *Romania 1866-1947...*, p. 168-170. That was the perspective from Paris and St' Petersburg in 1911, when the idea of a possible future alliance with Romania was almost abandoned.
- 48 Fr. Naumann, *L'Europe Centrale, Mitteleuropa*, Neuchatel, Delachaux & Niestle, Paris Payot 1923. The information regarding Romania are very specific and exact ones, and can be used even today. There is also another element that make our interest on his work and must be taken into consideration when analyzing French federal projects between the two World Wars, namely "... the modern codified expression on Central Europe... and... his idea of a broadly conceived economic union that would simultaneously resolve any other tensions in the region..." (Timothy Garton Ash).
- 49 Klaus Keithmann, *Das Rumanenbild im...*, p. 52.
- 50 Vlad Georgescu, *The History of Romanian Political Thought (1368-1878)*, John Dumitriu Verlag, Munchen, 1987, p. 314-320.
- 51 I.G. Duca, *Memoirs*, Vol. I *The period of Neutrality (1914-1916)*, Ed. Expres, 1992, p. 57-69. Irina Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania ...*, p. 15-17.
- 52 I.N. Angelescu, *Economic Policy of Greater Romania*, Bucharest, 1919.
- 53 I.G. Duca, *Romanian Liberalism*, in *Political Doctrines*, Ed. Garamont, Bucharest, 1998, p. 147-152.

- 54 According to E. Hobsbawm that is a general feature for the economic life between the two World Wars, and the expression of the triumph of nationalism in terms of national economy, see E. Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1789...*, p. 132.
- 55 M. Manoilescu, *The importance and new perspectives of industry in the New Romania*, 1921.
- 56 Petre Nemoianu, 'Transylvania's Economic emancipation' art in *Tara Noastra*, 1924.
- 57 V. Madgearu, *Economic Dictatorship and Economic Democracy*, București, 1925, represent the most significant critique regarding the economic policy of the liberal government. O. Jaszi articles from the same period (Oskar Jaszi, *Homage to Dambia*, ed. By Gyorgy Litvan, Rowman & Littleman Publishers, Inc. 1995, p.79, 81-86, 125) are also important in this sense. For Jaszi it was a 'Corrupt dynastic capitalism' that ruled over Romania, and permanently opposed to the idea of economic regional cooperation. In his vision it was the greedy nationalism that lead to the development of the germs of war and finally to war.
- 58 In our opinion an analyze on the relations between economic and political sphere and its changing features as developed in other historiography (we are thinking here at the German case at the same period), can provide new elements in order to understand the evolution of Romania.
- 59 Elemer Hantos, *Memoire sur la crise economique de Petite Pays Danubiene*, 1932. Romanians were not indiferent at the time to the European debate on Tardieu's plan and the Idea of a Danubian Confederation. The main difference consists in this case in the permanent emphasize of the Romanians on the conjectural nature of the crisis (see G.G. Mironescu, *Historical antecedents of the Danubian Confederation*, in *Adevărul*, n. 14807, 1932).
- 60 Mihail Manoilescu, *Spiritual Autarchy*, Bucharest, 1941. His praise for the National socialist model, and for a strong economic collaboration with Germany find its roots in a large number of articles and studies that published between 1932-1933. Another important figure in this sense is Nae Ionescu whose articles from "Gândirea" were very influent at the time.
- 61 Alain Besancon, *The Intellectual origins of Leninism*, ed. Humanitas, 1995, p. 223.
- 62 Hanah Arendt, *Continental Imperialism*, in *The Origins of Totalitarianism*, ed. Humanitas, 1994, p. 341.

POLITICS OF OBLIVION IN POSTCOMMUNIST ROMANIA

Adrian Cioflâncă

Nowadays, memory is a key word in historical studies. Memory seems to be for history a useful tool for auto-investigation, replacing old favorites – nature, culture, language, image, *mentalités* – that challenged the historical traditional view and helped reworking history boundaries¹. Once again, (traditional) history – “the official memory a society chooses to honor”² – with its essentialist, generalizing, descriptive, exclusionary perspective appears to be no longer valid, from the scientific point of view, and no longer appropriate, from the cultural point of view. In this context, memory (a set of social negotiated beliefs about the past, a system of signs, symbols and practices with cognitive, evaluative and mobilizing functions³) provides an alternative perspective, a plural, sensitive, empathic, reflexive one.

Scholars generally agree that the rediscovery of memory by historians – part of the “cultural turn” in historiography – reflects an important epistemological change and a significant modification in the relationship between past and present. The acceleration, fragmentation, democratization and privatization of history are phenomena that, according to Pierre Nora, explain the emergence of memory as one of the most important issues in current scientific debates⁴. The reexamination of memory in historical studies may be described as a fuller awareness of new realities, rather ignored before. First, it expresses a fuller awareness of the realities of change. Because of the higher rate of cultural change, *les milieux de mémoire* (the environments of memory) disintegrated and the contemporary world have apparently lost the presence of the past⁵. As result of the postmodern challenge, the collective memories bequeathed by the traditions of modern culture are fading away and tradition loses its power of appeal. The historical discourse is no longer auto-referential. Under these circumstances, the increasing concern for memory expresses the need to reaffirm ties to a world that was passing. Now, it is memory – as an imaginary *topos* immune to the process of change – which provides therapeutically a sentiment of continuity and identity, by reconnecting us with the past. But – this is the second point – it makes the connection between past and present in another way than history does. The so-called crisis of history at the end of the twentieth century is frequently interpreted as the end of a teleology of history

and of the linear conception of time. Plural, fragmented, competing times are to be described and memory is the best instrument for that. The study of collective (or public, social, cultural) memory helps historians to retrieve alternative traditions, to realize that information about past is lodged in more places than they have previously imagined. Thirdly, history helped by memory rediscovers not only new times, but also new historical actors. In the second half of the twentieth century, historians had to consider plebeians and societies more than kings, presidents, politicians and diplomats. That implied a revolution of sources, the state-sponsored memory stored in official archives becoming partially irrelevant. Plural discourses about past have been convoked to enlarge our perspective on old times. An interesting hypostasis of the phenomenon of democratization – this is the last point – is that not only historians are allowed to speak publicly about past, but also particular individuals with lived experiences.

Since the 1970s, a radical critique of older institutionalized memory practice has developed, especially in Western Europe. That implied denationalization, dematerialization and deritualization of memory⁶. As result of globalization, memory has simultaneously become more global and more local. On the one hand, Holocaust, Gulag, Hiroshima or Chernobyl, phenomena people prefer to forget about, are now themes of global debates. On the other hand, national memory arouses less interest, local, ethnic, family memory appearing instead as more important. Dematerialization of memory is the effect of so-called anti-monument movement. Critics argue that traditional memory sites actually discourage engagement with the past and induce forgetting rather than remembering. Alternatively, they want remembering to become part of the everyday life, thus closing the gap between official and individual memory. Finally, critics dispute the communicative efficiency of traditional commemorations, which were largely made for, but not of, the people. In this view, the solution is the general and real participation to the construction of social memory.

All these changes of paradigm have affected the politics of memory. As part of the process of denaturalization of memory, governments contribute to the construction of social representations on the past. But they have to do it in a more sophisticated and democratic manner than before, according to the new public sensibilities and apprehensions.

*

Paradoxically, the issue of forgetting was rather ignored in the debates about memory, for a long period of time. Only recently, oblivion, the art of forgetting, has become a topic of serious debates⁷. A political reason made this possible. Scholars discovered that, from the political point of view, oblivion is more advantageous than remembering. The relative stability of Western Europe since 1945 is in part due to a colossal act of collective, consensual forgetting – of the divisions between wartime partisans and collaborators, and of traumatic

events such as Holocaust⁸. The dissolution of postwar taboos in the eighties and nineties changed this attitude. Symptomatically, the fall of totalitarian and authoritarian regimes in Eastern Europe, South America and others parts of the world wasn't followed by open and articulated debates on recent past. It is true that – as Tzvetan Todorov puts it – the tyrannies of the twentieth century tried to delete, impose monopoly on or control memory thoroughly⁹, but it is also true that the removal of the totalitarian conditions wasn't equivalent to the return to “real”, “genuine” memory. In fact, we can see that the “post” governments prefer politics of oblivion and forgiving to politics of remembering, restoring or disclosing the real past.

This is valid also for Romania, which has great problems – now, twelve years after the fall of the Communist regime – in coping with the recent past. The incumbents and the society seem not to be interested in disclosing and openly debating facts and controversial issues regarding the communist period. Apparently, those responsible for crimes and abuses benefit by a general tacit, *de facto*, amnesty, which is the result of a pact of silence – an authentic social contract – concluded between politicians and citizens. On the other hand, the politics of memory the postcommunist governments hardly implemented, under the pressure of the civil society – the limited access to the communist and political police archives, the partial disclosure of the collaborationists of the regime, the trials of some nomenklatura leaders, etc – proved to be inefficient in the intended “moral purification” of the population.

In Romania, the most intensive debate on recent past focused on the topic of Securitate files and the disclosure of the communist regime's collaborationists. This heated debate finally transformed in politics of memory by the so-called “Ticu Dumitrescu Law” (Law no. 187/ December 9, 1999, granting access to the files of Securitate as political police). The implementation of the law was quite difficult, and the activity of the National Council for Studying the Securitate Files (CNSAS), the institution legally designated to administrate the secret files, was highly contested. Unfortunately, CNSAS have been rather awkward in publicly defining its social function and, consequently, missed the chance to attract public support and recognition for its actions¹⁰. But something more important is to be mentioned here. This approach – the consideration of the communist past as a problem exclusively related to Securitate – transmits, as Daniel Barbu noticed, two insidious messages: that forced adhesion to communism is problematic, not the voluntary one, and that the invisible face of communism is problematic, not the visible one¹¹.

Because of deep political intrusion, politics of memory as such transformed, in fact, in politics of oblivion. The same is applicable for other laws – The Law of Archives and the Law of State Secrets –, which are conceived in a constricting manner and are actually impeding access to information about recent past¹².

Consequently, the actual distortion of social memory is the result of the communist socialization, but also of the politics of oblivion used after the fall of

the totalitarian regime. Further on, I will focus on the latter, which implies, on the one hand, a social functional amnesia and, on the other, publicly performed strategies for forgetting. For the first case, the most important question is why the oblivion is generally preferred, and, for the second, which are the publicly established instruments for repressing or diverting inconvenient, embarrassing memory.

Five general explanations may be indicated as sources of the social preference for oblivion: 1) **The sentiment of nostalgia.** The polls indicate a strong sentiment of nostalgia for the communist period¹³ (“an era of stability and order, with relatively good leadership”), especially for the seventies¹⁴. In contradiction with what Michel Foucault called the “repressive hypothesis”, a hypothesis largely credited in Romania, the communist regime displayed not only a negative power, but also a positive one. The totalitarian regime was not only a repressive mechanism, which interdicted or repressed, but also a positive power, which urged to action and mobilized energies. A correct history of communism is conjointly one of repression and mobilization. Regarding the positive facet of the communist power, it is a fact that many Romanians benefited from the communist opportunities. At least half of the Romanian population took direct advantage from the communist modernizing facilities – the generalization of the modern working methods, the village-to-town massive migration, the constitution of a dominant technical elite, the enforcement of the protective state roles, etc¹⁵. Psychologically, it is hard to remember a successful youth in catastrophic terms; nostalgia is more convenient and therapeutic. 2) **The sentiment of shame.** In 1989, the Romanian dictator Nicolae Ceaușescu pretended that the entire population belonged to the communist organizational structures, one way or another¹⁶. Even if the Romanian dictator exaggerated, it’s a fact that the inclusion of the Romanian society in the communist organizations was broader than in any other eastern communist country¹⁷. Because of the specificity of the neo-patrimonial Romanian communist regime¹⁸, the sentiment of shame touched not only the party members, but also everyone who participated in the rituals of power and cultic pageants¹⁹. 3) **The sentiment of guilt.** Privately, Romanians admit they weren’t too courageous in the past regime, allowing, by their cowardliness, abuses against other Romanians. But, publicly, they do not assume such responsibility because they perceive blame as connected to punishment²⁰. 4) **The absence of decomunization and the continuity of elite.** The Romanian postcommunist governments haven’t implemented politics of decomunization such as lustration. Thus, the informal communist networks survived after revolution and granted a retrospective legitimacy for communism²¹. 63 percents of the current chiefs were chiefs before 1989 too²². This elite is uninterested in (likely compromising) revelations about the recent past. 5) **The Leninist legacy.** Recent studies prove the deep impact of the communist socialization process²³. One of the most important consequences is the persistence in reading the past through communist paradigms.

The politics of oblivion are publicly supported by an impressive display of arguments, expressed by politicians from both sides of the political scene. I made an inventory of such arguments: 1) **The perversity thesis**: the adversaries of remembering use this argument to assert that disclosure of the recent past won't lead to reconciliation, but to social turbulence; that it will lead not to the moral health of the community, but to paranoia and anxiety. 2) **The futility thesis** points out the lack of pragmatic effects of revealing the past. 3) **The jeopardy thesis**²⁴: revealing the past, the opponents of memory say, would be a very dangerous action for the unity and solidarity of the community. 4) **The distance thesis**: "we are too close to the events, so we cannot be objective" – this is the essence of this argument; because the actors of recent past are still alive, because the archives are not completely open, because the facts could be politically instrumentalized and so on the advocates of forgetting urge for temporary ignorance. 5) **The priorities thesis**: this argument disqualifies the necessity of exploring the past by stressing upon the pressing priorities of the present. 6) **The progressive thesis** describes the interest for the past as obsolete and capitalizes on the importance of the future. 7) **The criteria thesis**: "which are the criteria for establishing who was responsible for the communist troubles?" – this is the main question of this thesis, which asserts, following an old suggestion of Vaclav Havel, that it's impossible to find out the truth because the line of responsibility pervades each of us, rather than separates between "us" and "them". 8) **The collective responsibility thesis**: the advocates of oblivion allege that there is no reason to look for specific responsible individuals, because everybody was guilty for the communist past, one way or another. 9) **The witch haunting thesis**: according to this argument, imported by Romanians from Adam Michnik, the archeology of the past won't clear up the social life, but, on the contrary, it would provoke social hysteria. 10) **The humanist thesis**: that is, everybody deserves a second chance. 11) **The Christian thesis**: in this view, we would have to forget because forgetting is equivalent to forgiving. 12) **The context thesis**: a context, which is always "complex" and "dominated by tough rules", provides an excuse; and communism is the most excusable context.

It is not worthy to discuss upon the validity of these arguments because this is not the point. It is their social impact that counts. The extraordinary recurrence of the theses I mentioned in the public debates is, in my view, a strong indicator of their success. On the other hand, I counted only few elaborate and well-known arguments on support of the politics of memory²⁵.

The arguments in favor of oblivion are frequently integrated in more sophisticated **techniques of de-responsibilization**. These techniques have been part of a populist policy of legitimization conducted by the postcommunist governments looking for larger popular support. We could say that, besides the tacit amnesty I mentioned before, the de-responsibilization of the population for supporting or admitting the communist rule was a constituent of the social contract concluded between the Romanian society and the postcommunist governments.

I mention nine techniques: 1) **The focus on the responsibility of Ceaușescu**: this neo-Khrushchevite method has been used mainly by president Ion Iliescu and his group to excuse the Party elite, the members of the Party and the rest of the population for endorsing the regime. 2) **The extra-territorialisation of guilt**: this technique helped at looking for culprits in other places – in the Soviet Union, in the cynical West, among Russians, Jews, “terrorists”, etc. 3) **The preference for the foucauldian “repressive hypothesis”**: in Romania, there is a strong tendency to describe the communist period as an era of uninterrupted terror; in this view, the Romanians were only victims, but never collaborationists. 4) **The description of communism as accident**: in this version, communism was an unhappy interlude in the otherwise heroic and triumphal Romanian history. 5) **The anonymization of communism**: describing the former regime in abstract, impersonal, anonymous terms as “totalitarianism”, “dictatorship”, “communism”, this technique avoids a differentiated discussion about victims and perpetrators, about different degrees of guiltiness²⁶. 6) **The depoliticization of communism**: this strategy describes the communist regime as a depoliticized environment or even paradise, with people happily and freely looking for private business. 7) **The historicization of past**: this is a technique of reducing tragedies and lived memories at the scale of History, of domesticating, sublimating them as events among others in the national metanarrative²⁷. 8) **The teleologization of communism**: this kind of memory attributes to communism high and tough goals (especially, of modernizing or eudaemonic nature or referring to foreign policy) which excuse abuses and other “minor” sacrifices²⁸. 9) **The mythologizing of reality**: this constitutes, in fact, a large category of other techniques that distort, cosmeticize facts and endow them with mythological functions²⁹.

All these are about politics, but not only about politics. Unfortunately, historiography tends to reproduce these techniques in treating the history of communism. The revolution of memory I described at the beginning is not a present phenomenon in Romania. History is still strongly nationalized, state-focused, official, highly selective, immobile, essentialist. For the time being, historians generally tend to prefer official sources and to ignore memory as vivid source.

In Jörn Rüsen's view, the boom of memory in humanities is a chance for the historical studies to consider all its three dimensions – cognition, politics and aesthetics. A limitation of the historical interest is a limitation of the social impact of the historical writing³⁰. Rüsen also points out that “historical studies is by its logic a cultural practice of detraumatization”³¹. Romania has just lived a trauma, the communist totalitarianism, and this is a chance for historians to assume a role of cultural therapy, teaching people to come to terms with the past.

- 1 Kerwin Lee Klein, *On the Emergence of Memory in Historical Discourse*, in "Representations", winter 2000, no. 68, p. 128.
- 2 Patrick H. Hutton, *History as an Art of Memory*, Hanover and London: University Press of New England, 1993, p. 9.
- 3 For a definition of social memory see Adrian Neculau, *Memorie colectivă și uitare*, in *Memoria pierdută. Eseuri de psihologia schimbării*, Iași: Polirom, 1999, p. 179-198; see also another Romanian contribution: Ticu Constantin, *Memoria socială: cadru de definiție și modele de analiză*, in "Psihologia socială", no. 7/2001, p. 137-157; for useful methodology see Alon Confino, *Collective Memory and Cultural History: Problems of Methods*, in "The American Historical Review", vol. 102, no. 5, December 1997, p. 1386-1403.
- 4 Pierre Nora, *Memory: From Freedom to Tyranny*, paper prepared for the international conference "Memory and History: Remembering, Forgetting and Forgiving in the Life of the Nation and the Community", Cape Town, August 9-11, 2000 (www.celat.ulaval.ca/franco/CAPE2/nora.htm).
- 5 Idem, *Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire*, in Jacques Revel, Lynn Hunt (eds.), *Histoires. French Constructions of the Past*, New York: The New Press, 1995, p. 632; see also idem, *Les Lieux de Mémoire*, vol. I, Paris, 1984, p. XVII-XLII.
- 6 John R. Gillis, *Memory and Identity: the History of a Relationship*, in John R. Gillis (ed.), *Commemorations. The Politics of National Identity*, Princeton: Princeton University Press, 1994, p. 3-24.
- 7 Adrian Forty, Susanne Küchler (eds.), *The Art of Forgetting*, Oxford, New York, 2001.
- 8 *Ibidem*; Tony Judt, *A regîndi istoria postbelică a Europei*, in "Lettre Internationale", no. 35, autumn 2000, p. 91-93.
- 9 Tzvetan Todorov, *Abuzurile memoriei*, traducere de Doina Lică, Timișoara: Editura Amarcord, 1999, p. 9.
- 10 Adrian Cioflâncă, *Instituția nimăunii*, in "Monitorul", October 25, 2001, p. 6A; see also a refined analysis on CNSAS: Andi Mihalache, *Mitologii spontane la sfârșit de mileniu*, in "Sfera politicii", no. 91-92, 2001, p. 26-32.
- 11 Daniel Barbu, *Republica absentă. Politică și societate în România postcomunistă*, București: Nemira, 1999, p. 99, 228; Adrian Cioflâncă, *Memoria ca simulacru*, in "Monitorul", April 4, 2002, p. 6A.
- 12 See "Sfera Politicii", no. 93-94, 2001, with the theme "Politics and secret".
- 13 See, for example, *Barometrul de opinie publică*, CURS, November 1999, p. 46, 69; Alina Mungiu-Pippidi, Denisa Mândruță, *Was Huntington Right? The Foundations of Democracy and Democratic Institutions in the Public Opinion of Eastern and Central Europe*, in "Romanian Journal of Political Science", vol. 1, n. 1, January 2001, p. 59-92.
- 14 Alina Mungiu, *Românii după '89. Istoria unei neînțelegeri*, București: Humanitas, 1995, p. 125-129.
- 15 Daniel Barbu, *op. cit.*, p. 88.
- 16 "Scânteia", 3.06.1989, p. 3.
- 17 Ken Jowitt, *New World Disorder. The Leninist Extinction*, Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1992, p. 88-120; Mihnea Berindei, *România lui Ceaușescu – un naufragiu planificat*, I, în "22", no. 46, November 17-23 1998, p. 10.
- 18 Juan J. Linz, Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*, Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1996.
- 19 Vladimir Tismăneanu, *Fantasma salvării. Democrație, naționalism și mit în Europa post-comunistă*, Iași: Polirom, 1999, p. 145; Adrian Cioflâncă, *The Festive Display of Power. Cultic Pageants vs. Change in the Last Year of Ceaușescu's Regime*, paper lectured at a regular workshop organized by Europa Institut Budapest, June 20, 2000.
- 20 Daniel Barbu, *op. cit.*, p. 98.
- 21 Alina Mungiu-Pippidi, *Politica după comunism. Structură, cultură și psihologie politică*, București: Humanitas, 2002, p. 60.

- 22 Dan Chiribucă, Mircea Comșa, *Elite vechi, elite noi*, in *Fetele schimbării. Românii și provocările tranziției*, București: Nemira, 1999, p. 252.
- 23 Alina Mungiu-Pippidi, *Politica după comunism...*, *passim*.
- 24 These first three theses are topics of the rhetoric of reaction; see Albert O. Hirschman, *The Rhetoric of Reaction. Perversity, Futility, Jeopardy*, Cambridge, Massachusetts, and London: The Belknap Press of Harvard University Press, 1991.
- 25 Adrian Cioflâncă, *Trebuie oare să uităm de trecutul comunist?*, in "Monitorul", March 19, 2001, p. 4A.
- 26 Daniel Barbu, *op. cit.*, p. 99; Jörn Rüsen, *Secondary Traumatization – How History May Come to Terms with Senselessness*, paper for CEU Summer University: "History and Memory: The Twentieth Century in Retrospect", Budapest, July 9-20, 2001.
- 27 All the postcommunist societies of Eastern Europe use, in different degrees, this post-traumatic technique, see Christoph Reinprecht, *Social Memory in the Transformational Process of East-Central Europe*, in "Anthropology of East Europe Review", autumn 1994, volume 12, no. 2, (http://condor.depaul.edu/~trottenbe/aecer/aecer12_2/reinph1.html).
- 28 Jörn Rüsen, *op. cit.*; Leslie Holmes, *Post-Communism. An Introduction*, Cambridge: Polity Press, 1997, p. 44 sqq.
- 29 We attended a "parade" of these arguments and techniques in June 2001, when the incumbents proposed – unofficially, in order to test the reaction of the public opinion – a legislative project meant to amnesty the deeds of those implied in the '89 revolution, in inter-ethnic conflicts and in events of social turbulence (riots, violent strikes or the famous "mineriade" – the riots of the Romanian miners). President Ion Iliescu, who seemed to be the initiator of that legislative project, saluted the idea of amnesty, saying the Romanians have to get into normality by erasing the residuals of the past and all the obstacles which are staying against "national reconciliation". The initiative was not well received by the Romanian press and the Prime Minister Adrian Năstase hesitated to endorse the idea. That is why the project was withdrawn until more favorable times (Mediafax News Agency, June 4, 2001). As designed by the government, the amnesty was supposed to have the following features: 1) **Amnesty without truth**: In order to forget, the Romanians have to know what to forget. According to the theory, the amnesty requires a rational forgetting – that is, to know the truths and to store them in an orderly manner. The amnesty is a classified memory. In the Romanian case, the events which are supposed to be the subject of the amnesty – the '89 revolution, the "mineriade", the inter-ethnic conflicts – are embarrassing mysteries. And it is difficult to store mysteries or phantoms. The initiators of the amnesty law invoke the South African precedent. But in the South African case, the amnesty was theoretically granted instead of full confession. In the Romanian case, amnesty would mean the incineration of the past truths – not putting them in the middle ground. 2) **Amnesty without perpetrators**: In order to forget, the Romanians have to know whom to forget. The supporters of the politics of oblivion also invoke the precedent of the Latin American amnesties. But a very important difference between the two cases – which is rather hushed up in the public debate – is that in the Latin American case the perpetrators and the victims were two well-known distinct groups. In Romania, nobody established the culprits (with few marginal exceptions). 3) **Amnesty without request**: The amnesty doesn't imply gratuitous forgetting. As Alain Besançon put it, amnesty should succeed to a symbolical request and to a declaration of *mea culpa*. Otherwise, a groundlessly oblivion is risky because it would be the stimulus for irresponsibility. In Romania, we have no perpetrators, so we have no requests. 4) **Amnesty without reconciliation**: For being socially effective, amnesty should be the result of a real public pressure. In Romania, the pressure was simulated by parliamentary means.
- 30 Jörn Rüsen, *Lo(ose)ing the Order of History. Some Aspects of Historical Studies in the Intersection of Modernity, Postmodernity and the Discussion on Memory*, paper for CEU Summer University (cited before).
- 31 *Idem*, *Secondary Traumatization...*; Jean-Charles Szurek, *Pentru o memorie democratică a trecuturilor traumatizante*, in *Istoria recentă în Europa. Obiecte de studiu, surse, metode*, București: Colegiul Noua Europă, 2002, p. 52-74.

THE FILES OF THE ROMANIAN COMMUNIST SECRET SERVICE. A CASE OF PSEUDO-AMNESIA

Andi Mihalache

I would like to say a few words about the files of the communist Romanian Secret Service and about the implications of the recent creating of the *National Council for Studying the Secret Service Archives*. Its mission, similar to the Gauch organization, is to establish which are the present public persons who collaborated with secret police during the communist regime and delivered compromising information about other people. But the very idea of this institution determined a general skepticism because the legal foundation for its activity was obviously fragile. The most important *deficiency* was the absence of any civic restrictions for the persons proved to be “collaborationist” of the secret police. The law recommends just a moral and formal blame. The public hostility against the secret files research can be analyzed from three points of view. The first one is the bureaucratic reticence of the present day Romanian Informations Service, the actual owner of the files. The second is the political skepticism of our government, dominated by members of the former Romanian Communist Party. The third one is the social passivity caused by the every day surviving problems.

Having the capacity to say something else and more than the hidden fact, the secret has been since ever the object of a permanent fascination. Usually, the secret is described by three elements: the information, the dissimulation of this information and the relation with the other person, based on this dissimulation. The encounter of the Romanian Communist Party ideology with the *secret* idea took place in 1924, when this organization became illegal. The communists come back to a normal activity in August 1944, at the same time with the soviet military occupation. In a proclaimed “democratic” context (1945-1947), the Romanian Communist Party preserved the old but efficient practice of *conspiracy*. Moreover, after 1948 when the Communists had conquered the whole power in Romania, the secret was integrated in the totalitarian ideology and participated to the effort to control all the public and private activities. In Romania we can identify a systemical tendency to impose the *state secret* as a typical form of the *secret*. The Secret Service controlled tightly its informers by letting them know

that their biographies were very well studied. A person like this is easily to persuade to give information about the others. By this way, the informer participate to the secrets in order to participate to the power. Thus, keeping secrets was a form of sociability and a sort of "stability pact". The anonymous denunciation was often a matter of personal revenge mediated by the Secret Service. This practice became a mentality and transformed the totalitarian state in some kind of omniscient judge of the human relations. The anonymous denouncing represented a substitutive thought, pretending the existence of an objective impersonal observer. In other words, the unsigned letter is hiding only for probing. After the collapse of the communist regimes all public debates were prematurely concentrated upon the *history* of secret services, thus confirming the efficiency of a classic dissimulation: from time to time, any secret service defines itself as a revoluted one, in order to continue its activity without any disturbing. A fine example of this cynical operation is the organization of a KGB museum like a monument of the past, while the respective institution is still very well and alive nowadays.

In the context of a very prolonged instability, the lack of interest for the civil rights and liberties is tenaciously camouflated by the popular fear of anarchy, joined with a national ideology that excessively celebrates the historical state continuity. By analogy, the longevity of some of state institutions like Secret Service seems to be a great performance. Thus, the Romanian Informations Service gains a sort of heroic prestige, as a stability sign.

The secret is always necessary because its absence deprives the imaginary. Therefore, the power of the secret is to be *announced* but never *revealed*. To disclose the secret information *is* to break a taboo, to commit an useless sacrilege and to bring a collective bad luck. It's just one more trouble. Now, these documents arise collector passions like the good old wines. The need to have new heroes transforms the functionary of the Secret Service in a *technocrat*, a person who has to endure the truth in our place.

The defending of secrets involves today another strategies, especially the simulation of the transparence, the claim that secrets don't exist any more. All suffering from the communist past receive now an expiator sense and explain the present as a "historical necessity," as an age of universal justice. It's a present that must conciliate all contradictions and remove all troubles. Paradoxally, in nowadays Romanian eshatology the *present* tends to legitimate the *past*, not the opposite. What are the reasons? Romanian's life is still dominated by the *gift economy's models*. To obtain a possible access of the citizens to their own files, the authors of the law had to accept some compromisings. The most important of all was to maintain the power of the Romanian Informations Service to *keep* these documents. It's a good example for a gift economy: the citizen recognize the unlimited power of the state institutions and, in exchange, the authorities

renounce to a part of their privileges in the consecrated form of public service – in our case, show more disposition (*benevolentia*) to allow the access to the files.

On the other side, in the name of an idealistic national reconciliation, the political class – shaped by national-communism – proposes a new social contract relied on the maintaining of the individual silences as state secrets. There is no guilties, no political crimes. The amnesty is thus assimilated to innocence. The political discourses “deliver” to the individuals a very limited social identity, reduced to the physiological needs. The idea of researching secret files is perceived like an intellectual pathology, or like a fantasy of a small and naive scholar group. This situation can be explained by the absence of a civic common culture, shared by the intellectuals and also the Romanian society.

For their communist past Romanians preferred a specific solution to conserve the memory in a nonpublic way, as a secret. Actually, it's only a domestication of the recent history in a restrictive framework. By hiding the secret files, the communist past is banished from collective memory and transformed in a very personal and confidential experience. It's also a way to remove this period somewhere in an undetermined space. It's the wellknown tendency to externalize the evil. The memory and the secret are two different kinds to keep, to preserve something. In our case the secrets of communism represent a *substitute* of the memory, an *efigia* may be. This situation remembers me *The Island from Yesterday* located by Umberto Eco not in *teritorial* but in *temporal* terms. *The Island from Yesterday* it's a *fabula* about a virtual border separating two different times, a magic and impossible land where the past (yesterday) and the present (today) can be distinguished in some material and still invisible way. I think it's a good analogy with the Romanian postcommunist memory.

HISTORY AND MEMORY. ASKING THE CHILDREN

Cătălina Mihalache

Teaching

Being a school teacher is just another role to perform: pretending to be sure of everything, imposing to the children somebody else's unconvincing opinions, pressing them to memorize a certain quantity of information and, of course, urging the kids to behave themselves.

Most of the accepted human knowledge had to endure this de-forming and de-valuing mode of transmission called "teaching". As a result, teachers, parents, supervisors and even students expect to meet creative, autonomous and well educated persons.

Instead all the efforts of the schooling system, students persist thinking by themselves and, sometimes, even their teachers do it, too. Usually, they choose the simplest and surest way of thinking: putting questions. It could be embarrassing, especially questioning the evidences and trying to forget to pay respect to the established authorities.

Asking myself of the very meanings of History and Memory and of some plausible relations between them, I found an easy answer: ask the kids about it! First, my students were surprised and afraid of giving wrong answers, because I asked them for something I didn't "teach" before. They were aware they couldn't get the "right definitions". They didn't want to sign their papers, so they remained just time anonymous students in the last secondary grade in an average Romanian school.

Having their answers I became an opportunistic co-author, by selecting, rearranging and translating it. It was a double translation, from their language into mine and then from *our* common language into English. The reader will probably continue it, for his own use.

What Children Say about History and Memory

HISTORY is all *the years and the sufferings*.

HISTORY is *a story about our ancestors*.

HISTORY *teaches us about how different had been living other people from us*.

HISTORY is *the science which teaches us about the origin of the human beings and about their lives until nowadays*.

HISTORY is *something about the years that passed*.

MEMORY is to keep something in mind, although you will take a bad grade (!)

MEMORY is *to understand something, in order to remember it for a long time*.

MEMORY is *to learn*.

MEMORY is *a gift from GOD for all the people. We have to use it in order to know that we have it*.

MEMORY is to remember *the past*.

MEMORY is *a science by which one could think*.

MEMORY: *without it, I can't improve it*.

What Children Couldn't Say

The truth is simple but it needs complicated minds to describe it. So, anyone can practice his / her own abilities to try it, confronted with the previous sentences. There are samples by which students gave back what they really received and not what we believe they learned in school. History has been "delivered" to them in countless disassembled packages called "lessons". They had to figure out by themselves some meanings for it, and they managed to reproduce many of the adult's obsessions, emotions, biases, contradictions, errors and stories.

At first glance, history is a box of years, "all the years," never managing to fulfill the temporal dimensions. So many years that don't make *the time*, although history's primary claiming is to establish when something had happened. Without its precious chronological arrangements, history banishes itself to myth, to literature or simple fables. This concern for *when* is still so obvious in teaching history and evaluating the students' knowledge that the rest (what, why, how, what for, what if and so on) is usually too much.

Among the events most persisting in history lessons, there are all sort of "ordinary" catastrophes: wars, epidemics, conquests, riots, massacres, fires etc. The normal life is still insignificant for normal people. History is destined to be a land of pain and sorrow and kids remarked it well.

The emplotment of the events and the selection of the "actors" are also perceivable for the children. They know it's only a story among many others that it could be. It's a necessary fiction and when we need it most, we call it "tradition".

Most of the time, every normal person speak about his (her) self, no matter of the present or past tense chosen. When is about the past, we prefer our past and *our ancestors*. We never find enough about us, so we need history to meet ourselves and get a convenient identity. The stories are mainly about “our ancestors,” whatever we pretend to be about. Even when we are interested about the others (“how different lived other people from us”), we’ve just making a better mirror for ourselves.

The 19th century proclaimed that history is a rigorous science. Kids show us how difficult is for the adults to leave that century back. The academic authorities still need history to be a science and, if possible, the most honored one: the science about the human lives, from the origins till nowadays. The historians are eager to include in their field all sorts of knowledge, ranging from biology to aesthetics, so to justify a unique and broad vision of humanity. Being a science, it must have something to teach, it must prove its utility. For someone which is not a historian, history does exist only if it is taught.

There are no satisfactory definitions of history. So, a kid may conclude that history is just “something,” somehow related to the years that passed. It’s simple not the present, nor the future. It’s a fluid, indeterminate and still needed past.

History is a quite familiar subject. But memory is so familiar that we usually don’t even remember it. So, how about the memory?

First thing the children feel about memory is that we (the adults) *impose* it to them (“although you will take a bad grade”). They felt the presence of a rough social command. What children don’t know yet is that “the oppressors” must obey it, too. We need to remember what to ask *them* to remember.

We ask students so often to remember that they actually replaced learning by memorizing. Having so imperative confrontation with it, students find out that keeping something in mind imply judging, relating, using references etc. So, memory *is* “to understand”. Memory is a kind of survival and help surviving.

Unexpectedly, instead of all the rationalist and scientific lessons, one kid remembered God: “memory is a gift from God”. It’s definitely one of the things that a “regular” teacher would not teach it. God is an old fashion, but with His help, the kid could figure that memory has a natural, *given* characteristic. He also understand that being natural is not enough to say about memory. The consciousness about memory makes us human beings (“we *know* that we have it”).

Another student stated that “memory is to remember the past”. It’s the simplest way of saying that memory *is* all the past that we can get it, no matter how.

To put that memory is a *science* and also a kind of thinking could look too childish. It also could be seen as an instinctive perception of what ancient rhetors known as *ars memoria*: techniques of memorizing, remembering, making associations etc. Also, speaking of memory as “thinking”, we need the support of the modern psihologists which can demonstrate that memory is a primary and unreplaceable set of mental operations. Without it, human mind can’t elaborate further analysis and creations.

The final reflection about memory could look like a paradox that a student can't afford it: "without it, I can't improve it". Memory is an existence generated by itself. It works like a first impulse, *causa prima*. But the question of the "first impulse" is also an old fashion. It's a problem of Aristotel or other dead persons and no one argues any more about it. Greeks would name it ARCHÉ, Latins would translate it PRINCIPIUM and they would probably prefer LOGOS or VERBA instead of Memory. But the contemporary thinking about thinking subtilities are constructed in a different cultural code – we must use it or be rejected by it.

History and Memory. How to Relate Them

History and memory are not obviously related for the students and probably nor for the public opinion. Still, putting them together one can find that they share somehow the past. They also share *us*, because *we* make, tell and remember the stories of the past. These partners, history / memory, are not felt in the same way. History (especially the one we teach it) is a dead and sad time, but memory is something that keeps us alive. Both are *facts of authority*, shouted with different voices. Both are so definitely subjective that common people never need to pretend that there are concerns about the "reality" or the "truth". Still, we can name it "sciences," not in a proper modern acceptation but in a pre-modern one, closer related to "wisdom," "knowledge," "experience" or "tradition".

The solution for a very postmodern challenge could be a pre-modern one, as long as we remember to question for it.

EVUL MEDIU ÎN COMEMORĂRILE NAȚIONAL-COMUNISTE

Bogdan-Petru Maleon

Orice discuție privitoare la abuzurile memoriei trimite, de regulă, la contingenta factorului ideologic și la mecanismele de constrângere proprii regimurilor totalitare. O privire mai atentă relevă, așa cum propune Tzvetan Todorov, multiple posibilități de utilizare a memoriei, servind unor mobiluri diverse ce merg de la dorința onestă de a restaura adevărul, ca o reparație morală pentru nedreptățile suferite, până la invocarea stereotipă a persecuțiilor suferite în trecut, în scopul de a obține avantaje în prezent¹. Instituționalizarea practicilor memoriei oferă, însă, exemplele cele mai elocvente de abuz. Aceasta cu atât mai mult cu cât vorbim de o memorie forțată, orientată spre elementele fondatoare ale unei istorii susceptibilă să legitimeze o identitate dorită și să dea sens și coerență acțiunilor sociale. Potrivit lui Paul Ricoeur, memorării forțate i se adaugă comemorările convenite, încheindu-se astfel "un redutabil pact între rememorare, memorare și comemorare"². Comemorarea presupune, indiferent de timpul, spațiul sau scopul în care este făcută, o operațiune de selecție care implică privilegierea unor date ale trecutului și ocultarea sau epurarea altora din memoria colectivă. În cazul acestor impuneri relația cu trecutul devine tensionată. Ea ipostaziază, cel mai frecvent, procedeele prin care forțele politice tind să impună conștiinței publice datele care marchează simbolic sau efectiv ideea continuității, tradiției și legitimitatea accesului la putere³. În acest sens, rămâne de notorietate controversa care a scindat societatea franceză postbelică în legătură cu asumarea sărbătorilor promovate de stânga sau de dreapta. Pornind de la această stare de fapt, Pierre Nora vorbea de o adevărată "obsesie comemorativă" ce a dus la bascularea modelului istoric al celebrărilor suveranității impersonale a statului națiune spre memoriile particulare, fragmentate, locale și culturale⁴.

Regimurile totalitare din secolul XX au exclus din dezbaterea publică dilemele comemorării, dispunând arbitrar de cei doi parametri în care evoluează memoria: *păstrarea* și *uitarea*. Tzvetan Todorov sugerează exemplul Rusiei sovietice unde este comemorat "un trecut triat cu grijă, desigur, dar totuși un trecut care poate flata orgoliul național și poate compensa credința ideologică

aflată în declin⁵. Între potențarea orgoliului național și imperativul suplinirii deficitului ideologic există, deci, o strânsă legătură. Totalitarismele aflate în descompunere suplinesc, astfel, lipsa de audiență la public printr-o explozie barocă de reprezentări destinate să sugereze solidaritatea care îi unește pe conducători și pe cei conduși în vederea împlinirii unui scop înalt. Cum formulările canonice nu le mai oferă suficientă credibilitate, argumentele sunt culese din acele fapte ale trecutului susceptibile să capete valoarea unor prefigurări care trebuie doar traduse într-un limbaj coerent pentru a-și găsi corespondente în prezent. Această operațiune este efectuată, de regulă, de personajul efigie al regimului, dotat cu o clarviziune deosebită care îi permite să extragă latura exemplară a trecutului și să-i dea o dimensiune superlativă. Aidoma tuturor înrădăcinărilor tradiționale ale puterii, și în acest caz, trecutul joacă un rol fondator, oferind modele viabile pentru contemporani. Această retrospectivă se realizează printr-o adevărată febră comemorativă, menită să dezvăluie importanța evenimentului dorit, pentru ca apoi să-l înscrie într-un ciclu eroic din care deriva utilitatea sa în prezent. Decupajul vizat este distorsionat brutal, urmărindu-se ca prin impunerea unor false omologii, simultan cu eliminarea inadecvărilor cu ajutorul uitării, să se creeze senzația unui prezent continuu al memoriei.

Ultimii ani ai regimului comunist din România oferă imaginea unui festivism aniversar, axat pe comemorarea marilor momente ale trecutului național, între care reperatele de istorie medievală dețin un rol privilegiat. Această opțiune își găsește explicația în faptul că discrepanța profundă dintre ideologie și realitate răpea orice rezonanță populară aniversării datelor de istorie recentă a regimului⁶. În plus, politica naționalistă dusă de Nicolae Ceaușescu reclama recuperarea sărbătorilor "creatoare de identitate națională" (Unirea lui Mihai Viteazul, Unirea Principatelor, Războiul de Independență, Marea Unire etc.) în dauna celor legate de mișcarea muncitorească și partidul comunist⁷.

Rândurile de față sunt consacrate manifestărilor prilejuite de împlinirea, în 1986, a 600 de ani de la urcarea pe tronul Țării Românești a lui Mircea cel Bătrân, insistând asupra semnificațiilor pe care regimul le-a alocat producțiilor istoriografice lansate cu această ocazie. Încă de la început trebuie precizat că domnul muntean se aflase și în trecut în centrul unor manifestări similare. De pildă, la o distanță de aproape 20 de ani față de momentul la care facem referire, în 1968, Biserica Ortodoxă Română a organizat la Cozia o comemorare religioasă cu prilejul împlinirii a 550 de ani de la înhumarea voievodului. În acest context, arhimandritul Gamaliil Vaida a arătat în evocarea sa strânsa legătură existentă încă din cele mai vechi timpuri între Biserică și stat, primei revenindu-i misiunea de a sta alături și de a încuraja faptele mărețe ale conducătorilor⁸. Consecvență acestor principii, Biserica Ortodoxă Română se va implica și peste două decenii în manifestările organizate de regim, de această dată mult mai vizibil, în acord cu perspectiva oficială asupra evenimentului, susținând, prin editura sa, apariția unuia dintre volumele concepute acum.

Semnificațiile comemorării lui Mircea cel Bătrân din deceniul opt al secolului trecut trebuie căutate în tendința utopistă a național-comunismului românesc de a unifica trecutul sub determinarea unor coordonate care să-și găsească expresia ultimă în prezent. În acest mod, categoriile temporale se estompează, iar conducătorul se identifică simbolic, într-un prezent continuu al memoriei, cu personajul istoric. Astfel, printr-o inginerie lingvistică, se evită asocierea vârstei conducătorului comunist cu vârsta voievodului, acesta fiind numit Marele Mircea, sugestie suplimentară privind măreția epocii prezente.

La nivel oficial, semnalul pentru începerea manifestărilor dedicate lui Mircea cel Bătrân este dat prin hotărârea Comitetului Politic Executiv al Comitetului Central al P.C.R. din 9 mai 1986, rezervându-se astfel un timp necesar pregătirii populației în vederea festivităților preconizate în toamnă. Atunci când acțiunea atinsese apogeul, la mijlocul lunii septembrie, propaganda oficială atribuie inițiativa lui Nicolae Ceaușescu, beneficiarul de fapt al întregii puneri în scenă. Într-un material reprodus în Scânteia din septembrie 1986, I. Popescu-Puțuri preciza că la fel "ca și în cazul altor mari aniversări istorice, sărbătorite din inițiativa directă a secretarului general al partidului, aniversarea domniei lui Mircea prilejuiește nu numai o simplă evocare a unei epoci istorice și a unei personalități politice, ci și o reasezare mai potrivită cu adevărul faptelor a locului acestui domnitor în multimilenara istorie a poporului român. Ctitorul acestei acțiuni de împropițare a trecutului poporului nostru, de restaurare a adevăratelor portrete ale conducătorilor lui, de înlăturare a ponegririlor și falsificărilor de tot felul, prezente încă în multe cărți de istorie de aiurea, este, spre bucuria noastră, însuși secretarul general al partidului, președintele Republicii, tovarășul Nicolae Ceaușescu, continuator vrednic, la scara marii istorii, a iluștrilor săi înaintași"⁹. Acest fragment vehiculează temele majore ale unui discurs menit să-l pună pe Ceaușescu în centrul întregului montaj aniversar, în tripla ipostază a celui care relevă importanța momentului istoric, îi descoperă sensurile profunde și îl face să acționeze în prezent. În monografia apărută în 1987, sub patronajul Bisericii Ortodoxe Române, se face inventarul manifestărilor organizate de regim: "s-au publicat sute de articole în revistele de specialitate sau de cultură, ca și în presa centrală și locală, s-au organizat numeroase sesiuni științifice și simpozioane dedicate domniei și personalității ilustrului voievod, s-au realizat o serie de filme documentare la Studioul «Al. Sahia» și Televiziune etc. Cartea aceasta este ea însăși rezultatul acestei frumoase inițiative"¹⁰. La această listă trebuie adăugată adunarea populară convocată la Târgoviște în data de 24 septembrie 1986, prilej cu care Nicolae Ceaușescu anunța intenția de a face din acest oraș a doua capitală a României Socialiste, reclamând astfel, în momentul de vârf al manifestărilor comemorative, identificarea efectivă cu voievodul¹¹.

În anul care a urmat acestui elan aniversar au apărut trei volume care reuneau, alături de studii dedicate voievodului muntean, materiale prin care regimul își formula obiectivele propagandistice¹². Dintre toate, volumul colectiv coordonat de Ion Pătroiu oferă imaginea cea mai elocventă privind ceea ce

dorea să obțină regimul prin astfel de evenimente editoriale. Încă din preambul, coordonatorul precizează că volumul reprezintă "un însemnat pas înainte" față de ceea ce s-a scris anterior, putând fi privit ca "un semn al vremii noastre". Sintetizând motivația demersului istoriografic, Ion Pătroiu afirmă că "luminoasa aniversare a celor șase secole de la urcarea pe tronul Țării Românești a celui căruia urmașii aveau să-i spună Mircea cel Mare este încă un prilej de a medita la prezentul pe care îl trăim și pe care ni-l făurim, la marele Cărmaci al României de azi, căruia îi datorăm, o dată mai mult, și înțelegerea în adevăratele sale dimensiuni și semnificații a trecutului nostru de luptă și biruință, trecut pe care, continuându-l, îl simbolizează la o înălțime și cu o amploare neatinsă de nimeni"¹³. Fragmentul marchează împletirea dintre aniversările istorice și cultul conducătorului, primele constituind doar un pretext pentru a-l omagia pe acesta¹⁴. Evocarea momentelor istorice este făcută în scopul de a arăta importanța realizărilor prezentului care, extrăgându-și legitimitatea din trecut, tind să-l depășească în măreție. Din această perspectivă, istoria devine inteligibilă doar într-o grilă de interpretare având drept unic reper prezentul și acțiunea conducătorului, singurul capabil să dea, prin opera sa, un sens coerent istoriei.

Obiectivele anunțate în cuvântul introductiv sunt dezvoltate în cadrul unor studii plasate, nu întâmplător, la începutul și finalul volumului. Astfel, materialul subscris de Mircea Mușat, *Unitatea și continuitatea – caracteristici fundamentale ale istoriei poporului român*, încadrează domnia lui Mircea într-o istorie națională plasată sub specia ideilor de unitate și continuitate. Într-un registru deja exersat al sintezei, autorul reia formulările devenite clasice, privitoare la "nenumăratele adversități și vicisitudini istorice" cu care s-a confruntat poporul român și în ciuda cărora "și-a păstrat ființa etnică și de stat, hotărârea de a fi unit, liber și pe deplin stăpân pe propria țară", năzuind, încă din zorii Evului Mediu la "refacerea statului unitar" în cadrul căruia toți românii "strânși laolaltă să-și afirme individualitatea în cadrul umanității"¹⁵. Mărturiile privind unitatea și continuitatea poporului român se găsesc încă de la primele atestări ale locuitorilor acestor meleaguri, culminând cu statul lui Burebista care, prin caracterul său unitar, se găsește "la temelia ideii forță a unității poporului român"¹⁶. Rezistând perioadei migrațiilor, românii au făurit în secolele XIII-XIV state "centralizate", "independente" și "suverane" a căror caracteristică fundamentală o reprezenta "continuitatea" și "aspirația spre unitate". Începând cu Mihai Viteazul fiecare moment semnificativ al istoriei naționale (1784, 1821, 1848, 1859 și 1918) reprezintă expresia "luptei", "sacrificiilor" și "aspirațiilor" poporului român dornic să trăiască "unit, liber și independent în vatra strămoșească"¹⁷. Această evoluție este dinamizată odată cu apariția și apoi ascensiunea la putere a partidului comunist, care duce la împlinire năzuințele de veacuri ale românilor și prefigurează un viitor luminos. Rolul de a-l plasa în cadrul acestei istorii glorioase pe voievodul aniversat îi revine lui Ștefan Pascu. Conform acestuia, Mircea cel Bătrân întrunește în chip absolut virtuțile înainta-

șilor săi și le prefigurează pe ale urmașilor, întrucât s-a contopit "organic cu țara, cu interesele superioare ale acesteia"¹⁸ veghind la interesele țărănimii pe care a ferit-o de rapacitatea feudalilor¹⁹. Odată identificat cu poporul, el întruchipează trăsăturile acestuia, fiind "doritor de pace și bună conviețuire, nerâvnind la bunurile altora", astfel încât a căutat să prevină conflictele cu vecinii, străduindu-se să lege prietenii chiar și cu cei mai îndepărtați dintre aceștia²⁰. Prin aceste calități, la care se adaugă, desigur, cele militare, puse în slujba apărării lumii creștine, "domnia lui Mircea a însemnat o perioadă glorioasă [nu numai în istoria poporului român - n.n.] ci deopotrivă pentru istoria Europei"²¹.

Materialul care încheie volumul, *Epoca demnității și a împlinirii marilor idealuri naționale*, semnat de Mircea Mușat și Ion Pătroi, actualizează figura lui Mircea cel Bătrân, punând-o în directă legătură cu cea a lui Nicolae Ceaușescu. De la început este precizată capacitatea poporului român de a-și alege "din rândurile sale marii conducători de țară și de oști". Personalitățile istoriei naționale, "identificându-se cu idealurile poporului și cu «vrerile țării» au marcat peste timp «epoci» de referință", asemeni celei a voievodului aniversat. În urmă cu 22 de ani, poporul român și-a ales un nou conducător care, după modelul furnizat de predecesori, marchează o epocă ce îi poartă numele. Asemenea lui Mircea, Nicolae Ceaușescu "s-a identificat cu aspirațiile celor mulți", "a luptat pentru libertate și dreptate socială", "pentru unitate și independență națională a patriei și a poporului român" etc.²² Mai mult decât atât, între Mircea și Ceaușescu există o legătură care aproape că exclude orice mediere: "Grație eroului între eroii veacului – Președintele Țării, tovarășul Nicolae Ceaușescu – aspirațiile de libertate, independență și suveranitate națională ale poporului nostru, afirmate cu atâta putere de-a lungul vremurilor, interpretate cu atâta talent și vigoare cu 600 de ani în urmă de Marele Mircea Voievod, și-au găsit încununarea deplină astăzi, în epoca noastră, epocă ce poartă pecetea unui spirit genial ce ne-a restituit întreaga noastră istorie, cu toate momentele ei de glorie, așa cum strămoșii noștri au făurit-o, cu trudă și sacrificii, cu eroism și fierbinte dragoste de țară."²³ Cele două personalități se situează astfel într-un registru atemporal, ele dau un sens întregii istorii naționale care devine inteligibilă doar prin raportare la ceea ce au întreprins sau, în cazul lui Nicolae Ceaușescu, urmează să întreprindă. Prin comparație cu modelul de care se servește, la Nicolae Ceaușescu virtuțile poporului se regăsesc "în cel mai înalt grad cunoscut de existența noastră națională", el este bărbatul "în care glasul acestui pământ se întruchipează în mod suprem"²⁴. Astfel, Ceaușescu se emancipează de moștenirea trecutului, apărând drept un personaj omniscient, singurul capabil să-i indice utilitatea în prezent, întrucât el "s-a aplecat asupra istoriei noastre, i-a deslușit permanențele, i-a detașat și valorificat marile sensuri, conferind înalte dimensiuni relației dialectice de nedespărțit trecut – prezent – viitor"²⁵.

Sensul comemorării este, așadar, acela de a valida și, totodată, de a valorifica într-un sens paroxistic realitățile prezentului, conform indicației conducătorului, potrivit căruia "cinstirea marilor înaintași constituie un factor eficient de

dezvoltare a conștiinței socialiste a poporului", trecutului fiindu-i rezervat în acest fel un statut subordonat, dictat doar de "recunoștința [datorată n. n.] unuia dintre cei ce altădată au luptat pentru ceea ce și astăzi nouă ne este mai de preț"²⁶. Prin urmare, odată stors de semnificațiile sale cele mai convenabile, evenimentul comemorat devine un simplu auxiliar al viitorului prefigurată de comunism: "idealurile pentru care au luptat cu secole în urmă vrednicii înaintași ai noștri, ca Marele Mircea Voievod și alții, și-au aflat suprema și veșnica lor împlinire"²⁷ în anii epocii Ceaușescu. Astfel, întreaga istorie, disciplinată printr-o terapeutică a uitării, este redusă la realizările epocii de aur iar conducătorul este plasat în afara ei, dominând-o autoritar.

Discursul promovat de regimul național-comunist cu prilejul comemorărilor medievale are duble semnificații; pe de o parte oferă o explicație globală, deterministă și simplificatoare asupra întregii istorii naționale iar, pe de altă parte, relevă trăsăturile fundamentale, arhetipale, ale poporului român: dorința de pace, sărăcia, înțeleasă în sens moral, drept o virtute, aspirația spre libertate, propensiunea spre dreptate socială, promovarea prieteniei în raporturile cu vecinii. Conducătorii au încarnat aceste calități și, în acord cu ideea de progres, le-au dat o interpretare superioară.

Ultimii ani ai regimului Ceaușescu degajă senzația epuizării totale a retoricii menite să preamărească conducătorul iubit. Închiderea discursului în formule care nu mai spun nimic a relevat necesitatea găsirii unor puncte de sprijin apte să asigure substanță encomiasticii oficiale. Producțiile istoriografice, lansate cu prilejul unor aniversări de tipul celei amintite, constituie doar pretextul pentru a reanima și a îmbogăți cultul personalității. Sub aparența unor dispute științifice, precum controversa sterilă legată de locul desfășurării bătăliei de la Rovine, ele ascund încercarea de a stabili un raport intim, personal, al conducătorului cu istoria. Extrăgându-și forța și legitimitatea din trecut, Nicolae Ceaușescu ajunge să-l domine, să i se substituie, pentru ca în cele din urmă să întruchipeze integral, într-un sens aproape mistic, trecutul, prezentul și viitorul. În mod paradoxal, această strategie trădează o profundă obsesie a dezdăcănării, sindrom emblematic de care suferă toate regimurile totalitare în agonie.

1 Tzvetan Todorov, *Abuzurile memoriei*, Timișoara, 1999.

2 Paul Ricoeur, *Memoria, istoria, uitarea*, București, 2001, p. 108.

3 Ticu Constantin, *Memoria socială: cadru de definiție și metodele de analiză (I)*, în *Psihologia socială. Buletinul laboratorului "Psihologia câmpului social"*, nr. 7/2001, p. 142-143.

4 P. Nora, *Les Lieux de mémoire*, Paris, 1984-1986.

5 Tzvetan Todorov, *op. cit.*, p. 27.

6 Sanda I. Ducaru, "Religia" cincinală. Funcțiile sărbătorilor comuniste, în *Miturile comunismului românesc (I)*, sub direcția lui Lucian Boia, București, 1995, p. 174.

7 *Ibidem*, p. 178-179.

8 Cristina Dineată, *Mircea cel Bătrân. De la comemorări religioase la mari adunări populare*, în *Mituri istorice românești*, sub direcția lui Lucian Boia, București, 1995, p. 76-77.

- 9 "Scânteia", 21 sept. 1986, p. 2.
- 10 N. Șerbănescu, N. Stoicescu, *Mircea cel Mare (1386-1418) - 600 de ani de la urcarea pe tronul Țării Românești*, 1987, p. 379.
- 11 Cristina Dineață, *op. cit.*, p. 87.
- 12 *Marele Mircea Voievod*, coord. Ion Pătroi, București, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1987; N. Șerbănescu, N. Stoicescu, *Mircea cel Mare (1386-1418) - 600 de ani de la urcarea pe tronul Țării Românești*, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1987; Constantin Căzănișteanu, *Pe urmele lui Mircea cel Mare*, București, Ed. Sport-Turism, 1987.
- 13 *Marele Mircea Voievod*, p. 8.
- 14 Sanda I. Ducaru, *op. cit.*, p. 179.
- 15 *Marele Mircea Voievod*, p. 9.
- 16 *Ibidem*, p. 10.
- 17 *Ibidem*, p. 19.
- 18 *Ibidem*, p. 31.
- 19 *Ibidem*, p. 31-32.
- 20 *Ibidem*, p. 32.
- 21 *Ibidem*, p. 37.
- 22 *Ibidem*, p. 518.
- 23 *Ibidem*, p. 520.
- 24 *Ibidem*.
- 25 *Ibidem*, p. 521.
- 26 *Ibidem*.
- 27 *Ibidem*, p. 522.

EXPUNERE PE SCURT
A
PRINCIPIILOR FUNDAMENTALE ALE ISTORIEI*

A. D. Xenopol

În veacul ce acum se sfârșește, odată cu o puternică înviere a studiilor istorice, s-au îndeletnicit cugetătorii și cu teoria acestei discipline, căutând a se hotărî mai lămurit țintele ce le urmărește și mijloacele întrebunțate spre a le ajunge. S-au scris nenumărate lucrări, în care teoria istoriei este tractată sau în toată întinderea, sau în chip mai mult întâmplător. Cele mai multe din aceste încercări sunt datorite sociologilor, care, ei mai ales, s-au arătat nemulțumiți cu chipul cum istoria a fost până acum prelucrată și care voiesc să creeze, pentru a zice astfel, istoria din nou, punând-o pe alte temelii, acele ale unei științe, și scoțând-o din sfera literară, în care până acum a fost cuprinsă.

Pentru a ajunge această țintă, se cere de către cugetătorii ce îndrumă atare cercetări ca și istoria să fie întemeiată pe principiile de care se călăuzesc toate științele, anume ca ea să generalizeze fenomenele din care se alcătuiesc și aceste generalizări să fie formulate în legi obștești, de caracter universal, cu ajutorul cărora istoria să poată, ca și celelalte științe, prevedea viitorul. Istoria literară de până acum ar fi bună de aruncat în coșniță; tot ce s-a scris până în vremile noastre asupra trecutului omenesc poate cel mult avea valoarea unei adunări de material; prelucrarea lui științifică încă își așteaptă meșterul neasemănat, care să scoată istoria din hăugașul în care mucezește și să o înalțe pe pedestalul științific, singurul pe care se poate întemeia o cunoștință serioasă și adevărată a vremurilor apuse.

Eu cred că o asemenea concepțiune a istoriei este tot ce poate fi mai greșit și că a o primi drept temelie teoretică este a compromite cu desăvârșire disciplina de care e vorba. De aceea am întreprins un studiu asupra principiilor, pe care trebuie să se reazime cunoștința trecutului, și cred că am izbutit a pune pe adevăratele ei temelii, și nu pe temelii de împrumut, această cunoștință. Cugetările mele le-am expus într-un volum ce a apărut chiar acum la Paris sub titlul: *Les*

* Fragment din comunicarea ținută la Academia Română în ședința din 9 aprilie 1899, ulterior publicată în *Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice*, seria II, tom XXI, 1899, p. 463-467.

principes fondamentaux de l'Histoire, căruia va urma în curând o prelucrare românească ce a început chiar să apară în *Arhiva* din Iași.

Cea dintâi mare greșală, comisă de toți învățații, este aceea de a privi istoria ca o știință singulară, pe care o clasifică între științele morale, alătura cu dreptul, morala, psihologia, etc. S-a luat însă aminte încă de mult că istoria este o știință foarte vastă, ce s-ar aplica aproape la toate cunoștințele omenești. În realitate istoria nu este o știință singulară, și anume o știință a faptelor spiritului, cum este ea definită de obicei, ci o disciplină ce se îndeletnicește cu dezvoltarea atât a lumii materiale cât și a celei intelectuale; căci pe lângă istoria propriu zisă, aceea a tuturor manifestărilor spiritului (istoria politică, culturală, istoria artelor, a religiunilor, a științelor, a dreptului, a moralei, a formelor economice, a filosofiei), nu este oare încă o istorie a organismelor, o istorie a dezvoltării pământului și chiar, ipotetic, o istorie a dezvoltării universului?

Istoria este deci un mod de concepțiune a lumii și nu o știință singuratică; ea se aplică la toate fenomenele și la toate felurile de cunoștințe. Istoria omenirii nu este, în acest chip de a privi lucrurile, decât urmarea istoriei materiei ce a precedat-o. La început s-a dezvoltat sistemul nostru solar; apoi pământul a desfășurat pe el un șir de formațiuni, pe care au apărut, de la un timp, organismele, ce s-au transformat într-un lung șir de prefaceri. Aceste au ajuns în sfârșit să dea naștere ființei omenești, care ea însăși s-a transformat întâi ca fizic, paralel cu ultimele prefaceri ale scoarței pământului, până când, cu rasa albă, rostirea supremă a omenirii, s-a pus un capăt dezvoltării organice materiale, iar puterea de transformare a naturii s-a abătut, de la prefacerea organismelor, la partea lăuntrică a omului, mintea lui, dând naștere acum civilizațiunilor, precum mai înainte dădea viață formelor organice neconținut propășitoare.

Cât mai mare, mai vastă și mai impunătoare este această concepțiune a istoriei, care întovărășește creațiunea de la arătarea ei în univers și nu consideră acea disciplină numai ca o manifestare de fenomene intelectuale, fără legătură cu temelia pe care ele se înalță, viața materială!

Această concepțiune, singura adevărată a istoriei, ca o dezvoltare a universului întreg, presupune neapărat o alta tot atât de mare, tot atât de însemnată, acea a elementelor statornice pe care existența se întemeiază, deoarece nu poate fi dezvoltare fără o temelie permanentă pe care ea să se îndeplinească. Concepțiunea istorică sau de *succesiune a lumii* cere deci, ca corolar, o concepțiune statornică sau de *coexistență*. Toate lucrurile din această lume sunt sau statornice sau schimbătoare, și chiar lucrurile ce se schimbă pot fi privite ca statornice într-un moment dat. După cum lucrurile sunt luate ca elemente statornice în univers sau ca elemente supuse prefacerii, se nasc cele două concepțiuni intelectuale asupra fenomenelor lui, care dau naștere la două clase deosebite de științe, acele ale coexistenței și acele ale succesiunii.

Această dublă concepțiune a lumii își are rădăcina și explicarea în dualitatea formelor în care e turnat universul: spațiul și timpul, forme reale și existente

în afară de mintea omenească, și nu numai forme ale acesteia, cum o vrea Kant. Spațiul se întinde în afară de noi și timpul curge neatârnat de noi; fără această concepțiune fundamentală, istoria nu ar fi decât o uriașă fantasmagorie.

Să cercetăm acum natura fenomenelor cu care se îndeletnicesc cele două mari clase de științe, cele ale coexistenței și acele ale succesiunii, spre a vedea dacă e cu putință a se aplica acestor din urmă principiile și logica ce cărmuiesc pe cele dintâi? Greșeala tuturor cugetătorilor de până acum a fost că nu și-au dat seamă de deosebirea fundamentală dintre fenomenele coexistente și acele succesive și că, disciplinele științifice închegându-se mai întâi pentru faptele coexistente, ei au considerat ca științe numai sistemele de adevăruri privitoare la ele. Apoi când a venit rândul și faptelor succesive de a fi prinse în închegări științifice, s-a cugetat a se aplica, curat și fără alegere, principiile ce ocârmuiau științele coexistenței la întocmirea acelor ale succesiunii – cea mai mare greșală ce s-a putut face vreodată în domeniul logicei. Tocmai această greșală voiesc s-o îndrept, prin cercetarea principiilor fundamentale ale istoriei, adică ale științei faptelor succesive.

Privim ca fapte coexistente, și le numim astfel, toate acele fapte ce se repetă neconținut în univers, fie în toate timpurile, fie într-un moment dat, fapte asupra cărora timpul nu are nici o înrăurire. Chiar de sunt oarecare deosebiri între faptele de aceeași categorie ce se repetă fără încetare, aceste deosebiri sunt neînsemnate; ele pot fi lăsate la o parte și, considerând aceste fapte ca reprezentantele unui tip unic, putem generaliza fenomenul și să-l exprimăm prin o singură noțiune sau judecată. Așa bunăoară: căderea corpurilor, dilatarea gazelor, presiunea lichidelor, descărcările electrice, se petrec în același chip pe toată suprafața pământului, și cu siguranță chiar și pe alte corpuri cerești. Ele s-au petrecut în același mod pe timpul Egiptenilor, al Grecilor, al Romanilor, în Veacul de mijloc, precum se petrec în vremile noastre și precum se vor petrece de-a pururea, în cursul veacurilor ce au să vină. Tot fapte coexistente sunt însă și învârtirile repetate ale planetelor în jurul lor însele, precum și revoluțiunile lor în jurul soarelui, căci, deși timpul este un element esențial pentru ca ele să se poată îndeplini, el nu pune în lucrare asupra lor nici o înrăurire modificatoare. Tot fapte coexistente sunt apoi și fenomenele intelectuale ce se repetă fără schimbare în omenire, precum legile cugetării, efectele pasiunilor, înrăuririle voinței, sau în alte domenii, scumpirea sau ieftinirea mărfurilor după ofertă și cerere, sau producerea mai bună și mai repede, potrivit cu împărțirea muncii, desfacerea nobleței din sânul poporului, efectele războaielor purtate pe socoteala oșteanului etc., etc. Toate aceste fapte, repetându-se fără nici o schimbare în decursul vremilor, sau fiind considerate neatârnat de timpul ce le-ar putea modifica, constituiesc fapte coexistente.

Cu totul de altfel sunt faptele succesive. Acestea nu se repetă nici odată în mod identic, ci ele sunt neconținut prefăcute prin curgerea timpului. Cu toate că

și faptele succesive pot înfățișa oarecare asemănări, acestea nu alcătuiesc partea lor esențială, ci aceasta este constituită tocmai din elementele deosebitoare. Așa teatrul antic și cel modern au ieșit tot din misterele religioase; dar modul cum lucrul s-a făcut și formele cărora unul și altul au dat naștere sunt cu totul deosebite. Literatura clasică latină și greacă împărtășesc cu cea franceză deplinitatea formei; dar această asemănare nu are decât o mică însemnătate față cu elementele ce le deosebesc. Dreptul roman și cel german au de scop tot regularea raporturilor dintre oameni. Ceea ce însă este partea de seamă în cunoștința lor nu este această asemănare de tot generală, ci deosebirile dintre ambele sisteme.

În coexistență predomină deci asemănarea; în succesiune deosebirea. Științele coexistenței vor fi sisteme de asemănări, științele succesive sisteme de deosebiri. *De aici se vede cât de departe unul de altul stau aceste două moduri de concepțiune ale lumii, și deci cât de greșită trebuie să fie încercarea de a aplica unuia principiile ce cârmuiesc pe celălalt. Tocmai năzuința cugetătorilor, care voiesc să prefacă istoria, de a închege în noțiuni și judecăți obștești producerea fenomenelor succesive, de a le formula în legi, se va lovi totdeauna de nerăsturnata piedică a nerepetării fenomenelor succesive. Aceste sunt pururea altele, și chiar când ele par a se repeta, o fac sub forme care le schimbă cu totul caracterul și natura. Fenomenele succesive, chiar când se produc paralel, și pentru aceleași categorii, sunt totdeauna deosebite; apoi ele nu se produc decât o singură dată în decursul vremurilor și nu se mai reproduc nici odată. Odată numai a fost o epocă cretacee, odată una carboniferă sau o epocă glaciară, odată numai a apărut ichtiosaurul, plesiosaurul, pterodactilul sau mamutul; au dispărut și nu se vor mai reproduce în veci. Odată numai a fost o civilizațiune feniciană, grecească, romană; odată au fost cruciatele, revoluțiunea din 1789, cea din 1848, și nu se vor mai reproduce așa cum a fost nici odinioară. Nu se pot însă generaliza decât noțiuni sau judecăți asemănătoare. Fenomenele succesive fiind totdeauna unice, nu se pot subsuma și închege în formule obștești. Legi deci, în felul aceloră ce ocârmuiesc producerea fenomenelor coexistente, care se reproduc și se repetă neconținut aceleași, nu pot fi formulate în istorie, și încercarea de a ridica pe această cale istoria la rangul de știință este o zadarnică opintire.*

ACTIVITATEA FUNDAȚIEI ACADEMICE “A. D. XENOPOL” (2001)

Anul 2001 poate fi considerat unul reușit pentru Fundație. Organizarea mai multor manifestări științifice naționale și internaționale, publicarea câtorva volume, sprijinirea contactelor științifice dintre lumea academică românească și exterior, susținerea activităților curente ale Institutului constituie destule argumente pentru un bilanț pozitiv.

Simpozionul *Academician Gheorghe Platon la 75 de ani* a fost prima acțiune importantă a anului. În sala de conferințe a Institutului, au susținut comunicări mai mulți istorici, unii dintre ei discipoli ai savantului omagiat. Alături de evocarea unor momente biografice de referință, vorbitorii s-au oprit asupra contribuțiilor personale ale istoricului Gheorghe Platon la dezvoltarea științei istorice românești în ultimele decenii. În acest context, a fost relevat, în mod special, atașamentul istoricului față de cercetarea științifică autentică, într-o perioadă când școala istorică românească tindea să se transforme în simplu instrument de propagandă al partidului.

Mai consistentă în acțiuni științifice, realizate cu sprijinul Fundației, a fost partea a doua a anului. Între 13 și 15 septembrie, tot în incinta Institutului, s-a desfășurat simpozionul internațional *Mișcări de populație în Europa de Sud-Est. Emigrări, strămutări, refugieri, deportări în spațiul carpato-dunărean*. Organizată în colaborare cu Institut für Deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas din München – unul dintre partenerii noștri cei mai importanți din exterior –, manifestarea s-a bucurat de participarea a peste 25 istorici din România, Germania, Serbia, Slovacia, Republica Moldova și Israel. Amintim, aici, doar câteva dintre comunicările prezentate: *Spațiul carpato-dunărean și paradigma migrației* (Alexandru Zub); *“Străinul potrivit” – un topos al marginalizării. Migranți germani, evrei și români în secolul XX* (Krista Zach); *Acorduri privind schimburile de populație în Europa Centrală și de Sud-Est. Prima jumătate a secolului XX* (Flavius Solomon); *Emigrarea politică din Austria în Slovacia în perioada interbelică* (Zuzana Polackova); *Emigrația evreiască din România la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX* (Dumitru Ivănescu); *Emigrarea evreilor (Allya) din România (1945-1960) și*

impactul acesteia asupra identității colective. Perspectiva documentelor interne românești (Liviu Rotman); *Deportarea germanilor și evreilor din partea europeană a URSS în timpul și după cel de-al doilea război mondial. Perspectiva istoriografiei ruse* (Igor Cașu). În ultima zi a conferinței a avut loc și o masă rotundă, moderată de Cătălin Turliuc și Cornelius Zach. Având ca temă generică *Harta etnică a Europei Centrale și de Sud-Est după cel de-al doilea război mondial*, aceasta a oferit cadrul necesar pentru o deosebit de interesantă dezbatere pe marginea mutațiilor etno-demografice în partea de răsărit a continentului după 1945. Contribuțiile prezentate urmează a fi publicate, în limba germană, la editura *Südostdeutsches Kulturwerk* din München.

O săptămână mai târziu, pe 21 și 22 septembrie, cu sprijinul financiar și logistic al Fundației, s-a desfășurat simpozionul internațional *Sovietizarea României și Cehoslovaciei: istorie, analogii, consecințe*. Această manifestare științifică constituie prima acțiune comună importantă a istoricilor din România și Republica Cehă, după 1989, și este expresia dorinței de colaborare a istoricilor din cele două țări. Pentru anul 2003 este prevăzută organizarea unui alt simpozion, de data aceasta la Praga, care va dezbate sistemul de alianțe în Europa Centrală și de Sud-Est în perioada interbelică.

O altă acțiune importantă a anului 2001 a fost simpozionul internațional *Republica Moldova – în căutarea identității*. Desfășurat în două etape, între 8 și 11 octombrie, la Iași și Chișinău, sub înaltul patronaj al Academiei României, în co-organizarea Facultății de istorie a Universității de Stat din Chișinău și Asociațiunii ASTRA, acesta s-a bucurat de participarea a peste 40 istorici, filologi, literați, sociologi, politologi din Republica Moldova, România, Germania, Israel și Statele Unite.

Sesiunile din primele două zile au avut loc în Sala "H. Coandă" a Palatului Culturii din Iași. La festivitatea de deschidere au rostit alocuțiuni prof. dr. Alexandru Zub, președinte al Fundației, acad. Gheorghe Platon, din partea Filialei Iași a Academiei Române, acad. Silviu Berejan, reprezentând Academia de Științe a Republicii Moldova, prof. dr. Alexandru Moșanu din partea Asociației Istoricilor din Republica Moldova și Ion Ungureanu, vicepreședinte al Fundației Culturale Române și fost ministru al culturii în guvernul Mircea Druc.

Comunicările prezentate în prima zi și în sesiunea matinală din 9 octombrie au abordat o serie întregă de probleme, de la rolul Basarabiei în cultura și istoriografia română (Alexandru Zub, Ion Ungureanu, Silviu Berejan, Dumitru Irimia, Ion H. Ciubotaru, Stelian Dumistrăcel, Alexandru Dârul), modele și dispute identitare (Liliana Armașu, Tamara Cărăuș, Lucia Cireș, Florin Olariu) până la anumite aspecte din istoria modernă a provinciei (Veniamin Ciobanu, Igor Șarov, Mihai-Ștefan Ceaușu, Dumitru Ivănescu, Ion Eremia). În a doua jumătate a zilei de 9 octombrie, Silviu Tabac, Lilia Crudu, Igor Cașu, Igor Ojog, Sabine Krause, Valeriu Mutruc și Michael Bruchis au susținut alte referate, cu o privire specială asupra problematicii naționale din Basarabia.

La Chișinău, în după-amiaza zilei de 10 octombrie și în prima parte a celei următoare, lucrările au continuat în Sala de conferințe a hotelului "Turist", la sesiunea inaugurală fiind prezenți prof. dr. Gheorghe Rusnac, rector la Universitatea de Stat din Chișinău, și prof. dr. Ion Niculiță, decanul Facultății de istorie. Prima sesiune din a doua etapă a simpozionului a fost consacrată istoriei Basarabiei între 1918 și 1944 (Ion Agrigoroaiei, Gheorghe Palade, Lucian Nastasă) și, din nou, dilemelor identitare basarabene (Larisa Schippel, Cătălin Turliuc, Flavius Solomon, Pavel Parasca, Dan Mănuță, Eliza Botezatu). În sfârșit, ultima ședință a simpozionului a întrunit referate despre problemele democrației contemporane (Dionisie Ghermani), relațiile politice dintre România și Republica Moldova (Constantin Solomon), sistemul de învățământ din Basarabia (Valeriu Cozma) și perspectivele europene ale Republicii Moldova (Vitalie Ciobanu).

La sfârșitul lucrărilor s-a adoptat o declarație, în care factorii de decizie de la Chișinău au fost chemați să respecte dreptul populației majoritare la limbă și istorie națională. Totodată, guvernele român și moldovean, pe de o parte, societatea civilă pe de alta, au fost îndemnate să continue dezvoltarea raporturilor strânse în toate domeniile și "să dea un conținut mai pregnant și mai concret relațiilor privilegiate dintre cele două state, în baza comunității de limbă, istorie și tradiție culturală". Comunicările prezentate la simpozion au format culegerea de studii *Basarabia. Dilemele identității*. Îngrijită de Flavius Solomon și Alexandru Zub și apărută în condiții grafice deosebite, aceasta formează volumul VI din seria tematică *Biblioteca Fundației Academice "A. D. Xenopol"*.

Alte trei volume, editate în 2001, au la bază comunicări prezentate la manifestări științifice organizate de Fundația noastră.

Primul dintre ele, *Punți în istorie. Studii româno-germane*, coordonat de Cătălin Turliuc și Flavius Solomon, a apărut la Editura Cantes. El găzduiește texte prezentate la simpozionul internațional *Relații româno-germane în secolele XIX-XX*, organizat între 18 și 20 mai 2000, în colaborare cu Fundația "Petre Andrei" și Friedrich Ebert Stiftung. Informații mai ample despre această acțiune pot fi găsite în *raportul* pe anul 2000, în "Xenopoliana", vol. VIII, nr. 1-4, p. 161-162.

Cel de-al doilea tom, *Vârstele Unirii. De la conștiința etnică la unitatea națională*, constituie volumul V din *Biblioteca Fundației Academice "A. D. Xenopol"*. Îngrijit de Dumitru Ivănescu, Cătălin Turliuc și Florin Cântec, acesta conține, în mare parte, referatele prezentate la un simpozion organizat de Institutul nostru, la 30 noiembrie 2000, împreună cu Inspectoratul ieșean de cultură. Primul compartiment, *Preludii medievale*, reunește articole semnate de Leon Șimanschi, Marius Chelcu, Veniamin Ciobanu, Dumitru Agache și abordează câteva aspecte importante din istoria medie a Țărilor Române, cu o privire specială asupra epocii lui Mihai Viteazul. Partea a doua, *Unirea principatelor extracarpatice*, este rezervată mișcării unioniste din Moldova și Țara Românească în secolul XIX: după abordări de ordin teoretic sau de ansamblu

(Alexandru Zub, Gheorghe Platon, Liviu Brătescu) au urmat analize punctuale (Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu, Cătălina Mihalache, Adrian Cioflâncă). În sfârșit, secțiunea a treia, *Desăvârșirea unității de stat*, conține studii semnate de Florea Ioncioaia, Sorin D. Ivănescu, Mihai-Ștefan Ceaușu, Ion Agrigoroaiei, Gheorghe Iacob, Cătălin Turliuc, Florin Cântec, Dumitru Șandru, oferind cititorului o perspectivă largă asupra condițiilor politice, economice, militare și sociale ale unirii din 1918.

Al treilea tom *Populism, demagogie, realism politic* constituie finalizarea editorială a unei dezbateri, cu participanți români și occidentali, desfășurată pe 6 noiembrie 2001, în colaborare cu Goethe Zentrum din Iași și Konrad Adenauer Stiftung. Majoritatea autorilor se opresc asupra rolului jucat de discursul populist și demagogie în viața politică în România (Alexandru Zub, Cristian Pârvulescu, Liviu Antonesei, Daniel Șandru, Bogdan Moșneagu), Franța (Dimitri Keller de Almeida), Germania (Alexander Rubel) și URSS (Andi Mihalache), în timp ce alte studii (Cătălin Turliuc, Valerius M. Ciucă, Ioana Andreea Cozianu) vin cu o perspectivă teoretică.

Tot în 2001 a debutat o nouă serie tematică a Fundației, *Acta et testimonia*, coordonată de Dumitru Ivănescu. *Identitate etnică și minorități în Republica Moldova. O bibliografie*, primul volum din seria amintită, constituind un instrument util de lucru pentru toți cei interesați de istoria provinciei dintre Prut și Nistru. Alături de bibliografia tematică, lucrarea conține un amplu comentariu istoric și mai multe statistici privitoare la fenomenul național și relațiile interetnice din Basarabia.

Amintim, în încheiere, publicarea, sub redacția lui Mihai-Ștefan Ceaușu, a unui ghid al Institutului și Fundației.

Flavius Solomon

SUMAR

ISTORIA ISTORIEI: TEORII, METODE, CĂUTĂRI

<i>Clio sub zodia tranziției (Alexandru Zub)</i>	1
<i>Istoriografia română astăzi: întrebări și răspunsuri (Gh. Platon)</i>	6
<i>Les visages de Janus: l'historiographie roumaine au début de siècle (Alexandru-Florin Platon)</i>	20
<i>Obiectivitate, relativism, adevăr în științele sociale. Note de lectură la Richard Rorty (Mihai Chiper)</i>	33
<i>Discurs istoric și postmodernitate. Opțiuni metodologice (Bogdan Moșneagu)</i>	38
<i>Documentele Securității și cercetarea istorică (Sorin D. Ivănescu)</i>	43

DISCURSUL ISTORIC ÎNTRE REALITATE ȘI FICȚIUNE. COMPLEMENTARITĂȚI ȘI ANTINOMII

<i>Narrating national utopia. The case of Moschopolis in the aromanian national discourse (Steliu Lambriu)</i>	54
<i>Debates on development in an European suburb: Eugen Lovinescu's theory of "integral imitation" (Dragoș Petrescu)</i>	82
<i>Victimizing Romania - a fictional history of German expansion toward East (Mihai Chioveanu)</i>	94

MEMORIE ȘI UITARE ÎN ROMÂNIA POSTBELICĂ

<i>Politics of oblivion in postcommunist Romania (Adrian Cioflâncă)</i>	107
<i>The files of the Romanian communist secret service. A case of pseudo-amnesia (Andi Mihalache)</i>	115
<i>History and memory. Asking the children (Cătălina Mihalache)</i>	118
<i>Evul mediu în comemorările național-comuniste (Bogdan-Petru Maleon)</i>	122

RESTITUTIO

<i>Expunere pe scurt a principiilor fundamentale ale istoriei (A. D. Xenopol)</i>	129
---	-----

VIAȚA FUNDAȚIEI

<i>Activitatea Fundației Academice "A. D. Xenopol" (Flavius Solomon)</i>	133
--	-----

Iași, str. Lascăr Catargi 72
tel: 032/211309, 092646793

XENOPOLIANA

publicație trimestrială a Fundației Academice "A.D. Xenopol"

Str. Lascăr Catargi, 15, 6600 - Iași, România

Abonamente se pot face la redacție.

Fiindcă revista se autofinanțează orice contribuție bănească este binevenită.

Cont (LEI) nr. 251100996065171, BRD

Sucursala Iași, România

XENOPOLIANA

quaterly published by the "A.D. Xenopol" Academic Foundation

Str. Lascăr Catargi, 15, 6600 – Iași, România

Any financial contributions are welcomed.

Cont (USD) nr. 240/251100296065171

Romanian Bank for Development Bucharest (BRDEROBU), România

Xenopoliana

Buletinul Fundației Academice "A. D. Xenopol"

Din tematica numerelor viitoare:

CLIO DUPĂ GRATII

*

EXIL, EMIGRAȚIE, DIASPORĂ

*

DISCURS ȘI LIMBAJ ISTORIC

*

INSTITUȚIONALISM ROMÂNESC

*

EXTREMISME ȘI EXTREME POLITICE

*

EXPERIENȚE CARCERALE SUB DICTATURI

*

ORDINE, CONTESTAȚIE, REPRESIUNE

*

TRADIȚIONALISM ȘI EUROOPENISM

*

PARTIDE, GRUPURI DE PRESIUNE ȘI SOCIABILITĂȚI POLITICE